DIN PUBLICAȚIILE
SOCIETĂȚII ROMÂNE DE STATISTICĂ

Apărute :

Geopolitica și Istoria, revistă română pentru Sudestul european.

Sub tipar :

N. ȘUȚU, *Notițe statistice asupra Moldovei* (reeditare a traducerii lui TEODOR CODRESCU din 1852, îngrijită de T. A. STOIANOVICI și cu un studiu introductiv de A. GOLOPENȚIA).

ION IONESCU DELA BRAD și D. MARȚIAN, *Pregătirea catagrafiei moldovene și muntene dela 1859* (reeditare a „Povățuirilor pentru catagrafia dela 1859, Iași 1859 și a Instrucțiilor tipărite în Monitorul Oficial al Țării Românești din 1859, îngrijită de T. A. STOIANOVICI și cu un studiu introductiv de A. GOLOPENȚIA).

L. COLESCU, *Analiza rezultatelor recensământului general al populației României dela 1889* (retipărire îngrijită de T. A. STOIANOVICI și cu un studiu introductiv asupra lui Colescu și a tehnicei recensămintelor românești, de Dr. SABIN MANUILA).

L. COLESCU, *Analiza rezultatelor recensământului general al populațiunii României dela 1912* (retipărire îngrijită de T. A. STOIANOVICI).

ROMÂNII DIN TIMOC

C. CONSTANTE
A. GOLOPENȚIA

SOCIETATEA ROMÂNĂ DE STATISTICĂ

ROMÂNII DIN TIMOC

CULEGERE DE IZVOARE INGRIJITĂ DE
C. CONSTANTE ȘI A. GOLOPENȚIA

BUCUREȘTI. IMPRIMERIA INSTITUTULUI STATISTIC

SOCIETATEA ROMÂNĂ DE STATISTICĂ

ROMÂNII DIN TIMOC

CULEGERE DE IZVOARE ÎNGRIJITĂ
de
C. CONSTANTE şi A. GOLOPENŢIA

Cu 2 ilustraţii în text şi 6 fotografii afară din text

BUCUREŞTI — IMPRIMERIA INSTITUTULUI STATISTIC, STRADA LATINĂ 8

S'AU TRAS DIN ACEASTĂ CARTE, PE HÂRTIE VELINĂ
10 EXEMPLARE NUMEROTATE 1—10

SUMAR

LISTA ILUSTRAŢIILOR

In text

Afară din text

VOL. III

ROMÂNII

DINTRE

DUNĂRE, TIMOC ȘI MORAVA

TEXTE

F. KANITZ

SERBIA

STUDIU DE CĂLĂTORIE ISTORICO-ETNOGRAFIC

TRADUCERE DIN LIMBA GERMANĂ DE

S. BACIU

F. KANITZ, *Serbien, Historisch - ethnographische Reise-studien — aus der Jahre 1859—1868*. Cap. IV. *Die Romänen*, Leipzig, Verlag von Hermann Fries, 1904, cu 2 ilustr. în text și 6 fotografii afară din text.

ROMÂNII

de F. KANITZ

Originea Românilor — Limba lor — Bărbații — Femeile — Educația lor spirituală — Agricultura — Spiritualitatea — Obiceiuri și datini — Superstiții.

Originea Rumunilor, Vlahilor sau Românilor, cu toate sforțările științei istorice, n'a fost clarificată îndeajuns până astăzi. Niebuhr îi numea un popor enigmatic. Alții cercetători se supralicitau în ipoteze, care duceau la cele mai contradictorii concluzii. In urmă, *Miklosisch se ocupă îndeaproape cu limba română și ajunse astfel la o justă lumină asupra originei acestui popor interesant. El găsește neîntemeiată părerea lui Schafarik, care zice că Românii s'au născut abia în secolul* V *sau* VI, *dintr'un amestec de Geți, Romani și Slavi. Tot așa și părerea lui Kopitar, care așează originea limbii în acel timp, în care Romanii au pus pentru prima oară piciorul pe coasta de Est a Mării Adriatice.*

După Miklosisch, originea limbii române datează dela începutul celui de al doilea veac, când coloniști romani se așezară pe malul stâng al Dunării. El caută să dovedească istoric că Românii secolului V *și* VI *au fost Daci și Geți romanziați și că înaintarea lor din Dacia, întemeiată de Aurelian, în Moesia,pe malul drept al Dunării, (Dacia Ripensis), către Nord, ar fi de explicat prin cucerirea țărilor estice de către Sloveni, în secolul al V-lea. Tot în acel timp trebue să se fi petrecut și colonizarea daco-romană a Macedoniei, căci aceeași limbă ne împiedică să credem că Macedo-Vlahii (Țințarii) sunt de altă origine decât Românii dacici.*

Podișul Banatului a fost colonizat deja cu o mie de ani înainte, de Vlahi. Ei erau nomazi și numai în secolul XVIII se închegară în sate ; ei se numesc Fraduci. Numeroși Vlahi emigrară în secolul XVII, sub Cantacuzini, în Ungaria. Ei locuiau în regiunile muntoase ca muncitori, ciobani, cărăuși, cărbunari și tăetori de lemne

şi se numesc Bufani. De Fraduci ei se deosebesc prin port, şi dela 1848 se numesc, ca şi aceştia, Români.

Despre vechii Daci şi Geţi ştim şi numai dela scriitorii romani, că practicau cultul lui Zamolxes, ale cărui dogme principale erau : nemurirea sufletului, lupta contra materialismului, înclinaţia spre monahism, cinstirea femeii — lucruri care indică influenţă nordică. Credinţa într'o peregrinare a sufletului într'o altă lume înflăcăra în special vitejia războinicilor.

Iulian îi numeşte oamenii cei mai răsboinici care au trăit vreodată şi atribue acest spirit de jertfă credinţei lor. Cu Romanii imigrară şi zeităţi romane şi cultul lor trezi artele. Resturi de monumente — în orice caz cam schematice — arată că Romanii Daciei au obţinut in puţine secole un grad de cultură destul de înalt. Date istorice certe, asupra Românilor Transdanubieni primim numai cu începutul secolului al XIII-lea. Trebue să presupunem însă ca masa Dacilor romanici, după cotropirea Daciei de barbari, s'a refugiat în Carpaţi, unde s'a şi întărit.

Cu năvălirea Maghiarilor, Pecenegilor şi Cumanilor, domnia Bulgarilor pe malul stâng al Dunării fu frântă. In secolul XII sau XIII veniră Vlahi Transilvani şi, sub Niger, colonizară ţara. Acesta cuceri şi înnoi Târgoviştea, Bucureştii şi alte oraşe. Urmaşii săi fură aleşi de popor. Pe timpuri recunoscură suveranitatea Ungariei. Principi galiţieni domniră în secolul XII peste Vlahi, Slavi şi Pecenegi, care locuiau într'o parte a Basarabiei şi în Moldova. Furtuna tătară le puse capăt. Ţara se pustii cu totul. Regele ungar Ludovic îi împinse însă pe barbari în secolul XIV, din nou dincolo de Dunăre. Vlahii, care duseseră o viaţă liniştită în spatele masivelor de stânci din Transilvania, se avântară acuma în jos în câmpia largă, îmbietoare. Sub conducerea lui Dragoş şi Bogdan se aşezară în regiunile din Moldova şi de pe Prut. Ei se amestecară cu locuitorii slavi, — Slavii par a fi fost activi deja la creştinarea lor — primind unele din datinele şi obiceiurile lor ; pe unele le-au depăşit, pe altele le-au respins, apoi au pornit la cucerirea vechilor oraşe şi sub urmaşii lui Bogdan întemeiară principatul neatârnat al Moldovei. Veche concepţie slavă îşi menţinu însă valabilitatea în ambele ţări şi limba slavă rămase până în sec. XVII, limba oficială şi bisericească. Documentele prinţilor vlahi şi moldavi, până la George Rakoczy I. mărturisesc despre aceasta. Schafarik spune că toate demnităţile şi rangurile de curte aveau nume slave,

de ex. : Veliki Ban, V. Dvornik, V. Vizicăr, V. Stolnik ş. a. Influenţa slavei asupra limbii române, Miklosisch o dovedeşte în două moduri : prin întrebuinţarea sufixelor slave la formarea cuvintelor şi prin numărul important de cuvinte slave, vechi slovene, în tezaurul linguistic român. Zadarnic se căsnesc nouii Români să-şi purifice limba de vechile cuvinte slave şi să le înlocuiască prin altele, din limbi romanice, de ex. crai prin rege, dobitoc prin animal etc. Denumirile slave întrebuinţate de popor de sute de ani, se vor menţine, judecând după legile istoriei limbilor.

Forma gramaticală a limbii române a împrumutat dela elementul latin nu numai regulile ci şi cea mai mare parte a tezaurului lexical. Pe de altă parte, româna arată fenomene linguistice, care trebue atribuite vechilor elemente indigene. După interesantele lumini ale lui Miklosisch ar fi vorba de-o înrudire cu albaneza de astăzi, deci cu vechea iliră. Şi astăzi româna arată unele înrudiri cu albaneza şi posedă multe cuvinte comune. In tezaurul linguistic e cuprinsă şi maghiara, iar în dialectul aromânesc (Ţînţar) sunt şi elemente greceşti.

In descrierea noastră asupra Românilor, ne vom ocupa mai ales de cei din Serbia. Bărbaţii sunt mai ales de mărime mijlocie. Staturi mici sunt excepţii. Corpul lor e suplu, membrele sunt regulate, mişcările sunt cam tărăgănate şi leneşe. Forma capului şi a feţei e cam lunguiaţă, profilurile lor adesea curate şi nobile, ochii — în emoţie — sunt vii, sclipind uneori viclean, şi sunt mai cu seamă negri, gura de-o tăcătură fină arată dinţi albi sub o mustaţă deasă. Păr des, negru şi lung, încadrează capul brun şi expresiv. Vara Românul se îmbracă în stofă de pânză. El poartă deseori nădragi largi, legaţi sub genunchi cu fâşii de ştofă late şi colorate, jos strâns prinse în curelăria opincilor (sandale dintr'o bucată de talpă). Cămaşa largă şi plină de cute, brodată pestriţ la gât şi mâneci, cu un guler înalt şi îngust, cade peste pantaloni la genunchi şi la mijloc e ţinută cu un brâu mai mult sau mai puţin lat, bătut cu ţinte şi catarămi de alamă. In Austria aceste curele sunt uneori grele, cântărind mai mulţi pfunzi. Acolo Românul poartă şi o pălărie de fetru cu boruri largi, în schimb în Serbia şi România aproape numai căciula (ciubăra) de oaie, albă sau neagră. Iarna, în locul pantalonului de ştofă apare unul de lână şi o haină de blană apără partea de sus a corpului contra frigului. O altă haină

miţoasă din ştofă albă sau cafenie, brodată pestriţ, completează îmbrăcămintea pe vremea rea.

Femeea română, prin frumuseţea şi graţia corpului şi a mişcării, aminteşte de clasica ţinută a Romanei. Forma capului şi a feţei, tăetura nasului şi a gurii aduc cu statuile antice, care se găsesc atât de mult în vechea Dacie. Ochii de obiceiu negri, umbriţi de gene lungi şi sprincene dese, dau feţii o expresie ideală, care creşte până la agitaţie, mai ales la dans. Răul obiceiu al far-

Jdrelc. Ţăran român.

dării cu alb şi roşu al obrajilor, a colorării sprincenelor, monótonizează culoarea proaspătă şi naturală a feţelor tinere ; împletirea cozilor false e obicinuită — căci părul lung trece drept o podoabă specială —, iar îngrijirea părului e cu totul atentă. Un grup de tinere românce, întorcându-se dela fântână, oferă un tablou adorabil. Formele suple şi elastice ale corpului, apar într'o plastică minunată, de sub haina lungă şi albă de pânză, care nu e atât de lungă, ca să nu ne lase să admirăm gamba plină, piciorul mic şi fin. Piepţii şi altiţele cămăşii sunt împodobite cu rîuri colorate. Un brâu lat de 6—8 cm. se mlădiază pe talie. El ţine cele două şorţuri ce atârnă până la genunchi, înainte şi înapoi, care lasă liberă cămaşa, unicul vestmânt, în partea coapselor. Flori naturale

în cosițe, iar alături monede de aur și argint, înșirate în salbe pe gât, completează podoaba frumoaselor care duc oalele de-o antică formă, balansându-se cu o siguranță romană.

Femeea română în mare măsură nu se îngrijește. Deseori cauți zadarnic o urmă a frumuseții trecute. Cu ultimul prunc, într'un coș lunguet pe cap, cu o povară oarecare pe spate, chiar și în mersul ei iute, cu furca sub braț, depănând cu mâna stângă într'o mișcare ritmică, numai pasul ei ușor și elastic trădează originea-i română. Deasemenea ea păstrează rareori nepătată puritatea moravurilor, pentru care sunt lăudate fetele romane. Fusul e însoțitorul româncei încă din cea mai fragedă vârstă. Ca și Sârboaica, femeea română e supusă soțului ei. Cea mai mare parte a îngrijirii gospodăriei, munca în grădină, câmp și pădure, țesutul și văpsitul pânzelor pentru ca și casa ei se sprijinește pe ea. Pe lângă aceasta, ea e sârguincioasă întru îndeplinirea obligațiilor ei materne. Eu vorbesc aici întotdeauna de populația rurală. Cu totul altfel s'ar înfățișa un tablou al femeii române din clasele superioare. Cine nu cunoaște femeile de tip sudic, cochete și iubitoare de lux, care umplu an de an băile de pe Rhin, luându-se la întrecere cu parisienele? Și totuși, și în cercurile boerești există excepții, care grăesc pentru fericita împlinire naturală a femeii române — numesc numai una — Principesa Dora D'Istria, admirată de toată Europa cultă, femee excepțională atât prin spirit cât și prin sentiment.

Mai rău stăm în România cu educația spirituală a tineretului. Ca și la Bulgari, deabia există primele elemente de școli primare. In Serbia însă, guvernul poartă de grije la întemeerea de școli pentru toate naționalitățile — bineînțeles cu limba sârbească, ca limbă de învățământ. Sub stăpânirea boerimii în România și sub aceea a funcționărimii austro-ungare în Transilvania și Banat, în bună parte caracterul etnic românesc nu s'a putut forma. Urmașii Geților și Dacilor, a căror înfrângere a costat Roma multe eforturi, și cărora vechii scriitori le atribue atâtea virtuți eroice, azi în majoritatea lor — sunt șireți, lași, cruzi și leneși. Românul ocolește lupta și argumentul fățiș. In dos însă stă la pândă pentru jaf și omor. Obicinuita pedeapsă cu bătaia, hărăzită lui la cea mai mică greșeală, i-a tăiat simțul onoarei. In a nu face nimic și în a bea rachiu constă toată bucuria vieții lui. Prin negoțul și cărăușia de fructe — cărăușia e meseria lui preferată — își câștigă nume-

rarul. Il întrebuinţează pentru cumpărarea de lemne, haine, vite de tracţiune şi a micilor nevoi pe care femeea nu le poate împlini. Nevoia de capital îi este străină. Românul e foarte modest în nevoile sale. Inzestrarea sa naturală e excepţională şi ar fi uşor de desvoltat, numai dacă concepţia bisericii şi a şcoalei ar fi una mai bună. Românul are mult talent pentru lucrul mecanic, în construirea de mori, case, ş. a., pe care le împodobeşte la exterior cu tot felul de zorzoane. Porţile şi pervazurile dinspre stradă arată foarte des sculpturi şi un simţ al formei foarte remarcabil. Mândria Românului îi interzice cerşitul. El e prietenos faţă de străini, ia cu plăcere un dar — dacă crede că-l merită şi mulţumeşte la fel de prietenos, fără a-l fi examinat în prealabil. Favorizat de egalitatea cu celelalte naţiuni ale Serbiei, şi ridicat printr'o înţeleaptă libertate caracterul Românilor din Serbia începe a se modifica în chip favorabil. In contrast cu fraţii săi nomazi, ciobanii din Alpii Transilvaniei, el s'a legat de glie, lepădând lenea, principalul său defect. El e harnic şi culturile lui sunt de multe ori mai bune decât acelea pe care le îngrijeşte sârbul, ajungând aproape la nivelul agricultorilor înăscuţi — Bulgarii.

Agricultura se rezumă la porumb, ceva grâu şi orz. Un îngrăşământ raţional, instrumente agricole îmbunătăţite, Românul din Serbia în general nu cunoaşte. Cerealele sunt duse cu ajutorul cailor. Intre pomi, dăm mai des de prun. Viile se cultivă fără o grije specială. Vitele, în special porcii şi oile, află în pădure şi în câmp hrana lor, iarna se hrănesc cu coceni şi fân. Viaţa nomadă de cioban, vara, cutreerarea câmpiilor şi înoptarea sub cerul liber, corespunde mai bine modestei firi a Românului. Porumbul e alimentul de căpetenie al Românilor şi de aceea el îl cultivă aproape exclusiv. Din porumb el îşi prepară pâinea, turte sărate, coapte pe cărbuni, cu slănină, numite mămăligă, care sunt mâncarea lui favorită. Brânză de oi, ceapă, slănină, fructe şi peşti sunt repertoriul bucătăriei sale. Vin şi rachiu — pe care-l gustă uneori mai mult decât trebue — băutura sa. Laptele se consumă foarte puţin, din cauza multelor zile de post ale bisericii orientale, pe care le respectă cu stricteţe. Românul e superstiţios. Religia lui — datorită joasei trepte de cultură a popilor săi — e o nevoie strict exterioară a împlinirii formelor ceremonialului, şi nu pătrunderea în fondul moral al creştinismului, este pentru el lucru de căpetenie.

Asemeni preoţilor mireni bulgari şi sârbi, preotul român este

mai mult țăran decât duhovnic. Toată știința sa se rezumă la o cetire mecanică a liturghiei și raporturile sale cu poporul sunt aceleași pe care am căutat să le descriu și la Sârbi.

Serbarea patronului casei, ca și la Slavii sudici, joacă un rol de căpetenie și în calendarul Românilor. A fi ales ca naș la botezul copilului, trece drept o deosebită onoare. Nașul adună dela musafirii invitați diferite daruri, tot așa face nașul și la nunți. Acestea se serbează cu o pompă specială. Totul este cheltuit pentru a satisface cerințele ospătării. Mireasa, apare bogat împodobită. Tot numerarul ei în monede îl poartă în păr și la gât. Intr'unele regiuni române, în ziua nunții i se taie miresii cosița. Aceasta se întâmplă în pivnița casei și ea poartă acum marama femeii măritate. Serbările țin câte trei zile, ba și mai mult. Muzică, dans și cântec, durează fără întrerupere. Cântăreții, ca la toate populațiile Orientului european, sunt Țiganii. Cântecul Românilor este melancolic și puțin melodios. Poesia lor este fără un avânt deosebit, și, ca și literatura lor, pe o scară foarte primitivă. Dansul valah este puțin deosebit de jocul slav numit *Colo*. El se chiamă *horă*. Mai există însă și un fel de vals, numit în doi, care se joacă săltând câte doi.

Ciudate, dar asemănându-se în multe puncte cu obiceiurile funebre din aproape tot Estul Europei, sunt înmormântările românești. Și la Români apar imediat după moarte sau chiar încă înainte de moarte, bocitoare plătite, care 24 ore și chiar mai multe zile umplu cu vaetele și strigătele lor atmosfera până și la groapă. Rudele decedatului amestecă vaetele lor, dureroase, care sunt deseori poetice, în acest jalnic concert. Mortului i se pun trei obiecte în sicriu : un băț pentru trecerea Iordanului, o basma pentru îmbrăcăminte și o para pentru Sf. Petru, la deschiderea porților raiului. In mormânt se pune vin și pâine pentru ca mortul să nu ducă lipsă nici în lumea cealaltă. Probodul se săvârșește cu mare fast. El se repetă după șașe săptămâni, șase luni, după un an și după cinci ani. Ici și colo mai e răspândită credința în vampiri, mai ales se bănuesc în bărbații roșcați morți, care pot apărea în orice formă, în chip de câine, broască, purece, ploșniță, sugând cu predilecție sângele fecioarelor frumoase. Prin baterea cadavrului în cuie de sicriu sau printr'un țăruș puternic, se crede că ei sunt făcuți inofensivi.

Superstiția îl introduce pe Român în viață și-l scoate din ea. Ea este permanentul său însoțitor în timpul întregei sale vieți pământești.

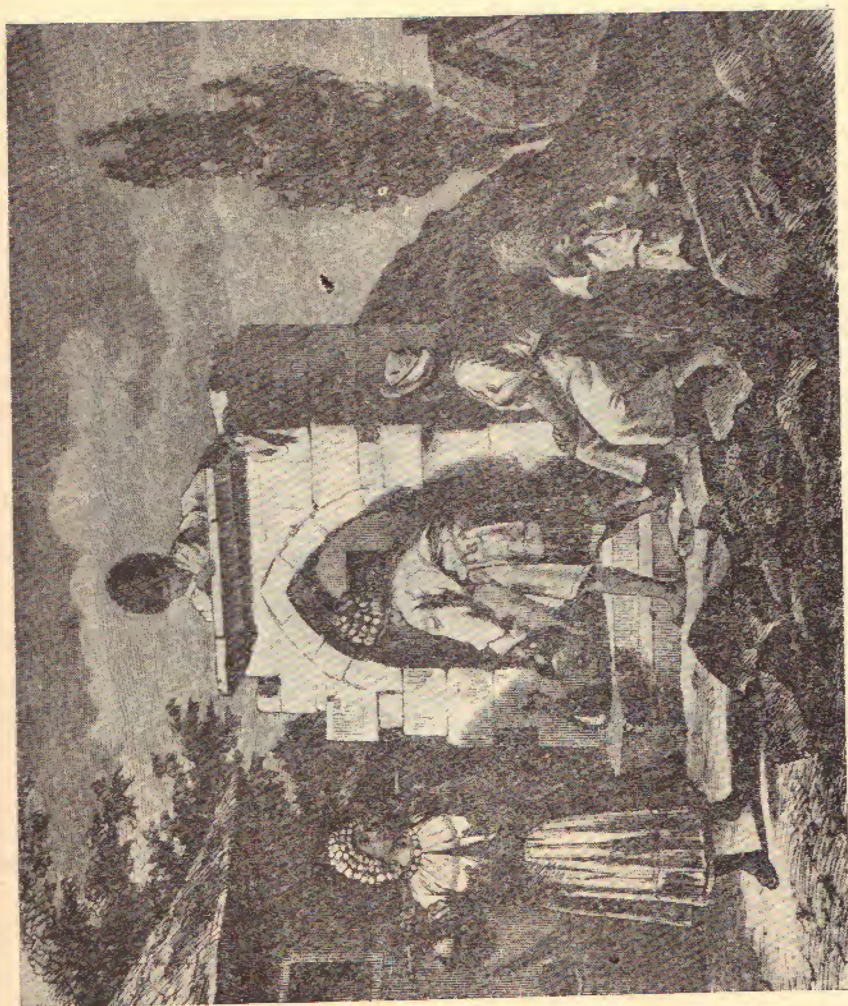
In foarte interesantul articol „Anul şi zilele sale în datinele şi obiceiurile Românilor din Transilvania", de profesorul Schmidt se află despre ele o mulţime de concluzii interesante. Şi într'o mulţime de proverbe, dintre cari Cavalerul de Borg a comunicat

O troiţă romănească la Corbova.

mai multe în „Din Estul monarhiei austriace", pag. 119, se întrevede acelaşi lucru. Multe dintre proverbele poporului român au o asemănare cu cele populare germane. Insumând observaţiile

noastre asupra caracterului Românilor, trebue să constatăm incontestabil că mult hulitele sale obiceiuri rele, vor dispare în clipa în care educaţia sa cu totul înapoiată va fi ridicată de diferitele guverne conform cerinţelor vremii noastre. Serbia în această direcţie a şi făcut cu mulţi ani înainte un început lăudabil, dând Românilor aceleaşi drepturi ca şi Sârbilor etnici, spre deosebire de Românii nobili, boerii, care-i tratează în modul cel mai nedemn, ca pe nişte sclavi, pe Românii de pe pământul lor şi spre deosebire de cei din Transilvania, care zadarnic cer drepturi politice stăpânitorilor Unguri.

Nr. 3 — TINERE ROMÂNCE LA FÂNTÂNĂ

F. Kanitz, Bulgaria Dunăreană și Balcanii.

Nr. 4 — TINERI ROMÂNI LA RECRUTARE

F. Kanitz, Bulgaria Dunăreană și Balcanii.

TIH. GEORGEVICI

PRINTRE ROMÂNII NOŞTRI

NQTE DE CĂLĂTORIE

TRADUCERE DIN LIMBA SÂRBĂ DE

C. CONSTANTE

TIH. GEORGEVICI. *Kroz Naşe Rumune — Putopisne beleşche* — în „*Sârbschi Cnijevni Glasnic*", Vol. XVI. Belgrad. 1906.

PRINTRE ROMÂNII NOŞTRI

de Tih. Georgevici

Pentru a studia limba, istoria şi literatura românească şi spre a mă putea apoi îndeletnici, cu mai mult succes, cu cercetarea Românilor din Regatul Serbiei, aducând încă o contribuţie la cunoaşterea elementului eterogen (nesârbesc) din ţara noastră [1], aveam de gând să petrec vacanţa mare a acestui an, 1905, în România. Imi şi pregătisem totul şi nu aşteptam pentru a porni decât sfârşitul anului şcolar.

Dar vorba proverbului: „Omul propune şi Dumnezeu dispune" [2]. Eu aşa gândeam, dar „Sârbske Novine" (Monitorul Oficial) din 6 Iunie a anunţat că fusesem numit preşedinte al biroului electoral pentru alegerea deputaţilor, care urma să se ţină la 10 Iulie, deci în toiul vacanţelor. Numaidecât am cerut să fiu scutit, dar la cererea mea n'am primit niciun răspuns. Astfel sosi şi vacanţa. Ştiam deci, că va trebui să-mi amân călătoria în România până după alegeri. Atunci, ca să pot întrucâtva folosi, pentru scopul urmărit, timpul ce-mi rămânea liber până la 10 Iulie, am hotărât să fac o excursiune printre Românii noştri, fie chiar superficială.

---

1) Prima contribuţie pentru cunoaşterea populaţiunei nesârbeşti mi-au prilejuit-o Ţiganii din Regatul Serbiei, despre care până acum am publicat: *Die Zigeuner in Serbien*, Ethnolgische Forschungen von Tih. R. Gjorgjevic, I. Teil, Budapest, 1903; *Obiceiurile la Ţiganii din Regatul Serbiei*. (Obiciai u Ţigana Crallevine Sârbic, în „Godişniţi Nicole Ciupichea". Vol. XXII); *Despre Ţigani în general şi stabilirea lor în Peninisula Balcanică şi în Serbia*, (O Ţiganima uobşte i o nihovolme doselenu na Balkansko Poluostrovo i u Sârbiu), în „Sârbski Knijevni Glasnik", din 16 Martie 1904; Particularităţile fzice şi sufleteşti al Ţiganilor din Regatul Serbiei, în „Sârbski Knijevni Glasnik", din 1 Septembrie 1904; Mai am în manuscris şi o lucrare completă despre Ţiganii din Regatul Serbiei.

2) Textual: una gândeşte un naş, alta alt naş (nota trad.).

Şi în tovărăşia colegului Dragutin D. Marianovitci, profesor la şcoala normală din Alexinaţ, în ziua de 10 Iunie 1905, am plecat din Alexinaţ ca să parcurg deacumerzişul ţinuturile locuite de Români, pe care noi, de obiceiu, îi numim Vlasi.

Deoarece această excursiune a noastră a fost pregătită, ca să zic aşa, în pripă, în aceste însemnări nu trebue să se caute o lucrare nici definitivă, nici sistematică.

Căci luat prin surprindere, am întreprins călătoria numai pentru a avea o orientare fie chiar şi superficială şi pentru a căpăta o imagine mai clară despre lucrul pe care abia urma să-l îndeplinesc. De aceea, pe drum, am notat ce am putut şi despre ceeace mi s'a dat prilejul de a nota. Amănunţit nu mă opream asupra niciunui obiect, fiindcă pentru aşa ceva îmi lipsea timpul lăsând astfel pentru mai târziu să scriu despre acelaşi subiect mai complet. Cu toate acestea cred că în aceste însemnări se găsesc date şi importante şi interesante.

Ştiu că la aceasta mulţi din „patrioţii" noştri îngrijoraţi vor da din cap şi vor spune că comit o „trădare" faţă de Patrie, atunci când mă încumet să vorbesc despre Românii din Serbia, care, după părerea multora, trebuesc tăinuiţi sau cel puţin trecuţi sub tăcere, pentrucă adevărul asupra Românilor din Serbia poate să ducă la o aşa zisă : „Chestiune românească din Serbia" care, după părerea lor, („ameninţă cu primejdia") prezintă un mare pericol!

Poate să fie şi aşa. Dar şi fără rândurile de faţă, toată lumea ştie că în Serbia sunt şi Români. Acest lucru nu-l neagă nici statistica noastră oficială. Se ştie că în Regatul Român se ţine socoteală până şi despre Ţinţarii din Macedonia, Epir şi Albania[3]); despre Românii din Asia Mică[4]), Moravia[5]), Silezia [6]), Peninsula

---

3) *N. Papahagi* şi *N. Vurduna*, Jocuri copilăreşti culese dela Românii din Macedonia, Buc. 1903 (extras din Anal. Acad. Române) — *Ioan Nenitescu*, Dela Românii din Turcia Europeană, Buc. 1895. — *P. Papahagi*, Românii din Meglenia, Buc. 1900. — *P. Papahagi*, Din literatura poporană a Aromânilor (materiale folkloristice culese şi publicate sub auspiciile Ministerului Cultelor şi Invăţământului, vol. II. 1900. — *P. Papahagi*, Megleno-Românii, studiu etnografico-filologic, I—II, Buc. 1902 (extras din Anal. Acad. Rom.). — *Ion Arginteanu*, Istoria Macedoniei din timpurile cele mai vechi până în zilele noastre, Buc. 1904.

4) *Teodor T. Burada*. O călătorie la Românii din Bithinia (Asia Mică), Iaşi 1893.

5) *T. T. Burada*, O călătorie la Românii din Moravia.

6) *T. T. Burada*, O călătorie la Românii din Silezia austriacă.

Istria [7]), Bosnia şi Herţegovina [8]), şi aşa mai departe, ca să nu mai vorbim despre cei din ţinuturile aflate în nemijlocita lui apropiere cum sunt : Transilvania, Bucovina şi Basarabia. Atunci cum de nu s'ar ţine socoteală despre Românii din Serbia care, pentru cei din Regatul vecin, sunt doar peste Dunăre !

Este adevărat că Românii nu au nici un fel de scriere despre dânşii, dar în orice carte didactică, în care sunt enumerate ţările in care trăesc Românii, niciodată nu se uită nici aceştia, ai noştri, din Serbia. De altfel, într'o ţară aşa de mică cum este a noastră, un număr de peste una sută mii de Români nu este cu putinţă să fie tăinuit !

Incercarea pe care o fac de a mă familiariza cu Românii din Regatul Serbiei este numai în interesul ştiinţei şi după credinţa mea un astfel de studiu mai bine să fie făcut de unul dintre ai noştri, decât de un străin.

In epoca noastră, într'o ţară de cultură, cercetările se impun; iar nevoia de a studia pe Românii noştri este justificată şi de faptul că despre dânşii, cu toate că sunt fiii ţării noastre, se ştiu prea puţine lucruri.

Dealtfel eu mă mărginesc să constat realitatea.

In Regatul Serbiei, Românii trăesc în spaţiul ce se întinde cam dela muntele Râtan la Dunăre şi dela Marea Moravă până la Timoc : exact în cele patru judeţe din Nord-Estul Serbiei, adică: în judeţul Timoc (în două plăşi : Zaicear şi Bollievaţ) ; în judeţul Morava : (în trei plăşi : Parachin, Despotovaţ şi Resava) : şi în judeţele Pojarevaţ şi Craina.

După datele statisticilor noastre oficiale se mai găseşte un număr oarecare de Români şi prin celelalte judeţe. Aceştia însă sunt sau locuitori vremelnici, sau muncitori, sau ceva asemănător. în judeţul (în două plăşi : Zaicear şi Bollievat); în judeţul în grupe. Cei mai mulţi Români din Serbia sunt aşezaţi între Dunăre şi Timoc. Apoi, cu cât înaintezi spre Sud sau spre Apus, ei sunt tot mai puţini.

Cele din urmă sate ale lor spre Sud, în judeţul Timoc, sunt :

7) *O călătorie în satele româneşti din Istria, Iaşi*, 1896.

8) *Isidor Ieşeanu*, Românii din Bosnia şi Herţegovina în trecut şi în prezent, Buc. 1905. (Extras din Anal. Acad. Rom.).

Bor, Brestovaț, Părlita, Nicolicevo, Gârllian, Șlivar, Bucie, Topla, Krivelli, Lubnița, Gamzigrad, Metovnița, Oștrelli și Slatina, iar in plasa Bollievaț : Valaconie, Savinaț, Bacica, Dobropolie, Zlot, Lucovo, Mali-Isvor, Ospic, Bogovița, Podgoraț și Șarbanovaț. Spre Apus, cele din urmă sate românești, în județul Morava, sunt : în plasa Parachin : Bigrenița, Batinaț, Vlașka și Șupșka ; în plasa Despotovaț : Isacovo, Belaica, Jidillie, Jezero și Resavița ; în plasa Resava : Bobova, Vitejevo, Subotița, Jasenovo, Troponie și Gladna. Mai departe spre Apus cele din urmă sate românești în județul Pojarevaț, sunt în plasa Morava : Boșniac, Cocein, Vlaški-Do, Vârbnița, Mirievo, Orllievo, Sfilliarevo, Tickevaț și Porodin ; în plasa Pojarevaț : Brejane, Petca, Polliana, Șlivovaț, Velico-Selo, Târniane și Zabrega.

După câte știu, eu, înainte vreme erau Români chiar și în câteva sate așezate dincolo de Marea Moravă, aceștia însă treptat s'au contopit cu desăvârșire în masa sârbească, așa că astăzi ei nu mai există. După recensământul populației din Serbia, din 1859, se găseau Români chiar și în județul Smederevo, în regiunea dintre gura Moravei și Jesavei, mai cu seamă în satul Cliuci, într'un număr mic, ce abia se urca la 264 suflete [9]). Dar și acești Români acum sunt sârbizați.

In întregul spațiu al Serbiei de Nord-Est, în care locuesc Românii, ei nu sunt singuri. Satele lor, în multe părți, sunt amestecate cu sate sârbești și în raport cu satele curat sârbești ele formează o minoritate. Pe toată întinderea Serbiei sunt 485 de localități locuite și de Români, dar numai în 165 din ele există Români într'un număr mai însemnat, care, după județe, se înfățișează astfel :

In jud.	Timoc	(în două plăși) sunt	49 s.	sârbi și	26	români
„ „	Morava	„ „ „ „	95 „	„ „	14	„
„ „	Pojarevaț	„ „ „ „	193 „	„ „	69	„
„ „	Craina	„ „ „ „	85 „	„ „	56	„
		Total	422		165	

Trebuie să se știe însă că în multe sate românești există și Sârbi, ce adeseori, în unele din ele, formează majoritatea populației.

9) Statistica Serbiei, V. I., pag. 91—92.

Inceputul statisticei populaţiei pe bază de recensământ s'a făcut în Serbia încă din Iunie 1834. Atunci după posibilităţile vremii s'a făcut primul recensământ destul de precis al populaţiei şi al proprietăţii clădite din Serbia, în special cu privire la două din cele mai importante nevoi : fiscul şi armata. Toate celelalte date au fost omise. Din aceste motive nici Românii n'au fost despărţiţi şi socotiţi ca locuitori aparte, ci au fost număraţi laolaltă cu Sârbii, tot aşa s'a procedat şi cu numărătoarea populaţiei Serbiei în multe din recensămintele ulterioare. De aceea, pe Românii nu-i găsim separaţi nici în datele recensămintelor din 1841 şi 1843, aşa încât nu putem spune nimic cu privire la starea lor numerică din acel timp.

La recensământul din 1846, în cele patru judeţe sus pomenite în cari trăesc Românii, situaţia era urmtăoarea :

In judeţul Târnareca	19,545	Români	şi	18.719	Sârbi
„ „ Chiupria	7.348	„	„	35.563	„
„ „ Pojarevaţ	36.696	„	„	62.999	„
„ „ Craina	33.626	„	„	18.272	„
Total	97.215	Români	şi	135.553	Sârbi [10])

In aceste cifre nu intră numărul Sârbilor care locuesc în satele sârbeşti din judeţele de mai sus.

Nici din datele recensământului dela 1850, nu se poate preciza numărul Românilor din Serbia.

Totuşi, cum ne asigură direcţiunea economică statistică a Ministerului de Finanţe, „în recensământul dela anul 1850" s'a ţinut socoteală şi de satele în cari Românii trăesc singuri sau amestecaţi cu Sârbi şi acest lucru s'a făcut în aşa fel încât, cu o aproximaţie de 5%, să se poată preciza câţi Români şi în cari ţinuturi din Serbia trăesc ei [11]). In chipul acesta se poate stabili că la 1850 în Serbia erau aproximativ 104.343 Români, faţă de 828.999 Sârbi.

Deasemenea din datele recensământului din 1854, numărul Românilor din Serbia nu se poate vedea.

10) V. Iakşici : „Despre elementele etnice ale Principatului Serbiei" (O.-Plemenom sostave naselenia u Kniajestve Serbskom) St. Petersburg, 1873, pag. 20—21.

11) Statistica Serbiei, V. I., pag. 91.

După datele recensământului din 1859, în cele patru județe din Serbia locuite de Români, erau :

In județul	Țârnareca	24.232	Români	și	26.658	Sârbi
„	„ Chiupria	8.064	„	„	41.852	„
„	Pojarevaț	47.690	„	„	74.969	„
„	„ Craina	42.607	„	„	20.304	„
	Total	122.593	Români	și	163.783	Sârbi

Nici din datele recensământului dela 1863 nu reiese numărul populației românești.

La recensământul populației din Serbia, din Octombrie 1866, s'au găsit :

La Belgrad (oraș)	33	Români	și	24.612	Sârbi
„ Topcider	—	„	„	156	„
In județul Alexinaț	—	„	„	48.136	„
In județul Belgrad	—	„	„	63.880	„
„ „ Vallievo	—	„	„	83.483	„
„ „ Cniajevaț	—	„	„	55.079	„
„ „ Cragueváț	6	„	„	98.141	„
„ „ Craina	42.852	„	„	70.293	„
„ „ Crușevaț	—	„	„	67.439	„
„ „ Podrin	—	„	„	48.827	„
„ „ Pojarevaț	48.507	„	„	140.601	„
„ Rudnic	1	„	„	47.467	„
„ Smederevo	30	„	„	60.077	„
„ Ujița	—	„	„	104.377	„
„ Țârnareca	26.056	„	„	53.284	„
„ Ciaciac	—	„	„	58.037	„
„ Șabaț	—	„	„	73.619	„
„ Chiupria	9.840	„	„	55.884	„
„ Jagodina	1	„	„	62.184	„
Total	127.326	Români	și	1.215.576	Sârbi [12])

Din datele recensământului dela 1874, iarăși nu se poate vedea numărul Românilor.

După datele recensământului din 1884, în Serbia erau :

12) Statistica Serbiei, v. III. p. 100.

RECENSĂMÂNTUL DIN 1884.[13])

JUDEȚE ȘI LOCALITĂȚI	ROMÂNI							SÂRBI						
	In orașe			La sate			Total	In orașe			La sate			Total
	B.	F.	T.	B.	F.	T.		B.	F.	T.	B.	F.	T.	
Alexinaț	—	—	—	—	—	—	—	3.940	3.562	7.532	30 271	29.006	59.277	66.779
Belgrad	—	—	—	—	—	—	—	1.661	1.431	3.092	42.228	40.377	82.605	85.697
Vallievo	—	—	—	—	—	—	—	4.445	3.184	7.629	45.390	41.406	89.796	97.425
Vrania	2	2	4	—	—	—	4	4.430	4.267	8.747	29.289	27 834	57.123	65.870
Jagodina	1	1	2	—	—	—	2	3.368	3.143	6.511	31.631	30 575	62.206	68.717
Cniajevaț	1	2	3	—	—	—	3	1.798	1.664	3.462	29.818	28.581	58.399	61.861
Craguevaț	—	4	4	2	—	2	6	8.400	6.617	15.017	52.321	51.485	103.806	118.823
Craina	1.607	1.423	3.030	24.790	24.199	48.989	52.019	3.933	3.512	7.445	11.483	11.221	22.704	30.149
Crușevaț	2	1	3	—	—	—	3	3.719	3.071	6.790	37.775	37.072	74.847	81.637
Niș	3	4	7	5	—	5	12	13.765	12.727	26.492	33.426	51.036	84.462	110.954
Pirot	1	—	1	—	—	—	1	4.701	4.486	9.190	34.394	32 961	67.355	76.545
Podrin	—	—	—	—	—	—	—	1.807	1.562	3.369	28.935	28.846	57.781	61.150
Pojarevaț	750	615	1.365	28.787	27.416	56.203	57.568	9.401	8.146	17.547	5.228	50.967	56.195	73.742
Rudnic	1	1	2	—	—	—	2	769	524	1.293	28.898	28.690	57.588	58.881
Smederevo	29	20	49	—	—	—	49	4.476	3.523	7.999	40.523	39.742	80.265	88.264
Toplița	—	—	—	—	—	—	—	2.339	2.130	4.469	34.354	31.068	65.432	69.901
Chiupria	68	28	96	5.368	5.157	10.525	10.621	7.619	6.853	14.472	22.107	21.231	43.338	57.810
Ujița	—	—	—	—	—	—	—	5.193	4.611	9.809	59.028	59.353	118.381	128.190
Țârnareca	231	263	544	14.725	14.082	28.807	29.351	1.269	1.074	2.343	13.147	12.542	25 689	28.032
Ciaciac	3	—	3	—	—	—	3	3.491	2.558	6.049	36.394	36 315	72.709	78.758
Șabaț	—	—	—	—	—	—	—	5.211	4.332	9.543	40.232	39.422	79.654	89.197
Belgrad	43	40	83	—	—	—	83	15.880	12.001	27.881	—	—	—	27.881
Total	2.792	2.404	5.196	73.677	70.854	144.531	149.727	111.673	94.978	206.651	686.882	732.730	1.419.612	1.625.263

13) Statistica Serbiei, vol. VI, pag. 259, 263 și 267.

DUPĂ RECENSĂMÂNTUL DIN 31 DECEMBRIE 1890, SE GĂSEAU IN SERBIA: [14])

JUDEȚE ȘI LOCALITĂȚI	ROMÂNI							SÂRBI						
	In orașe			La sate			Total	In orașe			La sate			Total
	B.	F.	T.	B.	F.	T.		B.	F.	T.	B.	F.	T.	
Vallievo	2	—	2	46	27	73	75	5.532	3.606	9.138	51,027	49,907	100,934	110.072
Vrania	1	1	2	9	1	10	12	11,227	10,356	21.593	63,023	59,599	122,622	144,215
Craguevaț	14	8	22	8	2	10	32	11.258	8,476	19.734	59,871	59,456	119,327	139,031
Craina	1.700	1.582	3.282	24.995	24.634	49.629	52.911	4,443	3,870	8.313	14,031	13,579	27,610	35,923
Crușevaț	16	1	17	72	55	127	144	8.109	6,218	14.357	65,926	65,381	152.307	166.664
Morava	109	55	164	4.182	4.127	8.309	8,473	12.733	10,871	23,604	63,411	61,875	125,286	148,890
Pirot	—	1	1	—	1	1	2	7.511	6,829	14.340	.53,019	51,401	104,420	118.760
Podrin	23	5	28	4	2	6	34	7.562	6,172	13.734	78,862	77,844	156,706	170,440
Podunav	71	58	129	346	278	624	753	6,697	5.132	11.829	94,916	92,457	187,373	199,202
Pojarevaț	905	712	1.617	25.501	24.697	50.198	51,815	11,577	9,372	20,919	63,358	62,259	125,617	146,566
Rudnic	—	1	1	—	1	1	2	6.028	3,655	9,683	70.748	70.168	140.916	150,599
Timoc	—	—	—	—	2	2	2	4,021	2,891	6,912	42,130	41,489	83,619	90,531
Toplița	1	—	1	2	2	4	5	3,218	2,703	5,941	58,530	51,701	113,231	119.152
Ujița	—	—	—	—	—	—	—	5,837	4,373	10,210	62,875	64,090	126,955	137,175
Țârnareca	174	133	307	14.523	14,214	28.737	29,044	3 610	2,732	6,342	16,160	16,064	32,224	38 566
Belgrad	134	61	195	—	—	—	195	26,413	16,823	43.236	—	—	—	43,236
Niș	177	8	185	—	—	—	185	9.884	7,039	16,923	—	—	—	16,923
Total	3,327	2,626	5,953	69.688	68,043	137,731	143,684	145,660	111,158	256.818	858,887	860,270	1,719,157	1.975,975

14) Statistica Regatului Sârb, cart. I, part. V, pag. 114—115.

DUPĂ RECENSĂMÂNTUL DIN DECEMBRIE 1895, ERAU: [5])

JUDEȚE ȘI LOCALITĂȚI	ROMÂNI							SÂRBI						
	In orașe			La sate			Total	In orașe			La sate			Total
	B.	F.	T.	B.	F.	T.		B.	F.	T.	B.	F.	T.	
Vallievo .	9	4	13	17	9	26	39	6.059	4.213	10.272	54.286	53.199	107.485	117.757
Vrania . .	—	1	1	25	19	44	45	11.324	10.679	22.003	68.760	65.375	134.135	156.138
Craguevaț .	82	16	98	3	—	3	101	11.760	8.779	20.539	62.356	62.123	124.479	145.018
Craina . .	1.225	1.159	2.384	26.246	25.934	52.180	54.564	4.885	4.310	9.195	13.817	13.645	27.462	36.657
Crușevaț .	8	1	9	127	144	271	280	7.990	6.365	14.355	71.992	70.735	142.727	157.082
Morava . .	117	47	164	4.596	4.523	9.119	9.283	13.757	11.971	25.708	69.131	66.978	135.109	161.817
Pirot . .	6	11	17	—	4	4	21	7.869	6.884	14.753	55.515	53.929	109.444	124.197
Podrin . .	4	4	8	118	105	223	231	8.408	6.473	14.881	83.957	82.795	166.752	181.633
Podunav .	109	99	208	214	118	332	540	7.396	5.645	13.041	102.590	100.187	202.777	215.818
Pojarevaț	1.444	1.034	2.478	28.829	28.004	56.833	59.311	13.054	10.917	23.971	64.551	63.340	127.891	151.862
Rudnic .	1	4	5	10	5	15	20	6.039	3.816	9.855	75.212	74.284	149.496	159.351
Timoc . .	—	1	1	45	62	107	108	4.668	2.996	7.664	44.919	44.087	89.006	96.670
Toplița . .	3	1	4	1	1	2	6	3.750	2.880	6.639	64.295	60.264	124.559	131.198
Ujița . . .	1	2	3	—	—	—	3	5.537	4.500	10.037	67.152	67.866	135.018	145.055
Țărnareca	222	189	411	17.357	16.996	34.353	34.764	4.111	2.967	7.078	15.156	150.41	39.197	37.275
Belgrad .	168	119	287	—	—	—	287	29.317	18.664	47.981	—	—	—	47.981
Niș . . .	111	15	126	—	—	—	126	16.764	7.494	24.258	—	—	—	24.258
TOTAL	3.510	2.707	6.217	77.588	75.924	153.512	159.729	162.668	119.562	282.230	913.689	893.848	1.807.537	2.089.767

15) Statistica Regatului Sârb, c. XIII, p. 276.

DUPĂ RECENSĂMÂNTUL DIN 31 DECEMBRIE 1900 ERAU: [16]

JUDEȚE ȘI LOCALITĂȚI	ROMÂNI							SÂRBI						
	In orașe			La sate			Total	In orașe			La sate			Total
	B.	F.	T.	B.	F.	T.		B.	F.	T.	B.	F.	T.	
Belgrad	36	25	61	136	130	266	327	2.200	1.718	3.918	59.690	57.479	117.169	121,087
Vallievo	13	—	13	47	46	93	106	7.379	4.560	11.939	58.844	57.517	116.361	128.300
Vrania	5	18	23	2	—	2	25	14.370	13.293	27.663	90.605	87.152	177.757	205.420
Craguevaț	60	30	90	9	1	10	100	16.470	12.366	28.836	64.062	64.170	128.232	157.068
Craina	1.063	1.026	2.089	21.640	21.988	43.628	45.717	5.723	4.520	10.243	20.312	20.013	40.325	50.568
Crușevaț	13	4	17	4	6	10	27	6.049	4.074	10.123	63.077	62.602	125.679	135.802
Morava	74	24	98	4.358	4.317	8.675	8.773	14.033	12.153	26.186	67.251	65.604	132.855	159.041
Niș	36	7	43	—	3	3	46	17.727	11.175	28.902	71.281	68.412	139.693	168.595
Pirot	14	4	18	—	3	3	21	6.454	5.167	11.621	42.308	4.076	46.384	58.005
Podrin	5	1	6	295	308	603	609	8.753	6.808	15.561	90.941	90.003	180.944	196.505
Pojarevaț	690	621	1.311	20.174	19.972	40.146	41.457	17.019	13.262	30.281	76.839	75.803	152.642	182.923
Rudnic	5	4	9	4	—	4	13	7.450	4.692	12.142	91.241	90.850	182.091	194.233
Smederovo	18	36	54	93	58	151	205	6.885	5.420	12 305	53.539	53.695	107.234	119 539
Timoc	210	138	348	12 386	12.047	24.433	24.781	8.943	5.302	14.245	47.178	47.057	94.235	108.480
Toplița	2	—	2	—	—	—	2	3.621	3.082	6.703	42.416	39.623	82.039	88.742
Ujița	3	—	3	—	—	—	3	6.545	4.841	11.386	60.012	60.518	120.530	131.916
Belgrad	183	104	287	—	—	—	287	34.352	21 942	56 294	—	—	—	56.294
Total	2.430	2.042	4.472	59.148	58.879	118.027	122 499	183.973	134.375	318.348	999 596	944.574	1.944.170	2.262.518

16) Statistica Regat. Serbiei, c. XXIV, pag. 98, 100—101.

Toţi Românii din Regatul Serbiei vorbesc dialectele limbii române. Deocamdată n'aş putea să arăt mai de aproape în ce raport stau aceste dialecte între ele şi faţă de limba literară vorbită în Regatul României. Studierea dialectelor vorbite de Românii din Serbia ar fi de o valoare deosebită ; pentrucă prin cunoaşterea lor şi prin comparaţia cu dialectele limbii române vorbite în afară de Serbia am putea stabili originea Românilor noştri. Pe cât am putut observa, limba vorbită de Românii noştri Ungureni, pe care i-am cunoscut, se deosebeşte de limba română literară, mai cu seamă în pronunţarea unor consonante puse înaintea unor vocale muiate.

Aceste consonante sunt : c, d, l, n, t. In limba română literară se pronunţă : *rece, unde, limba, mine, dute.* Pe când Românii noştri Ungureni le-ar pronunţa : *reşe, unghie, llimba, minie, duche.* Mai sunt unele deosebiri, despre care, din pricina puţinei mele şederi printre Români, nu mă pot pronunţa, în mod definitiv.

In afară de limba românească, o bună parte dintre Români cunosc şi limba sârbească. După recensământul din 31 Decembrie 1900, în afară de limba română, vorbeau şi limba sârbă un număr de 32.556 Români, repartizaţi după cum urmează :

JUDEŢE ŞI LOCALITĂŢI	La oraşe			La sate			Total general		
	B.	F.	T.	B.	F.	T.	B.	F.	Total
Belgrad . . .	12	13	25	128	129	257	140	141	281
Valiievo . .	12	—	12	20	18	38	22	18	40
Vrania . . .	1	—	1	—	—	—	1	—	1
Craguevaţ . .	1	2	3	4	—	4	5	2	7
Craina . . .	305	195	500	7.111	3.417	10.528	7.416	3.612	11.028
Cruşevaţ . .	2	—	2	—	—	—	2	—	2
Morava . . .	44	10	54	1.240	309	1.549	1.284	319	1.603
Niş	4	—	4	—	1	1	1	1	2
Pirot	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Podrin . .	1	—	1	—	—	—	—	—	—
Pojarevaţ .	48	45	93	8.436	5.963	14.399	8.484	6.008	14.492
Rudnic . . .	1	—	1	1	—	1	2	—	2
Smederevo .	4	2	6	52	8	60	56	30	86
Timoc . . .	17	6	23	3.948	847	4.795	3.965	853	4.818
Topliţa . . .	2	—	2	—	—	—	2	—	2
Ujiţa	1	—	1	—	—	—	1	—	1
Belgrad (oraş)	136	41	177	—	—	—	136	41	177
Total	591	314	905	20.940	10.692	31.632	21.517	11.025	32.542

Toţi Românii din Serbia sunt de religie creştină ortodoxă.

Despre caracteristicile sufleteşti şi fizice ale Românilor noştri nu pot să exprim o judecată exactă şi justă. N'aş putea spune că sunt deosebit de inteligenţi şi îndemânateci. Tot aşa nu sunt nici bravi şi nici demni: ci perfizi şi răutăcioşi. Sunt linguşitori şi destul de lacomi faţă de bunurile altuia. Nimic înălţător şi generos nu se poate găsi la ei, într'o măsură mai mare.

Foarte robuşti nu sunt, dar sunt zdraveni şi desvoltaţi, mai cu seamă femeile. Intre datele statistice ale recensământului dela 31 Decembrie 1895 şi 1900 mai găsim. cu privire la particularităţile fizice ale Românilor noştri şi următoarele date : (vezi tabela din pag. 29).

Raportul dintre sexe la Români se vede clar din datele statistice care se referă la numărul populaţiunii româneşti.

Toţi Românii din Regatul Serbiei se împart în două grupe : în *Ţărani* şi *Ungureni*. Se numesc *Ţărani* acei Români care au venit din România (Ţara Românască) [17]. Ei locuiesc mai cu seamă în judeţul Craina.

Ungureni sau *Ungurieni* sunt acei Români care au venit din Ungaria [18]. Ei locuiesc în toate celelalte ţinuturi ale Serbiei unde trăeşte o populaţie românească. Nu ştiu de sunt localităţi în care Ţărani şi Ungureni să trăiască laolaltă. Din grupul Ungurenilor fac parte şi Bufanii [19]. Aceştia sunt Români din Ungaria, care vin din localitatea Ui-Moldova spre a lucra la Maidan-Pec, de când acolo a început exploatarea minelor. Specialitatea lor este munca la mine şi la cărbuni ; de aceea se şi numesc *ocnari* şi *cărbunari*. Până acum de curând ei erau singurii meşteri din Maidan-Pec pentru fabricarea cărbunilor de lemn.

Intre Ţărani şi Ungureni există mari deosebiri.

Cea mai mare deosebire este, după cum spun chiar ei, în graiu, apoi în port şi în obiceiuri. *Ţăranii* se socotesc Români mai puri şi mai autentici, afirmaţie pe care nu le-o contestă nici chiar *Ungurenii*.

---

17) Ţăran în România însemnează sătean.

18) Şi în România Ungurean înseamnă Român din Transilvania (Ungaria).

19) In Nouveau Dictionnaire roumain-français de Fréderic Damé la cuvântul Bufan se mai spune : Români din Regat care s'au stabilit în Banat în jurul Bocşei, Oraviţei, Comoloşului etc.

31 DECEMBRIE 1895: [20]

CU DEFECTE	ROMÂNI								SÂRBI							
	La orașe				La sate				La orașe				La sate			
	B.	F.	T.	La 1000 de bărb. femei au fost:	B.	F.	T.	La 1000 de bărb. femei au fost:	B.	F.	T.	La 1000 de bărb. femei au fost:	B.	F.	T.	La 1000 de bărb. femei au fost
Orbi . . .	2	2	4	1000,0	84	95	179	1131,0	197	153	350	776,5	1.006	864	1.870	858,8
Surdo-muți	5	1	6	200,0	164	91	255	554,9	224	132	356	589,3	2.019	1.256	3.275	662,1
Nebuni . .	2	3	5	1500,0	47	39	83	829,8	231	153	384	662,3	547	427	974	780,6

31 DECEMBRIE 1900 [21]:

CU DEFECTE	B.	F.	T.	La 1000	B.	F.	T.	La 1000	B.	F.	T.	La 1000	B.	F.	T.	La 1000
Orbi . . .	1	1	2	1000,0	70	79	149	1.128,6	216	164	380	759,2	927	798	1.725	850,8
Surdo-muți	7	5	12	714,3	113	62	175	548,7	230	139	369	604,3	1.955	1.198	3.163	609,7
Nebuni . .	—	—	—	—	33	30	63	909,1	347	207	554	596,6	848	508	1.356	599,0

20) Statistica Regatului Sârb, cartea XIII, pag. 120, 125 și 131.
21) Statistica Regatului Sârb, cartea XXIV, pag. 158, 164 și 170.

Cum tot drumul meu ducea printre *Ungureni*, toate însemnările mele de călătorie se referă numai la ei, iar despre *Țărani*, în momentul de față, nu am însemnări mai precise de nici un fel.

I.

Despre originea, așezarea, și trecutul Românilor noștri îmi sunt cunoscute foarte puține lucruri. Insăși chestiunea originei Românilor în genere este un lucru foarte încurcat, asupra căreia și cercetătorii sunt puțin de acord [22]). Despre Românii noștri se știe încă și mai puțin, întrucât despre dânșii nu s'a scris aproape deloc. Nici în literatura românească nu se găsește nimic.

Eu nu știu dacă în timpurile vechi erau în aceste regiuni mai mulți Vlahi-medievali decât în celelate regiuni ale Serbiei de altă dată.

Despre Românii noștri, V. Carici [23]) spune următoarele: „Printre acești Români este greu să mai fie astăzi descendenți ai vechilor locuitori peste cari au dat Sârbii când s'au așezat în aceste locuri. Numele localităților, a râurilor, a dealurilor și a munților, în toată această regiune, cu foarte puține excepțiuni, sunt toate sârbești. Multe dintre aceste localități, după numele ce poartă și după tradiția care este încă vie în jurul lor, sunt în legătură cu istoria sârbească. A trebuit deci să treacă o vreme îndelungată în care Sârbii au fost locuitorii exclusivi ai acestui ținut, ca să-i fi putut da o pecetie sârbească atât de clară și de nealterată. Și, într'adevăr, înainte de năvălirea Turcilor, populația sârbească, atât aceea din Cucevo cât și aceea din Branicevo, era foarte deasă, dar războaiele din al doilea pătrar al secolului al XV-lea au rărit-o în mod simțitor. Iar în anul 1481, când Principii Pavao și Zmai Despot Vuc au transportat peste 50.000 de suflete în Banat, aceste ținuturi, au trebuit să rămână aproape cu totul pustii. In chipul acesta s'a creeat putința pentru așezarea unor populații din alte ținuturi au trebuit să rămână aproape cu totul pustii. In chipul și Timocului, prin fertilitatea și blândețea climatului, totdeauna au avut putere de atracție pentru populațiile din împrejurimi.

22) Vezi în această privință articolul foarte clar al Dr-ului I. Radonici: Scrisoarea lui A. I. Turgheniev către Mitropolitul Ștefan Stratimirovici și răspunsul Mitropolitului, cu anexa disertației lui despre Români; (Vlahi), în „Letopis Matițe Sârbsche", c. 228, pag. 68—96.

23) „Sârbia", pag. 92—95.

„In epoca aceea au pornit să imigreze în aceste localităţi şi Vlahi din România şi din Ardeal. Aceste imigrări au fost provocate mai târziu şi de marile neajunsuri la care erau expuşi Românii în ţara lor. Din Ardeal au început să vie în faţa Cocinei din Craina, în grabă, abia pe timpul domniei Impăratului Frantz Joseph *) în urma groaznicelor barbarii săvârşite pentru înăbuşirea răscoalei lor de sub Horia. Vlahii din această parte s'au aşezat apoi pe la Cucevo şi Branicevo şi pe alocurea au trecut până şi dincolo de linia de despărţire a apelor şi de cataractele Timocului. Că aşezarea mai puternică a acestor Vlahi a avut loc într'o epocă mai nouă, ne-o atestă relaţiunile Exarhului Maxim, scrisă la 1773, în care sunt enumerate toate satele care pe vremea aceea se aflau la Cucevo şi Branicevo, cu numărul locuitorilor şi naţionalitatea lor, dar în care nu găsim deloc multe din satele cu o populaţie aproape exclusiv românească, pe care le găsim astăzi în aceste locuri. Vlahii din Cucevo şi din Branicevo se numesc *Ungurieni*, ceeace dovedeşte că ei au venit din Ungaria. Ei şi astăzi vorbesc idiomul limbii româneşti din Ardeal. Pe când Vlahii din România au început să se aşeze, tot mai des, îndată după eliberarea Serbiei, iar aşezarea lor cea mai puternică cade abia după 1832, în urma nu ştiu cărui regulament, **) care a făcut ca starea şi aşa nenorocită a ţăranului din România să devină şi mai mizerabilă. Aceşti Vlahi originari din România se numesc *Ţărani*, dovadă că sunt din Ţara Românească. Apoi aceştia vorbesc idiomul care se vorbeşte acolo. Serbia liberă, în care ţăranul este stăpânul pământului său şi făuritorul propriului său belşug, a fost şi mai târziu o momeală pentru Vlahii din ţările vecine, în care plugarii şi astăzi gem sub jugul arendaşilor. Există sate prin toate ţinuturile din Nord-Estul Serbiei, până chiar şi în Morava, unde aşezările datează de abia vreo 10 ani încoace.

Populaţia românească este mai compactă la cataractele Tecului de Sus, apoi în partea de dincolo de Golubina, Stol şi Miroci. De aici, mergând spre Apus şi spre Sud ea este tot mai des împânzită de Sârbi. De aici încolo, Românii apar tot mai rar, până când la Morava dispar cu totul.

20 Iunie 1905.

Dis de dimineaţă, în ziua de 20 Iunie, la ora cinci, am pornit.

*) Autorul face o confusie. Este vorba de Iosif al II-lea.

**) Reg. Organic, nota tr.

Domnul Marianovici şi cu mine, călări, dela Alexinaţ, spre Soco-Bania. Caii mărunţi, ţărăneşti pe care i-am închiriat pentru această călătorie, înaintau încet, aşa încât la Bovana am ajuns abia pe la orele şapte şi jumătate, iar la nouă şi jumătate ne găsiam la cârciuma dela ieşirea dinspre Bansca-Clisura. Aici ne-am odihnit bine, apoi ne-am urmat drumul spre Soco-Bania.

Nu vreau să descriu acest drum. Lucrul acesta l-am făcut odată în însemnările mele de călătorie [24]). Dar nu mă pot opri de a nu pomeni că ori de câte ori cineva trece pe aici, totdeauna se bucură de farmecul acestor ţinuturi romantice, de care abundă patria noastră. Şi Bovansca şi Bansca-Clisura sunt încântătoare şi frumuseţea lor nu se uită multă vreme.

Pe când ne odihneam în faţa cârciumei dela ieşirea dinspre Bansca-Clisura, sub acoperişul cârciumei, nu departe de noi, am observat o ţigancă culcată, cu un copil lângă ea, învelit în cârpe murdare şi zdrenţeroase, în jurul căreia se adunaseră şi câţiva ţigănuşi. La întrebarea mea de unde este şi ce face acolo, ţiganca mi-a spus că este din Soco-Bania, că a născut acum o săptămână şi că s'a retras sub acoperişul cârciumei ca să nu rămână sub cerul liber. M'am apropiat de ea, i-am miluit copilul şi am văzut că şi în asemenea împrejurări neprielnice ţiganca n'a uitat să facă copilului toate rânduelile obişnuite la naştere. Deasupra capului copilului era aşezată o mătură, un pieptene de scărmănat lână şi aiazmă, pe care o primise dela preot, iar pe deasupra erau asvârlite, în loc de sfori, ţesături, căci toate acestea „aşa trebue" ! Plecase împreună cu bărbatul ei, care împleteşte coşuri, la muncă, în satele din apropiere şi ajungând aici au apucat-o durerile naşterei şi născând, a rămas să se întremeze, căci după naştere a bolit. De n'ar fi fost bolnavă, zicea ea, n'ar fi rămas aicea atâta vreme. La Ţiganii ca şi la ţăranii sârbi nu este obiceiul ca femeia după naştere să stea lehuză mai mult timp. O zi-două şi câte odată nici atâta. Apoi, hai la lucru !

La Soco-Bania am ajuns abia pe la amiază.

După ce ne-am odihnit aci până la orele cinci după amiază, am încălecat şi însoţit de pandurul satului, pe care ni l-a dat subprefectul, Domnul Teodor Toşici, spre a ne fi la îndemână până la Bollievaţ, am pornit pe drumul cel nou, deschis acum câţiva ani.

24) Uz Moraviţu, în „Nastavnic", 1894, c. 1 şi 2.

Drumul ce duce la Bollievaţ, îndată ce ieşi din Bania şi treci de Prevalaţ, se desparte de drumul care merge la Cniajevaţ şi te duce la Nicolinţa unde am ajuns pe la şase seara. Dela Nicolinţa, drumul neîntrerupt urcă muntele. Eşind din Nicolinţa în multe locuri am trecut pe lângă ţărani care, în livezile verzi, de care este plin acest ţinut, coseau o iarbă abundentă. Ei ţin cu o mână coasa, pe care o mişcă cu putere, iar sub genunchiu dela piciorul drept au atârnată o teacă de lemn în care se află apa şi piatra de gresie, cu care îşi ascut coasele. Acest ţinut întreg este nelocuit şi în afară de locuitorii cu grajduri bogate de vite, suflet de om nu se vede. In acest ţinut păduros, străbătut de ramificaţiile munţilor, rareori pleşuvi, dar totdeauna impodobiţi de păduri cu o iarbă abundentă, domneşte o linişte mormântală, care la apropierea nopţii pare şi mai misterioasă şi mai înfricoşătore.

La Soco-Bania ţăranii ne asigurau că satul Bollievaţ nu este departe şi că în trei, patru ceasuri suntem ocolo. Acelaşi lucru ni-l afirmase şi pandurul nostru, deşi zicea că niciodată pe acest drum nu fusese la Bollievaţ ; aşa că noi eram convinşi că pe la ora nouă seara vom fi la Bollievaţ, unde în chip plăcut, ne vom putea odihni de greutăţile drumului. Dar care nu ne-a fost surprinderea când am văzut că ne-a surprins amurgul şi noi eram în mijlocul acestei pustietăţi de păduri şi munţi, unde tot drumul n'am întâlnit pe nimeni, n'am ajuns din urmă pe nimeni, după cum nici pe noi nimeni nu ne-a ajuns. Umbli, umbli şi sate nicăeri. Peste tot întuneric şi linişte. Numai sub copitele cailor se vedea albind drumul care pe alocurea era foarte stricat. Pandurul o ţinea morţiş că înainte de a ajunge la Bollievaţ vom da peste satul Iliino, care după toate probabilităţile, zicea el, nu este departe. Dar iată, se făcuse aproape zece seara şi satul tot nu se vedea. Ne-am speriat, crezând că poate ne-am rătăcit. Ne mângâia însă un singur gând, anume că nu puteam merge pe un drum greşit de vreme ce pentru Bollievaţ alt drum nu exista.

După multă oboseală şi priviri nerăbdătoare aruncate în toate părţile, spre a face drumul mai uşor de străbătut, am încălecat din nou şi cu chiu cu vai am ajuns până la primele case ale satului Iliino, unde deasemenea domnea o linişte de ţintirim. Satul n'avea cârciumă, de aceea, ca să întrebăm pe cineva unde am putea să petrecem noaptea, am chemat un ţăran dintr'o casă. Spre părerea noastră de rău el ne-a spus că nu avem unde înnopta

şi că trebue să ne continuăm drumul până la Bollievaţ care, zise el, nu e departe. Neavând încotro, am ascultat şi ne-am continuat drumul spre Bollievaţ. După o călătorie de încă o oră, când l-am zărit, am simţit o bucurie ca şi cum am fi descoperit o ţară necunoscută, plină de comori.

La ora unsprezece şi un sfert eram în faţa cârciumei din Bollievaţ, unde ne-a întâmpinat cărăula de noapte, care, pentru 20 de dinari pe lună, de seara şi până dimineaţa păzeşte averea şi viaţa cetăţenilor din Bollievaţ. Neputându-şi explica o vizită atât de neaşteptată, la o oră aşa de târzie, se uita la noi cu o privire ciudată şi la întrebările noastre răspundea cu exclamări, neştiind cu cine are de a face.

După atâta oboseală, nu este nevoe să spun ce bine ne-a prins masa şi odihna.

21 Iunie.

Obosiţi de drumul din ajun, ne-am trezit târziu şi am ieşit în faţa cârciumei să privim târgul şi să vedem dacă vom da peste vreo cunoştinţă. Serbia nu este mare şi ori unde s'ar găsi cineva îndată se întâlneşte cu vreun cunoscut şi uneori chiar cu vreo rudă. N'a trecut mult şi în jurul mesei noastre se şi adunase un număr destul de mare de cunoştinţe vechi şi noi, doritoare de societate, de noutăţi şi de conversaţii.

Bollievaţ este mic, dar, într'un fel, o localitate idilic simpatică. Are împrejurimi frumoase a căror podoabă o face giganticul munte Râtan, care în nemijlocita lui apropiere se înalţă ca un fel de uriaş, iar ramificaţiile lui, înfrumuseţate de verdele pădurii, par nişte copii care îl înconjoară şi-l apără ca pe un strămoş.

Bollievatul este reşedinţa subprefecturei şi are tot ce caracterizează o administraţie de plasă. Aici se încrucişează drumurile : Parachin—Zaicear şi Soco-Bania—Breştovacica-Bania. In apropierea lui va trece linia ferată care, prin Cestoboroditţa, va lega valea Moravei cu aceea a Timocului.

Stând în faţa cârciumei, din conversaţia cu oamenii din partea locului, căutam să aflu obiceiurile caracteristice acestui ţinut. Dar cum societatea era formată de chiar funcţionarii subprefecturii, parte din aceştia nu erau în curent, parte nu cunoşteau obiceiu-

rile acestui ținut sau în discuție fiecare povestea câte ceva din regiunile ce-i erau cunoscute.

D-l Mirco Dunici, secretar de plasă, îmi povestea cum la Jupa este obiceiul ca de Crăciun sătenii să introducă în casă un bou, „Polajenic“ [25]), socotit ca protector al casei. Când îl bagă în casă ei spun : „Cristos s'a născut“, apoi îi dau puțin grâu, frâng de coarnele lui un colac anume frământat pentru el și-i dau să mănânce dintr'însul. Acest lucru se face pentru ca anul să fie cu belșug.

D-l Sabatie Gârbici, învățător, ne-a povestit că în județul Ujița, nicovala cosașilor se cheamă *Ceacanaț* și că Ujicenilor, la petrecere aproape totdeauna bine dispuși, *ceacanațul* le servește drept obiect de înjurătură, cu care se împroașcă unii pe alții. Eu cred că și această înjurătură face parte din acelea care la noi se întrebuințează pentru a înjura cele sfinte, ca bunăoară : crucea, postul, slava, ba chiar și ceva mai mult. Nicovala la poporul nostru este foarte respectată, pentrucă ea servește la fabricarea uneltelor cu care se capătă pâinea. Dar după cum și crucea și postul se respectă, dar totuși sunt înjurate, tot așa pare să fie și cu nicovala (ceacanațul). Nicovala la Țigani este un fel de sfânt deosebit. Un Țigan, faur la Alexinaț, povestea că nicovala, fierul dela plug și Evangehlia sunt la fel. Țiganii din Alexinaț, care făuresc cue, când se ceartă între ei fac jurământ pe nicovală. Acela care jură trebue să sărute nicovala zicând : *„Temarel ma acova muni aco sinium mango“*. (Să mă ucidă această nicovală dacă sunt vinovat). Pe nicovală fac jurământ și Țigăncile. Prin acest jurământ Țiganii pun la încercare credința femeilor lor, fiind încredințați că pe nicovală ele nu jură strâmb. Acum patruzeci de ani în urmă, la Alexinaț, obștea sau primarul când vroia să afle dela un țigan adevărul, îl punea să jure pe nicovală. Cel ce urmează să jure își întoarce cojocul pe dos, pune pe nicovală pâine cu sare, se închină, sărută nicovala și zice : „Pe nicovala, pe sarea și pâinea aceasta spun adevărul !“ Și cu aceasta jurământul ia sfârșit. Țiganul nu jură strâmb pe nicovală, de teamă că ar putea

25) *Polajenic* sau *Polasnic*, este prima persoană care vine în vizită, în dimineața primei zile de Crăciun. Obiceiul pare să fie sârbesc. La Sârbi „polajenicul“ de obiceiu este ales fiindcă unii bănuesc că printr'însul pot fi fericiți sau nenorociți tot anul. *Polajenicul* este ales cu câteva zile înainte de Crăciun. El poate să fie același în fiecare an. *Polajenicul* aduce în mănușe grâu și când intră în casă spun : „Cristos s'a născut“, după care împrăștie grâul prin casă, iar cineva din casă aruncă asupra lui boabe de grâu spunând: „Adevărat s'a născut“, v. Vuc Caragici. (nota trad.).

să fie greu pedepsit şi anume : ucis de ciocan, ars de focul din lăcătuşerie sau să i se întâmple cine ştie ce altă nenorocire.

D-l Jivoin Popovici, preot, mi-a povestit că la Românii din împrejurimile Bollievaţului, un tânăr când se căsătoreşte îşi aduce întâi fata în casă, apoi, după ce a îndeplinit formele legale, face cununia care se mărgineşte numai la celebrarea ceremoniei religioase, nunta propriu zis făcându-se in urmă când omul este înlesnit. Abia atunci urmează cinste şi petrecere. Pe cât ştiu, un asemenea obiceiu nu există la Sârbi. Totuşi se poate să fi existat pe vremea când biserica căuta să stârpească obiceiul, ca fata să stea necununată în casa mirelui, până când acesta se va putea pregăti de nuntă, care este legată de mari cheltueli. De aceea oamenii erau îndemnaţi să săvârşească întâi taina religioasă, urmând ca petrecerea să se facă mai târziu, când se va putea, iar de nu se va putea, să nu se facă deloc. La Turci, la fel ca şi la Români, cununia (nichiach) şi nunta (dughiun) nu se fac în acelaş timp [26].

D-l G. Popovici ne-a mai povestit cum în satul Balanofţa (plasa Zaglavaci, jud. Timoc) un mort când este dus la groapă, babele stau de veghe ca nu cumva preotul să întorcă capul spre a privi mortul, căci într'un asemenea caz ar mai muri cineva din casă.

Cu acest prilej, aşa în treacăt am întrebat de nu cumva s'ar găsi prin partea locului, niscaiva ruine. Şi în această privinţă am notat următoarele :

La Jejeviţa, la graniţa Dobrinovaţului, se găsesc ruinele a nu ştiu cărei vechi cetăţi, despre care poporul zice că ar fi latinească. Aici s'au descoperit multe monezi romane de aramă şi se zice că s'ar mai fi găsit şi câte una de aur. Pe colina Grădiştea, tot la graniţa Dobrinovaţului, se mai găseşte încă o cetăţuie veche, despre care n'am putut afla nimic mai mult. Pe teritoriul Dobrinovaţului la locul numit *Selişte*, ţăranul Radosav Gheorghevici a desgropat nişte ruini dintr'o veche biserică şi din această pricină i-a mers faima de prooroc. In prima Vinere şi Duminică din fiecare lună vin la dânsul şi la bisericuţa lui o mulţime de oameni nevoiaşi ca să ceară alinarea nenorocirilor lor. Autorităţile l-au dat în judecată pentru acest lucru, dar lumea şi

26) v.: „Iz tursche folclore" note de Tih. R. Gheorghevici, în : „Godişniţa Nicole Ciupichia", c. XXIV, pag. 292—295.

credinţa au rămas mai departe cu dânsul. In satul Mirofştiţi, la Nord de satul Mirova, deasemenea au fost descoperite ruinele unor vechi biserici.

Asemenea ciudăţenii, ca un ţăran să desgroape ruine de biserici în satul lui sau în împrejurimi, la noi nu sunt lucruri neobişnuite. Eu cred că în ţara noastră rar să nu fie locuri unde un ţăran să nu fie dat la iveală ruine fie din întâmplare fie mai ales pentrucă i s'au arătat în vis sau i-a fost prezise ; prezicere prilejuită de faptul că, înainte chiar de a fi fost făcute săpături, locul cu pricina era poreclit: „Ţărcfina" *), „Ţărcfişte" **), „Ţărcfa" ***) „Manastirişte" ****) ; sau din pricină că se văd urme sau că se vorbeşte despre aşa ceva. Asupra acestui fenomen am stăruit, explicându-l prin sugestie [27]).

Inainte de amiază am vizitat şcoala primară din Bollievaţ unde, pe lângă copii de Sârbi, învaţă şi câţiva Românaşi de prin împrejurimi. In clasa întâia a şcoalei primare de băeţi, am rugat pe Domnişoara învăţătoare să pună pe şcolarii români să-mi cânte, în limba maternă, vreunul din cântecele care le sunt mai dragi. Micuţii după ce s'au sfătuit, ne-au recitat două versuri dintr'un cântec, după spusa lor, cum nu mai e altul. Iată-l :

„Cum che strigă ? Mămăligă !
„Cum che cheamă ? Surbi zama [28]).

Am plecat din Bollievaţ, după amiază, îndreptându-ne spre Valaconie, care este primul sat mergând din Bollievaţ, spre Bretsovacica-Bania. Cum în ziua precedentă fuseserăm obosiţi prea tare, acum nu ne grăbeam. Am hotărît ca Valaconie, ce se găseşte la o oră depărtare de Bollievaţ, să ne fie loc de popas. Abia plecat din Bollievaţ pe drumul care merge urcând pe munte, dacă-ţi întorci privirile înapoi şi în jur, în faţa ochilor îţi apare o panoramă măreaţă, ce multă vreme nu o poţi uita. O puternică impresie îţi produce muntele Râtan, care de aici, se vede în toată măreţia lui, dela poale până la vârf, ca şi dela un capăt la celălalt, cu toate ramificaţiile lui. Râtanul văzut din această parte nu este aşa de gol, aproape pleşuv, cum ne-am obişnuit să-l vedem dela Soco-

*) Ruină de biserică sau templu. (not. tr.)
**) Locul unde a fost o veche biserică. (not. tr.)
***) Biserică. (not. tr.).
****) Locul unde a fost vreo veche mânăstire. (not. tr.).
27) v.: „Sughestia u narodu", în „Sârbski Cnijeveni Glasnic", 1902 p. 437. v. 437.
28) Lucru curios şi la Bucureşti copiii cântă acelaşi cântec cu adaosul: „Cum te bate ? Peste spate !".

Bania şi din alte locuri de unde se arată numai partea lui dinspre Sud. Dimpotrivă, partea lui dinspre Nord este îmbrăcată cu o frumoasă pădure de brad, cu iarbă abundentă, aşa încât el ne pare mai puţin sălbatec, în raport cu munţii stâncoşi ai căror schelete de piatră, printre pământul năruit, par nişte oase care ies dintr'o rană deschisă.

Dela Bollievaţ, în drum spre Valaconie încep să apară Românii, pe care sau îi întâlneşti pe drum sau îi vezi muncind la câmp. Dela prima ochire, ei pot fi recunoscuţi după îmbrăcăminte aşa încât nu e nevoie să-i cauţi ca să-i descoperi. De aceea, excursiunea noastră începe de fapt de aici.

Pe la orele cinci eram în satul Valaconie unde ne-am aşezat la răcoare în faţa cârciumei. Ca în aproape toate satele româneşti — mai ales acele care sunt aşezate dealungul drumurilor — pe ori unde am trecut, se aflau câte una sau mai multe cârciumi, toate la fel, pe care, de obiceiu, le exploatează proprietarii clădirilor. Aceştia mai totdeauna sunt Români localnici mai isteţi, mai cuminţi şi mai harnici decât ceilalţi. Unii din aceştia s'au stabilit venind dela oraş sau dintr'un alt sat oarecare şi prin dibăcia, îndemânarea lor faţă de autorităţi, ca şi prin târcoalele date în jurul ţăranilor, profitând de nepăsarea, neglijenţa şi adeseaori lenevia acestora, au ştiut să facă ca sătenii să-şi lase la ei până şi ultimul ban, mai cu seamă pentru rachiu, pe care Românii îl beau cu plăcere mai toată ziua. Şi astfel, pe seama acestora, cârciumarii ştiu să-şi agonisească un frumos capital şi să devină cei mai chiaburi oameni din sat, făcând comerţ cu ridicata şi cu târâita şi având cele mai bune ţarini, păduri proprii, livezi şi vite. Trăesc şi adeseaori, duc în casă o viaţă pe jumătate orăşenească. Chiar şi în satele care nu sunt aşezate la margine de drum cârciumile sunt tot aşa de multe. Pe alocurea, aceşti cârciumari sunt mari bogătaşi cari ţin în mâna lor totul.

Valaconie este un sat mare. După recensământul din 31 Decembrie 1900 el numără cam 2100 locuitori la 375 numere de case. In afară de învăţători, de preot şi de vreo câţiva străini veniţi din altă parte şi câţiva Ţigani, toţi ceilalţi sunt Români.

In faţa cârciumii am oprit pe câţiva ţărani şi am intrat în vorbă cu ei.

Altă dată, îmi povesteau ţăranii, satele Valaconie şi Podgoraţ făceau un singur trup, care se chema Paralovo şi care ere aşezat pe

râul Timoc, la locul şi astăzi numit Paralovo. Mai demult, când Turcii au năvălit în ţinutul acesta, locuitorii din Paralovo au fost nevoiţi să fugă care încotro ; unii din ei s'au dus şi s'au aşezat unde este actualul sat Podgoraţ, iar alţii mai la vale, pe lângă râul Valaconie, unde era mult anin (alnus glutinosa). Şi din cuvintele : *vale cu anin* s'a format numele noului sat Valaconie.

Ca în toate satele româneşti din Serbia, şi la Valaconie Românii serbează *slava*, pe care o numesc *praznic*. In România slava nu este cunoscută, iar cuvântul praznic este de origine slavă şi însemnează [29]): 1) *Fest(tag);* 2) *Leichschmaus*. Românii din Banat serbează şi ei slava pe care o numesc tot praznic.

Din obiceiurile dela Valaconie am însemnat :

Crăiţa. Acest obiceiu corespunde obiceiului nostru *Crallița* (regina). In vremea veche pe timpul Rusaliilor (săptămâna Sf. Treimi), la Valaconie umblau prin sat crăiţe, care cântau şi jucau. Ţăranii aduceau în faţa lor pe cei bolnavi şi ele îi sgâlţâiau spre a-i lecui. Acest obiceiu a dispărut astăzi cu desăvârşire, dar mulţi îşi mai aduc aminte de dânsul. El s'a stins cu mult înainte de războiul sârbo-turc.

Collinda (colind, din cuvântul latinesc *calendae*, înseamnă în limba românească de azi, cântec de Crăciun = Weinachtslied şi mai înseamnă a te duce din casă în casă pentru a cânta cântece de Crăciun şi a primi daruri). Acest obiceiu corespunde obiceiului nostru (sârbesc) *coleda*. El se săvârşeşte în ajunul Crăciunului. In ziua aceea, dis de dimineaţă, copiii în vârstă de 10 până la 12 ani se adună la un loc, iau câte un băţ în mână, anume pregătit pentru această ocazie de părinţii lor. Aceste beţe se împodobesc, cu acest prilej, cu desene. După ce li se jupoaie scoarţa până ce rămâne partea albă dinăuntru, în jurul băţului, în chip de spirală, se înfăşoară o panglică de tei. Băţul se ţine pe foc până ce părţile goale se înegresc. După aceea se scoate panglica de tei şi pe băţ rămâne un desen negru care se încolăceşte în jurul băţului. Capetele băţului se despică şi în despicătură se trec fire de lână

---

29) Pentru traducerea cuvintelor româneşti m'am folosit pe cât am putut găsi în ele ce-mi trebuia, de: Dicţionar româno-german, de Lazăr Şeineanu, Buc. 1889, în care cuvintele sunt explicate etimologiceşte şi Nouveau Dictionnaire Roumain-Français de Frédéric Damé Buc. I — 1894, II — 1891, III — 1895, IV — 1896.

albă sau colorată. Inarmaţi cu aceste beţe, copiii umblă prin sat, din casă în casă, strigând tot timpul : „Chiu, chiu!“ Când dau de o casă, cântă :

Buna zeo la ajun	Bună ziua la ajun
P'ntru şas bun,	Pentru ceas bun,
Caluşei, mieluşei,	Căluşei, mieluşei
Viţelei, purşelei	Viţei, purcei,
Sanatache, bogatache	Sănătate, bogăţie,
Oi la strunga	Oi la strungă,
Bani la punga !	Bani la pungă !

Când au isprăvit de cântat, capătă carne de porc şi colaci. Fiecare casă frământă cu acest prilej câte 40 de colaci care se numesc *colindreţi*, (adică colaci de Crăciun = Weinachtskuchen), care se împart copiilor. Aşa se colindă până la amiază. Darurile căpătate — în ziua aceea fiind post — copiii le mănâncă abia de Crăciun [30]).

Cârlliesat. Este un obiceiu care se practică în ajunul Bobotezei. Se adună câteva fete şi însoţite de câţiva tineri se duc în casă în casă unde cântă şi sună din clopoţei. Pentru Cârlliesat sunt anume cântece. Acesta este unul din ele :

Cârllielesa !
M'delliesa
Site rare,
Ieşi afare !
Site gease, (dese)
Tun'n'casa !
Boii, grau
S'ntregrau
Oi linosa
Vaşi latosa (vaci lăptoase)

30) Despre colinde, Românii din România au o întreagă literatură. Amintesc numai pe : *Teodorescu G. Dem.*, Noţiuni despre colinde, Buc. 1879. *Crăciunescu:* Le peuple roumain d'après ses chants. Paris, 1874, pag. 157. *Gr. G. Tocilescu :* Despre colinde (Columna lui Traian, 1871, pag. 184, 789, 1872, pag. 13, 20, 36, 35). *D. K. Shuller*, Colinda, eine Studie über romänische Weinachtslieder. 1860. *S. Mangiuca*, Colinda în calendariu, pe 1882. *Ar. Densuşianu:* Colindele şi himnele sudice. Refrenul colindelor (Revista critică literară, Iaşi, I, 1893). Din culegeri de colinde pomenesc: *Frâncu* şi *Candrea:* Românii din munţii Apuseni, pag. 187, 193. *Gaster*, în Revista pentru istoric, ar-

Ceea ce în limba literară românească s'ar pronunţa astfel :

Chiraleisa (Doamne milueşte) [31])
. . . .
Sită rară,
Eşi afară,
Sită deasă,
Tună'n casă !
Boii, grâu
Şi între grâu
Oi lânoase,
Vaci lăptoase !

După ce au isprăvit de cântat, fetele rămân în faţa casei, iar băieţii intră în casă, unde sunt dăruiţi cu făină, carne, brânză şi slănină. După ce, tot aşa rând pe rând, au trecut pe la mai multe case, ei se duc într'o casă şi din tot ce au căpătat în dar pregătesc o masă, apoi mănâncă şi petrec până în zori, iar când se luminează de ziuă se duc la biserică.

Pe mine mă interesa tot ce era în legătură cu viaţa naţională şi cu obiceiurile, însemnând deosebirile din punct de vedere naţional, pe cât era cu putinţă, într'o asemenea excursie făcută în grabă. Cum în faţa cârciumei din Valaconie se găseau câţiva ţărani, eu mi-am notat şi unele părţi din îmbrăcămintea lor cât şi a femeilor.

Imbrăcămintea bărbătească. (Pollie voinişesc =ţoale voiniceşti, în România s'ar numi haine de bărbat sau haine bărbăteşti). Se compune din următoarele părţi : *opinca* (plural : opinşi), cuvânt

---

heologie şi filologie 1883, v. II. Gazeta Transilvaniei, 1892, Nr. 264, 270, 276. 282, 286; 1900, Nr. 270, 275. *Ucenescu*, Cântece de stea şi colinde, 1863. *P. Băncilă:* Colindele Crăciunului şi ale Paştelor, Sibiu, 1875. *Al. M. Marinescu*, Colinde culese şi corese, Pesta, 1859, ed. II. Buc. 1861, *I. Dane*, Colinzi, Arad 1890. *A. Bârzeanu*, Cincizeci de colinde, Braşov, 1890.

31) Primele două versuri din acest cântec m'au pus în mare încurcătură, pentrucă acela care mi le recita nu ştia ce însemnează. Asemenea versuri, la toate popoarele sunt atât de deformate, încât şi în limba română aşa cum se prezintă, nu însemnează nimic, cu toate că în această privinţă am întrebat pe oameni foarte buni cunoscători ai limbei române. Din fericire am găsit în Nouveau Dictionnaire de F. Damé, că cuvântul *Chiraleisa* insemnează *Kirieleison*=Doamne miluieşte, şi din exemplul dat de Frédéric Damé la acest cuvânt am văzut numai decât că este corespunzător cu *Cârllielesa* de mai sus. Exemplul sună : iar la Bobotează strigau *Chiraleisa* de clocotea satu= Et le jour de l'Epiphanie ils braillaient Chiraleisa à faire résonner tout le village. *Chiraleisa* mai înseamnă „duh rău", „l'esprit malin", „Schreckbild". Iar ce o fi însemnând „M'delliesa", nici astăzi nu ştiu.

format din slavonescul *opinc* (plural : opanți), pe care le lucrează din piei crude, într'un chip foarte neîndemânatec și foarte neartistic. *Obiellie* = obiele (singular : obeală, cuvânt luat din vechea slavonă : *obion* = a înfășura (plural : oboiti) pe care le lucrează din țesătură de lână ; *calțuni* = călțune (singular : călțun). Cuvânt de origine neogreacă și din italienescul calzone) cusuți dintr'un postav alb așa încât să pară ca niște ciorapi. *Șorec* = ciorap (plural : șoreși). Origina acestui cuvânt nu-mi este cunoscută. Soreșii se fac din postav alb. Croiala este în felul croielii pantalonilor cu crăci, peste tot de aceeași lățime, care coboară la pământ și acoperă călțunile. Pe alocurea șoreșii sunt așa de lungi încât este nevoie să fie suflecați. Lungimea șoreșilor este socotită ca o modă, un fel de risipă și lux, iar unele sate se poartă și suflecați de o palmă și chiar mai mult. *Camașa* (din latinescul : camasia) este făcută din pânză de cânepă. *Camașa*, dar numai cea bărbătească se mai numește și *c'lțan. Mâneși* = mâneci (singular : m'nica, din latinescul manica) ; *gullier* (din ungurescul gulér) și pieptar, toate umplute cu o cusătură pe cari o numesc *r'uri* (râuri [32]). Unele cămăși, mai ales la femei, de obiceiu sunt foarte frumoase și sunt într'atât încărcate de râuri bine lucrate, încât brodarea lor trebue să le fi luat mult timp, multă osteneală și pierdere de vreme ; *Șiștori* (șiștoare = țesătură de lână) ; *Cura* = *curea* (din latinescul coriigia), care se încinge peste șiștoare ; *Zabun* (zăbun, din turcescul zibun), haină de postav alb, care ajunge până la genunchi, cu mânecile până la coate. Peste ea, în jurul mijlocului, se încinge brâul. *Aina* haină, (din sârbescul halinia), parte de îmbrăcăminte de postav alb, seamănă cu paltonul, se îmbracă peste *zabun*, fără cingătoare ; *Izmenie* (izmene). De obiceiu Românii nu poartă izmene, rare ori câte unul le îmbracă vara în locul șoreșilor.

Pe cap vara se poartă checie (tichie). E un fel de pălărie roșie din țesătură de lână care seamănă cu fesul turcesc. Iarna se poartă *cașula* (căciulă din albanescul cașulia și latinescul cașula). Imi mai amintesc că la Valaconie orișice Român mai poartă și *brișag* (briceag, din slavonescul brici), lucrat de faurii țigani, cu scoarțele groase din coarne de bou. Tineretul și oamenii mai maturi, care

---

32) In Nouveau Dictionnaire de F. Damé, la cuvântul râuri se spune că așa se numesc florile brodate pe cămășile țărănești.

vor să se grozăvească, să fie cum zic ei : „mareţi“ poartă la picioare foarte multe *aţe* (din latinescul atia) din păr negru de capră. La toate acestea se adaugă, aproape în mod obligatoriu, mica lulea românească, cu coadă scurtă, pe care niciodată n'o scot din gură. Tot timpul fumează cel mai prost şi mai tare tutun şi scuipă. Românii îşi găsesc în fumat cea mai mare plăcere a lor. De când, din pricina monopolului, tutunul s'a scumpit, ei o duc foarte greu. In luleaua lor mică pun câte puţin tutun, apoi îl fumează cu multă economie, iar când li s'a isprăvit şi nu au cu ce cumpăra altul, se mulţumesc să pună în lulea puţin jeratec şi trag fumul de zgură ce s'a format în ea. Iar când s'a terminat şi zgura atunci scot coada, o încălzesc pe jeratec şi trag fumul din zgura din coadă, până când se termină şi ea. Principalul este să ţină ceva în gură şi să le miroase ceva, care cât de puţin, să semene a fum de tutun.

Imbrăcămintea femeilor. (Ţollie muereşche = ţoale mustereşti. In România s'ar numi haine de femeie sau haine femeieşti). Se compune din: opinci bărbăteşti, obiele bărbăteşti; călţuni ca la bărbaţi; şoreşi. Şoreşii la femei ating genunchii, au talpă şi se incalţă la picior întâi şoareşii, apoi călţunul; camaşa care se cheamă numai cea purtată de femei, a bărbaţilor numindu-se — c'liţan—; *manuş ghe p'ndza* (mâneci de pânză) din cânepă, cu mânecile până la palmă sau până la cot, toată împodobită cu râuri : şi pe mâneci şi la guler şi prinprejur şi la piept ; *cheba* (ghebă) de postav de lână în formă de cămaşe, dar fără mâneci, se poartă numai iarna ; *opreg* (pl. oprej), fotă în culori, din ţesături subţire de lână. Româncele poartă câte două fote, una în faţă şi alta în spate. Acestea sunt uneori aşa de frumos colorate, fie în timpul ţesutului, fie în urmă prin cusături, că într'adevăr sunt tare frumoase. Coloritul fotelor româneşti şi al cămăşilor ar putea face obiectul unui examen special şi al unui studiu, care, sper, ar fi interesant în multe privinţe şi socot în special cu privire la originea modelelor acestui colorit, aşa de variat care, pe cât am putea observa, nu este la fel la toţi Românii : nici în ce priveşte combinaţia culorilor, nici ca formă a liniilor, nici ca mărime şi nici în ce priveşte gustul cu care au fost lucrate. *Aina*, este la fel ca şi cea bărbătească. Haina femeiască ajunge ceva mai jos de genunchi aşa încât vara când femeile umblă fără ciorapi, gleznele rămân descoperite.

Pe cap femeile şi fetele poartă *plecher* — ceva asemănător cu *târvellile* purtate de femeile noastre din Morava şi din regiunile

sudice ale Serbiei. Apoi poartă *șaptă*. Șapța este o maramă care se poartă peste târvellie. Șapțele erau purtate numai de femei. In fine, *propoada* (broboadă) o maramă cu care se înfășoară. Seamănă foarte mult cu ștergarul. De când *plecherul*, pentru motive de igienă, de câțiva ani, a fost oprit, nu se mai poartă.

Domnul Dragutin Mihailovici, învățător la Valaconie, a avut bunătatea să răspundă rugăminții mele și să-mi descrie obiceiurile Românilor noștri la înmormântare. După afirmația lui, el le deține dela persoane serioase cărora le sunt bine cunoscute.

Un om când e bolnav de multă vreme și se chinuește, neputând nici să se facă bine, nici să moară, se crede că are păcate și nu poate să-și dea sufletul până ce acestea nu i-au fost iertate. Iertarea păcatelor se face în chipul următor : bolnavul se culcă la pământ, își face semnul crucii, apoi sărută crucea. Ai casei, afară de copii, se apropie de dânsul, iar el spune fiecăruia în parte : „Iertați !" și unul câte unul la rândul lor răspund : „Să-ți fie iertat și dela mine și dela Dumnezeu !". După ce toți pe rând au trecut prin fața lui el se adresează după aceea tuturor laolaltă și le spune : „Iertați !", iar ei îi răspund în cor : „Să-ți fie iertat și dela noi și dela Dumnezeu !". La care el le răspunde : „Și vouă să vă fie iertat !". După îndeplinirea acestei ceremonii, se crede că bolnavul sau moare sau se face bine. Dacă bolnavul însă nu moare îndată după aceasta se crede că cel puțin este ceva mai bine, iar dacă moare, că păcatele i-au fost iertate și în lumea cealaltă îi va fi mai ușor. Iar dacă și după iertare bolnavul continuă să se chinuiască, atunci femeile iau un ceaun sau un pahar cu apă pe care îl descântă deasupra lui și-i dau să bea, cu speranța că în curând sau se va face bine sau va muri.

Românii au grije ca nimeni să nu moară fără lumânare, căci cine moare fără lumânare, pe lumea cealaltă este despărțit de ceilalți oameni. Acolo, el îi poate auzi, dar nu-i poate vedea. Numai în zilele marilor sărbători se poate întâlni cu ceilalți oameni și-i poate vedea, altfel tot timpul rămâne despărțit de ei. De aceea orișicine din ai casei, care ajunge mai repede, îndată ce vede că bolnavul își dă sufletul, se grăbește să aprindă o lumânare de ceară, pe care o pune în mâna dreaptă a muribundului, ca s'o ție până își dă ultima suflare. După ce și-a dat sufletul, lumânarea mai arde o oră, două, după care este stinsă.

Când s'a văzut că bolnavul e gata să moară, cineva din ai săi, după voința lui, îl scaldă cu apă călduță sau rece. Scăldatul nu se face nici în casă și nici în albie, ci la câmp. Bolnavul este așezat pe fân sau pe iarbă, desbrăcat în pielea goală, apoi scăldat. După aceea este din nou îmbrăcat, cu haine noui sau cu cele vechi, pentru ca moartea să-l găsească curat. Iar după ce a murit, a doua oară nu-l mai scaldă. Se ține seamă însă ca bolnavul să nu moară gol ; căci așa gol va fi și în lumea cealaltă. De aceea scăldatul se face foarte repede. Dacă totuși, s'ar întâmpla să moară gol, este îmbrăcat cu haine noui sau cu hainele lui. Dar aceasta nu este deajuns. Pentru ca totuși să nu se ducă gol pe lumea cealață — atunci când a murit gol — se cade ca după înmormântarea unui asemenea om să se pregătească veștminte noui, care să fie dăruite vreunei rude sau altcuiva, destinate pentru sufletul mortului și abia atunci mortul va căpăta vestminte în lumea cealaltă. Muribundului i se mai pune în sân și un bănuț ca să moară cu dânsul.

Dacă bolnavul sughite se crede că a și fost pe lumea cealaltă și îl pomenesc morții.

Celui-mort se astupă cu tămâie toate găurile corpului.

Pe locul unde mortul și-a dat sufletul se împlântă un cui și se sparge un ou.

Când bolnavul moare, toată apa ce se găsește în casă trebue să fie vărsată, căci nu mai este bună, fiind apă de mort. De aceea se aduce altă apă proaspătă. La fel fac și toți vecinii mortului, dacă casa lor este despărțită de casa mortului printr'un râu. Dacă bolnavul moare într'o zi de Marți, de Joi sau de Sâmbătă, atunci se crede că el ar putea să devină strigoiu. Ca să nu se întâmple acest lucru, în jurul lui se răspândește puțină cânepă, căreia i se dă foc ca să ardă. Acest lucru se face odată la casa mortului și de două ori la cimtir.

Bolnavul după ce a murit, toți ai casei din partea bărbătească își scot căciulile și timp de patruzeci de zile nu le mai pun pe cap. In acest interval de timp ei nici nu se tund, nici nu se rad ; femeile își scot numai șapța, iar fetele își lasă părul despletit.

Hainele pe cari le-a purtat mortul, înainte de a fi fost îmbrăcat cu cele de înmormântare, se așează sub strașină unde rămân o săptămână, căci se crede că timp de o săptămână mortul vine acasă și se îmbracă cu ele. După o săptămână hainele se spală, se usucă și se dau de pomană săracilor.

Mortul este așezat în casă, pe pământ, după ce mai înainte se așterne un preș. Unii pun sub capul mortului chiar și o pernă. Corpul dela brâu în sus și fața sunt acoperite cu pânză. Mâinele mortului sunt încrucișate pe piept, iar picioarele sunt alăturate și legate. Inainte de înmormântare, mortul este așezat în cosciug, iar dacă timpul este frumos, cosciugul este dus afară și așezat în fața casei la umbra unui copac.

Când s'a svonit că cineva a murit, la casa mortului se adună rudele mai apropiate, mai depărtate, și vecinii. Dacă cineva n'a venit, iar rudele mortului le-ar fi părut bine să vină, este invitat. Când cineva vine la mort aduce flori, lumânărică, colac (prescure), fructe și alte daruri. Apoi fiecare mai aduce atâtea lumânărele câți morți are și una pentru mortul în casa căruia vine. Cine nu se poate duce la casa mortului se duce deadreptul la cimitir, ducând acolo aceleași daruri pe care le-ar fi adus dacă ar fi venit deadreptul la casa mortului. In fiecare casă unde a murit cineva se cheamă o femee care servește și gătește. Cum sosește un invitat îi dă lumânările și darurile, spunându-i care sunt pentru mort și care pentru morții lui. Femeia le ia pe toate, apoi, ceea ce este adus pentru mort, împreună cu florile, se așează în sicriu, în jurul cadavrului, pe cruce, sau pe piept, iar mortul este înmormântat cu ele. Iar ceea ce nu este destinat mortului, ci rubedeniilor moarte ale aducătorului, nu se duce la cimitir, ci se lasă la casa mortului. Apoi darurile se împart la copii, iar lumânărelele se împart bărbaților și femeilor cari rămân la cină.

Se bagă de seamă cu multă grije ca nu cumva peste mort să sară vreo pisică, vreun câine sau vreo altă viețuitoare. Dacă totuși așa ceva s'a întâmplat, atunci se căsnesc ca viețuitoarea care a sărit peste mort, tot peste sicriu să treacă înapoi. Prin trecerea unui animal peste mort se crede că mâncarea gătită pentru cină, spre a fi mâncată pentru sufletul mortului, s'a spurcat. Dacă, în timp ce mortul este în casă, cineva strănută, trebue să-și rupă singur puțin din cămașe. In timp ce mortul este în casă, unul de-ai casei ia puțină sare și câteva boabe de porumb pe care le toarnă mortului prin mânecă, ca să iasă prin sân. Acest lucru se face de trei ori. Apoi sarea se dă vitelor, iar porumbul este oprit de sământă. In ziua sortită înmormântărei se cheamă câțiva vecini sau câțiva oameni mai de departe, din care unul face coșciugul iar ceilalți sapă groapa. Oricât de ocupat ar fi, cel chemat se duce totuși

să muncească fără plată, căci a răspunde unei asemenea chemări este a face pomană. Coşciugul se face din orice fel de scândură, iar crucea din lemn de stejar verde sau de gorun. Acei care urmează să sape groapa mai întâiu fac un cerc şi o cruce, stropesc locul cu puţin vin şi numai după aceea se apucă de săpat. Pentru lungimea groapei se ia măsură după lungimea mortului, iar adâncimea este de un metru şi ceva. In casă se face o lumânare de ceară, lungă pe măsura mortului, apoi lumânarea este îmbucătăţită şi la fiecare din cele patru colţuri ale coşciugului se pune câte o bucată din ea şi se aprinde. Din celelalte bucăţi se face o cruce care se aşează pe pieptul mortului unde rămâne până când îl duc la cimitir. Acolo crucea este scoasă, rudele o sărută pe rând, iar după aceea o pun în mâna dreaptă a mortului şi-l înmormântează cu ea.

Femeile plâng şi bocesc după mort. (De pildă improvizează ca la Sârbi).

Când mortul este scos din casă toţi ai casei pun mâna pe coşciug şi spun : „Noi te vom trage pe tine, iar nu tu pe noi !".

După aceea îl aşează pe o căruţă şi-l duc la cimitir. Pe drum se opresc în locurile unde mortul avea obiceiul să se abată când era în viaţă, de pildă : în faţa cârciumei, în faţa şcoalei, când trec peste un pod etc., unde îl tămâiează. Apoi convoiul mortuar îşi urmează drumul. Când au ajuns la cimitir preotul citeşte prohodul, cei de faţă aprind lumânările şi tot aci se aprinde şi lumânarea în faţa căreia mortul şi-a dat obştescul sfârşit. După aceea, de pe pieptul mortului se scot lumânarea şi crucea, pe care rudele şi cei de faţă — cari doresc — o sărută rând pe rând. Inainte de a fi coborât, o femeie intră în groapă şi după ce o curăţă cu şortul, începând dela dreapta spre stânga, iese afară. Capul familiei aruncă în groapă un ban-doi, apoi coşciugul cu ajutorul frânghiilor, e coborât în groapă. Mortul este aşezat cu capul spre Apus şi cu picioarele spre Răsărit. După ce coşciugul a fost acoperit cu ţărână, se tămâiază mormântul şi se sparge ulceaua în care fusese adus jeratecul. După aceea fiecare, unul câte unul, îşi spală mâinele într'o găleată cu apă adusă de acasă în acest scop. In urmă, fiecare bea câte un pahar de rachiu spunând : „Dumnezeu să-i ierte sufletul !" şi pleacă pe rând, aruncând câte o pietricică, peste cap, spre groapă.

Cel ce a urmat convoiul dela casa mortului până la cimitir

se înapoiază la casa acestuia unde rămâne la cină, iar cel ce s'a dus deadreptul la cimitir se duce la el acasă.

Când moare un băiat sau o fată, în afară de obiceiurile mai sus arătate, la pornirea mortului de acasă spre cimitir se scoate din rădăcini un prunişor, se împodobesc ramurile cu lână de diferite culori, cu cârpuliţe şi cu mici ştergare lungi de o palmă. Un tânăr merge înainte, pe jos sau călare, ducând prunul astfel împodobit, iar după el urmează un al doilea, tot călare sau pe jos, ţinând în mână un steag. Amândoi trag focuri de pistoale. După ei vine carul mortuar, urmat de un cimpoiaş (cărăbaş) care cântă, iar în urmă vin femeile bocind. După ce înmormântarea a luat sfârşit, de pe prunişor se scot prosoapele şi se împart, iar lâna colorată rămâne pe prunişor care este plantat deasupra capului mortului. Dacă cineva moare la revărsatul zorilor, e înmormântat în aceeaşi zi, iar dacă moare în timpul zilei sau seara este înmormântat a doua zi. In timpul nopţii se face mortului obişnuitul priveghiu (la fel ca şi la Sârbi). Dacă un copil moare nebotezat, el nu este înmormântat în cimitir, ci în altă parte. Tot aşa nu se înmormântează la cimitir nici sinucigaşii.

Cei ce au petrecut mortul până la cimitir, tot aşa vin la casa mortului unde rămân la cină. Mâncarea este gata, fiind pregătită înainte chiar ca mortul să fi fost dus la groapă. Mâncarea, după împrejurări, este de dulce sau de post, după cum cineva a murit în timpul postului sau în timpul când se mănâncă de dulce.

Pentru această masă, când se taie o pasăre sau o vită, se aprinde o lumânare, se pune puţină tămâie pe foc şi se aduce un colăcel (prescuriţă), care rămâne până ce vieţuitoarea a murit, pe urmă acela care a tăiat-o, tot el stinge lumânarea. Unul din bărbaţi pregăteşte un toiag, dacă mortul e de partea bărbătească, ceva mai tare şi mai gros, iar dacă este de parte femeiască, ceva mai slab şi mai subţire. Femeia care găteşte mâncarea frământă un colac rotund, special, în care aşează o lumânare şi fierbe porumb într'o oală. Când se aşează la masă, femeia care a gătit mâncarea ia toiagul, colacul, lumânarea, doi coceni de porumb nefierţi şi pielea (dacă s'a tăiat o oaie, sau un miel), în care pune o bucată de carne crudă. De toiag leagă un buchet de flori şi toate împreună le înmânează unei rude a mortului care stă în faţa ei, pe partea opusă a mesei, spunându-i : „Asta se dă pentru sufletul mortului", de pildă, Trăilă (sau cum l'o fi chemând). Toiagul se

dă pentru ca mortul să se poată apăra de rele pe lumea cealaltă, iar celelalte se dau pentru sufletul mortului.

Mâncările nu se așează pe masă sau pe tipsie, ci pe jos unde se întinde o pânză sau un preș, pe care se presară flori.

Mâncarea se toarnă în castroane, și de fiece castron se lipește o lumânărică. In capătul mesei se pune un colac mare în care se înfig trei lumânări mai mari, iar în jurul colacului se așează nouă colăcei. Pe pânză se pun numeroase prescuri aproape una lângă alta, porumb fiert, fructe etc. Dacă mortul a fost un om sărac, așa încât nu s'a putut tăia nimic, atunci la capătul de sus al mesei se pune o căpățână de usturoiu.

Inainte de a începe masa, femeia care a gătit mâncarea ia o bucată de pâine, o înmoaie în toate castroanele pe rând, după aceea o mănâncă spunând : „Această mâncare și această friptură se dau pentru sufletul răposatului Trăilă" ! După aceea toți încep a mânca și a bea. Unul de ai casei aduce clondirul cu rachiu, umple paharele și le întinde la toți comesenii pe rând. Fiecare bând rachiul spune : „Dumnezeu să-l ierte!". Când moare o femeie însărcinată se crede că ea va fi tot așa și pe lumea cealaltă. Pentru a fi ușurată trebue ca cineva din rudele ei, după înmormântare, să facă ca peste groapa ei să treacă o oaie însărcinată, pe care apoi o dăruiesc unei rude sau altcuiva. Când naște oaia mielul se crede că femeia însărcinată se va simți și ea ușurată în lumea cealaltă.

După moarte rudele țin doliu de obiceiu un an, iar rudele îndepărtate mai puțin.

Prima pomană (după cuvântul slavonesc pomen) pentru mort se face la împlinirea unei săptămâni din ziua morții. La pomană se invită aceleași persoane care au luat parte și la înmormântare. Pentru pomană se taie un berbec sau o pasăre. Pasărea trebue să fie de acelaș sex cu mortul [33]). Pasărei, care urmează a fi sacrificată, ca să fie curată, întâi i se spală ciocul și picioarele și numai după aceea este tăiată. Inainte de a fi tăiată se aprinde o lumânare, care arde într'una până ce pasărea a murit. Pentru pomană se face mâncare, se frământă colaci, se pregătește un toiag, pe toiag se pun flori, tot așa ca și în ziua înmormântării și tot așa ca și atunci se invită oamenii la cină, cu singura deosebire că, tot

33) Pentru pomană nu se taie niciodată o capră sau un ied, cum am arătat greșit în „Delo", August, 1905, pag. 252.

ce a rămas în fața lor nemâncat, împreună cu florile, la plecare le iau cu dânșii. In ziua înmormântării acest lucru nu se face.

In ziua pomenei se cheamă o fată din rudele mortului, iar dacă printre rude nu se găsește nici o fată, se cheamă una străină, care se duce cu gălețile după apă. Ea aduce dela izvor două găleți cu apă și în fiecare pune câte o pietricică. Apa aceasta se întrebuințează la casa mortului pentru gătitul din ziua aceea. După aceea, fata ia numai cobilița și se duce să ducă apă pe la casele vecinilor : unora două, altora patru găleți și acolo unde izvorul este mai aproape sau casa are mai mare nevoie de apă, șase și chiar opt. Cum a adus o găleată, îndată leagă un nod pe un fir de lână, așa încât leagă atâtea noduri câte găleți de apă a adus, până când a cărat 44 de găleți și a legat 44 de noduri. In tot timpul acesta, cât durează căratul apei cu gălețile, nu se cade să scuipe, nici să se încalțe, nici să-și orânduiască ceva la picioare. Dacă i-ar ieși opinca din picior sau i s'ar deslega cureaua dela opincă, trebue să i le așeze la loc altă femee.

După ce a isprăvit cu căratul apei se înapoiază la casa mortului ca să prânzească. După masă ia nouă prescuri mici, o lumânare, un toiag, două găleți și cheamă una sau două fete de acasă și un băiat și împreună se duc la râu. Aici fata umple gălețile cu apă rece dela râu, dintr'o găleată scoate apă cu o cană, o varsă pe nodurile pe cari le legase înainte de prânz pe firul de lână și pe măsură ce stropește un nod îl și desnoadă, tot așa până când rând pe rând le-a stropit și le-a desnodat pe toate. Când a terminat, rupe firul în bucățele. După aceea ia un taler de lemn mai lat sau o coaje de dovleac peste care lipește o lumânare, după ce a tămâiat-o și peste ea lipește bucățile de ață. Se duce la mal, afundă în apă o bucată de cârpă și ca să nu fie luată de curent, așează peste ea o piatră. Aprinde lumânarea aceea lipită pe taler sau pe coaja de dovleac și-i dă drumul pentruca, trecând peste cârpă, apa s'o ducă departe. In urmă tămâiază locul unde a dat drumul lumânării. La toate acestea trebue să fie și un martor de acelaș sex cu mortul. Când dă drumul lumânării pe apă, fata zice: „Această apă și acest toiag să fie de sufletul lui Trăilă, soarele și luna să-mi fie martori în lumea cealaltă", și adresându-se băiatului sau respectiv fetei îi zice : „Tu să-mi fii martor în lumea aceasta" iar băiatul sau fata îi răspund : „Să fiu !". Cuvintele acestea fata le pronunță de trei ori, la care i se răspunde tot de

trei ori. După aceea fata tămâiază cei nouă colaci şi îi destină : primul colac lui Dumnezeu, al doilea Sfântului Arhanghel, al treilea mortului (băiat sau fată), al patrulea Sfintei Născătoare, al cincilea păcatelor mortului, al şaselea faptelor lui bune, al şaptelea soarelui, al optulea lunei, al nouălea zilei în care se face acest lucru.

In urmă, pentru munca săvârşită, fata îşi primeşte plata care este de 0,50 bani. După aceea, din locul unde a dat drumul lumânării, ea umple găleata cu apă şi o duce la casa mortului. Când a sosit cu apa cei ai casei îi aştern un preş pe care se aşează. Tot în sarcina fetei cade şi pregătirea florilor ce împodobesc masa. După toate acestea, încep să sosească şi invitaţii la cină.

Pomeni se mai fac la 40 de zile după moartea cuiva, la 6 luni şi la împlinirea unui an. Până la 40 de zile, în fiecare seară, un membru al casei pune pe o ulcică sau pe o bucăţică de olan jeratec şi se duce să tămâieze groapa. Pomana de 40 de zile se face la fel ca şi aceea de 7 zile. Tot aşa se procedează şi cu pomana de 6 luni şi de un an, cu singura deosebire că fata în loc de 44, împarte în sat 100 de găleţi cu apă şi pentru aceasta este plătită cu un leu (un dinar).

In ziua pomenii, ca şi seara la cină, ceartă nu se cade, iar dacă totuşi se întâmplă aşa ceva, atunci se crede că pomana nu-i foloseşte mortului pe lumea cealaltă. Dar nu rareori sunt cazurile când în timpul pomenii se mai iscă câte o ceartă. Acest lucru se întâmplă mai mult din pricina că oamenii se îmbată. Uneori se ceartă şi femeile în legătură cu felul cum ar trebui împlinite obiceiurile, căci în această privinţă adeseori nu se împacă între ele.

Pentru pomană se frământă patru feluri de pâine şi anume :

1. *Turche* (prescuri-lipii) care se frământă fără drojdie şi se pun pe masă în ziua înmormântării, şi anume la cină, tot aşa ca şi la pomana de 7 zile. 2. *Colac,* din aluat de drojdie. Se frământă numai unul pentru pomana de 7 zile şi trei pentru aceea de 40 de zile, de 6 luni şi de un an şi se pun la masă. Acest colac are la mijloc o cruce şi în fiecare din cele patru margini ale crucii se lipesc câte patru colăcei. 3. *Colac,* un colac mai mic, cu o gaură la mijloc în care se înfige un băţ. Asemenea colaci se frământă pentru toate pomenile. 4. *Colaşi* (colăcei). Se frământă pentru pomenile de 40 de zile, de 6 luni şi de un an şi se aşează peste toată

masa. Aceşti colăcei sunt frământaţi în cerculeţe din aluat răsucit, aşa încât marginea cercului să fie lipită de cerculeţ.

Românii din Valaconie au credinţa că în zilele marilor sărbători, sufletul mortului se întoarce acasă timp de şapte ani. De aceea unii, chiar şi după trecerea unui an, fac pomeni pentru morţi în fiecare an, până ce se împlinesc cei şapte ani, cu deosebire că la prima pomană după împlinirea unui an vecinii şi rudele nu se invită, iar pomana se împarte numai celor ai casei.

La Români este interesant şi caracteristic obiceiul de a se face pomană pentru oameni care sunt încă în viaţă. Pentru aceştia pomana se face în câteva feluri. Un bătrân din Valaconie, dela care deţin cele mai multe din aceste însemnări, referitoare la obiceiurile de înmormântare, povesteşte că odată, în timp ce se afla cu vitele la munte, a dat peste un frumos izvor, acoperit în întregime de tufiş şi crăci uscate. Numai decât a luat sapa şi l-a curăţat făcând drum apei să curgă în voie. După aceea a aruncat în izvor un bănuţ şi a spus : „Apa aceasta să-mi fie de suflet pe lumea cealaltă !". Sunt şi femei cari la umplutul găleţilor cu apă dela izvor aruncă un bănuţ pe care îl destină sufletului lor, pe lumea cealaltă. Şi acest lucru este socotit tot ca un fel de pomană pentru sufletul cuiva după ce va fi murit. Când apa este destinată pentru sufletul cuiva, trebue neapărat să se arunce în izvor un bănuţ, căci altfel „nu se prinde !" [34]).

Se crede că pe lumea cealaltă cea mai grea suferinţă provine din lipsa de apă, căci acolo se suferă de sete. Când cineva îmbătrâneşte şi îi este frică că după moarte familia lui nu va voi sau nu va putea să-i facă pomană, aşa cum sunt orânduielile, atunci îşi face singur pomană în timpul vieţii, în orice anotimp al anului, fie în timpul postului, fie în timp când se mănâncă de dulce. Aceste pomeni se fac ca şi cele săvârşite pentru sufletul unui mort, cu singura deosebire că de astă dată nu se frământă *turche*. Sunt rare cazurile în care bărbatul şi femeia, fiind încă în viaţă, să facă po-

---

34) In apropiere de Soco-Bania, în pădurea care duce spre Repallit, chiar alăturea de drum, pe partea stângă, se află un izvor cu apă limpede şi rece care se cheamă Bela-Voda (Apă-Albă) şi despre care se zice că lecueşte pe cei suferinzi de ochi. Despre această Apă-Albă se povesteşte că, din când în când aruncă afară câte o Constantină (monetă antică romană de aramă). Nu cumva aceste monezi au fost cândva aruncate în izvor pentru motive asemănătoare, iar mai târziu izvorul s'a astupat? Sau banii aceştia au fost cândva aruncaţi ca jertfă pentru însănătoşire ? (nota autor.).

mană pentru sufletul amândurora. In schimb e obiceiul ca atunci când moare bărbatul, femeia lui, la 40 de zile, să facă pomană, pentru amândoi, cu toate că ea este încă în viață și viceversa.

Acum doi ani, Ionașcu Pârvalovici din Valaconie a făcut pomană și pentru el și pentru soția sa Călina, cu toate că amândoi erau în viață și sănătoși. Pomana s'a făcut după toate rânduelile, așa cum se face la 40 de zile, la 6 luni sau la un an. Deosebirea a fost numai în aceea că totul s'a făcut îndoit; căci pomana trebuia să prețuiască pentru doi. In loc de un singur toiag, un tânăr, rudă cu Ionașcu, a făcut două toiege și s'au tăiat doi miei. Așișderea și colacii s'au făcut într'un număr îndoit, ca și lumânările, florile etc. Ionașcu a luat toiagul, a lipit pe el o lumânare, a legat florile, lipia, pielea de miel, în care a pus puțină carne și seara în timpul cinei le-a dăruit unei rubedenii, spunând: Aceasta se dă pomană pentru sufletul meu"!, la care i s'a răspuns: „Dumnezeu să ierte!". După aceea Ionașcu a luat al doilea toiag și după ce a făcut același lucru ca mai sus, a dăruit totul unei femei spunând: „Aceasta se dă pentru sufletul soției mele, Călina"!, la care toți au răspuns „Dumnezeu să ierte!" După aceasta Ionașcu a luat o bucată de pâine, a muiat-o în toate castroanele cu mâncare și a mâncat-o spunând: „Această mâncare și băutură se dă pentru sufletul meu și al soției mele Călina"; și la aceasta toți au răspuns în cor: „Dumnezeu să ierte"! După câtva timp Ionașcu a murit. In ziua morții lui și înainte de sfârșitul săptămânii, s'a făcut pomană dar numai pentru dânsul, iar la 40 de zile, la 6 luni și la un an s'a făcut pomană și pentru Ionașcu și pentru soția sa Călina. Cu acest prilej cei prezenți la pomană au răspuns: „Dumnezeu să-i ierte sufletul lui Ionașcu, el să mănânce acolo — în lumea cealaltă — și pe Călina să n'o aștepte!".

In multe sate românești din Serbia există un obiceiu foarte interesant care constă în aceea că familia, în ziua când se împlinesc 40 de zile dela moartea cuiva, îl desgroapă pentru a-l mai vedea încă odată, după care îl îngroapă la loc. Cu toate că preoții au căutat să-l stârpească, unii din Românii noștri continuă totuși să-l săvârșească în taină, noaptea [35]).

---

35) Acest lucru poate să fie o rămășiță a obiceiului înmormântărilor duble, obiceiu care mai dăinuește la unele popoare primitive: întâi mortul se îngroapă, după aceea peste câteva zile este desgropat, oasele i se spală și este înmormântat în altă parte. Fără îndoială o rămășiță a înmormântărilor

Despre desgroparea şi a doua îngropare a morţilor, la Valaconie nu se ştie nimic sau poate că oamenii nu vor să spună de teama autorităţilor. Totuşi d-l Dragutin Mihailovici, învăţător la Valaconie, a aflat, că acum 15 ani, o femee, la două luni după moartea unui copil al ei, l'a desgropat ca să-l vadă încă odată. Dar lucrul acesta s'a făcut din prea marele dor ce-l purta copilului — singurul ei copil. Când l'a văzut însă cum se umflase — începuse să putrezească, să se descompună şi să miroasă grozav — numai decât l'a îngropat la loc.

Iată ce cred Românii din Valaconie cu privire la cealaltă lume : în lumea cealaltă există o baltă mare, plină cu tot felul de broaşte şi şerpi. Peste această baltă duce un podeţ foarte îngust şi întortochiat. Cine n'are păcate trece uşor peste el şi se duce deadreptul în rai, unde lumea este la fel cu aceea de aci, numai că acolo bătrânii sunt despărţiţi de tineri. De o parte stau bătrânii şi de alta tinerii. Cine este păcătos nu poate trece peste podeţul acela îngust şi întortochiat şi astfel cade în baltă unde, timp de 7 ani în şir, îl mănâncă şerpii şi broaştele. Abia după aceea, curăţindu-se de păcate, se duce în rai.

Românii cred foarte mult în strigoi, care la Valaconie se numesc *moroi* [36]). Se crede că se preface în strigoi cel ce a fost ursit pentru aceasta dela naştere. Căci la naştere este ursit omului dacă urmează să fie fericit sau nenorocit, bogat sau sărac, cinstit sau hoţ etc. Prin urmare, tot atunci se hotărăşte dacă după moarte el se va preface în strigoiu. Unii cred că se mai preface în strigoiu şi acela peste care, în timp ce zace mort în casă, a trecut vreun

duble este şi obiceiul care se mai păstrează la poporul nostru din ţinutul Dibra, descris în: „Bratsvto" vol. IX şi X, pag. 438 şi 439 de Mihailo Velici, învăţător. Ceva asemănător este şi comunicarea din ziarul „Stampa" din 1905, Nr. 258, în care se spunea că în satul Mladenovaţ (plasa Cosmai, jud. Belgrad), când moare cineva de o boală de piept, pe capacul coşciugului se lasă o mică gaură rotundă. Această gaură este acoperită cu un capac. Când mortul este dus la groapă, înainte de a fi pus în mormânt, cineva de-al casei introduce prin gaură o sticluţă cu vin negru. La 40 de zile mormântul se deschide, se ridică capacul dela gaură, se scoate sticluţa cu vin şi fiecare copil din casă bea dintr'ânsul, în credinţa că va fi ferit de boala de care a suferit mortul. Acolo unde nu există vin se coc coceni de porumb şi se procedează ca şi cu vinul, adică fiecare copil mănâncă câteva boabe. Cu toate că această comunicare a fost desminţită în Nr. 264 din acelaşi ziar, eu ştiu că acest obiceiu la Mladenovaţ se practică cu adevărat.

36) L. Şeineanu, în al său dicţionar româno-german (Buc. 1889) spune că acest cuvânt vine dela acel sârbesc : „mora". Despre „mora". vezi : „Vucov Sârbski Rieěnic", la acest cuvânt. Mai vezi şi : „Karagici" pe 1903, p. 47 In unele ţinuturi din Serbia se mai numeşte şi „strigoi", „pricoliş" (pricolici) „moroniu" şi „miron".

animal. Mulţi sunt convinşi că se preface în strigoi şi acela ce moare într'o zi de Marţi, de Joi sau de Sâmbătă.

Despre strigoi se crede că mănâncă inimile bărbaţilor, ale copiilor şi ale vitelor. Strigoii nu au putere decât asupra celor ce s'au născut într'o Marţi, Joi sau Sâmbătă. Bătrânul Ion Sârbolovici povesteşte că în tinereţe i-ar fi spus un alt bătrân, că un om s'a prefăcut în strigoiu şi de atunci venea regulat în fiecare noapte, la soţia sa, vorbea şi dormea cu ea, iar dimineaţa dispărea. Intr'o noapte socrul ei, auzind glasuri venind din beciul în care dormea a întrebat-o cu cine stă de vorbă. Ea i-a povestit cum bărbatul său vine acasă în fiecare noapte şi stă până dimineaţa. Socrul ei auzind una ca asta a intrat la ea, dar strigoiu n'a putut vedea! Mai târziu însă strigoiul a început să vină şi ziua şi să-l ajute pe tatăl său la toate treburile. Odată însă, pe când strigoiul împreună cu tatăl său făceau fânul căpiţe, cerul s'a întunecat şi s'a deslănţuit o furtună grozavă. Fiul aşeza fânul, ajutat de tatăl său. Cum a început furtuna fiul a început să privească spre nori cu grije. Atunci tatăl său uitându-se bine la el a băgat de seamă că nu era fiul său ci un strigoiu. Atunci a luat puşca şi l'a omorît. Fiul a dispărut îndată, iar pe pământ a rămas o băltoacă de sânge închegat ca piftia. De atunci strigoiul n'a mai venit la soţia lui.

Acelaşi bătrân mai povesteşte că în tinereţea lui a auzit cum un om s'a prefăcut în strigoiu, cam între a 30-a şi a 50-a zi dela moarte. Ai săi au descoperit lucrul acesta prin faptul că între a 30-a şi a 50-a zi dela moartea lui câinii în fiecare an se duceau şi urlau unul deoparte, şi celălalt de cealaltă parte a mormântului. Bătrânii din casă au dedus din aceasta că ruda lor — mortul — s'a prefăcut în strigoiu. Atunci s'au dus în grabă la cimitir, au deschis groapa şi au văzut că înăuntru cadavrul era la loc. Pe loc au luat un fier, l'au înroşit în foc şi au ars cadavrul pe ceafă: după aceea au încălzit vin şi i-au turnat peste inimă. După care au tras cu pistoalele în pieptul strigoiului şi l'au acoperit din nou. Din ziua aceea câinii nu s'au mai dus la cimitir

Pentru a împiedica pe cineva de a se preface în strigoiu, mai sunt şi unele descântece speciale. Bunăoară, dacă cineva a murit într'o zi de Marţi, atunci spre a nu se face strigoiu, două-trei babe, care se pricep la asemenea lucruri, într'o Joi se duc la cimitir cu puţină cânepă şi cu un cuţit dela plug (în lipsă, cu un briceag). Una din ele resfiră cânepa peste tot în jurul mormântului şi

cu cuţitul dela plug înconjoară mormântul de trei ori, după aceea atârnă cuţitul de cruce, aprinde aceeaşi lumânare care fusese aprinsă când mortul îşi dădu sufletul şi mergând în jurul mormântului, de-a îndărătelea, aprinde cânepa resfirată spunând :

Când va porni
Pârjalu să pârjulliască,
Lupu cu luponie
Se l'ntăllniasca,
Ş' se zatriasca,
De când va fi
Che ursa ursat,
Ş'che Dumniezeu lasat.
Sa duca la Maria.
Acolo ie mancare,
Ş'bauture,
Ş'şecheria,
Da sufletu,
Sa fie la rai !

In limba românească literară s'ar spune :

Când va porni
Pârjolul să pârjolească
Lupul cu lupoaica
Să-l întâlnească
Şi să-l zăprească
Dar când va fi
Ce ursu ursat
Şi ce Dumnezeu a lăsat
Să se ducă la Maria
Acolo e mâncare
Şi băutură
Şi petrecere
Iar sufletul
Să fie în rai !

Domnul Iancu Petrovici, primarul comunei Valaconie, spune, că dacă un om se chinueşte mult inainte de moarte, şi nu poate să-şi dea sufletul, însemnează , că sau este foarte păcătos sau că

după moarte se va preface în strigoi. De aceea, o femeie bătrână, soţia unui oarecare Ciolacovici din Valaconie, fiind bolnavă şi chinuindu-se mult, a fost arsă pe ceafă cu un fier roşu, în credinţa că aşa vor preveni prefacerea ei după moarte în strigoiu. Cu toate acestea, baba s'a însănătoşit. Din aceleaşi motive orice bolnav, dacă se chinueşte mult, este ars la ceafă cu fierul roşu. Dar asemenea cazuri sunt rare la Valaconie, sau poate că de teama autorităţilor se săvârşesc în taină [37]).

22 Iunie.

In ziua de 22 Iunie, pe la orele şase şi jumătate eram călări gata de drum spre Podgoraţ. Cum am ieşit din Valaconie şi am trecut Timocul, ne-am urmat drumul pe o frumoasă câmpie ondulată şi după un mers de o oră, am ajuns la Podgoraţ unde ca să prânzim ne-am aşezat în faţa cârciumei.

Acolo am dat peste doi învăţători din Podgoraţ. După ce ne-am prezentat, am început să discutăm. Fiind zi de lucru, nici în faţa cârciumei, nici în cârciumă nu se găsea niciun ţăran.

Satul Podgoraţ este un sat mare şi cu strada lui principală, curată şi frumoasă, el se înfăţişează ca un fel de târg. Pe această stradă, afară de cafenea se află şcoala şi câteva clădiri, care fac o impresie foarte plăcută. M'a interesat acest sat şi din pricina *culei* beiului din Podgoraţ, unde haiducul Vellico, la începutul anului 1807 şi-a început viteaza lui carieră, ca şi din pricina lui Giura Iacşici care a fost învăţător la Podgoraţ. Din nenorocire nici despre *culă* şi nici despre Iacşici nu se ştie nimic! Despre *cula*, unde haiducul Vellico l'a prins de viu pe beiul din Podgoraţ, punând mâna pe multă avere şi pe calul lui „Kuşllia", ţăranii au ştiut să-mi spună doar locul unde se afla. Acest loc este chiar în faţa ieşirii din sat, când te duci spre Zlot. Pe locul *culei* se află

37) Domnul Mihailovici afirmă că ar fi auzit dela Domnul Milicovici, fost revizor şcolar cum că la Omollie, Românii, în vechime, ardeau pe bătrâni — bărbaţi şi femei — pe ceafă cu fierul roşu, când aceştia erau prea bătrâni şi nu mai mureau. Ii puneau în sicriu, le dădeau de mâncare, mâncau şi beau şi strigau: „Dumnezeu (lui sau ei) să-i ierte sufletul!" In asemenea împrejurări, dacă nici după aceasta nu mureau, atunci pur şi simplu îi strangulau sau îi sugrumau. Acest obicei la ei se cheamă: „pripoliş". Acest lucru înseamnă în tot cazul uciderea bătrânilor, despre care ne vorbeşte d-l Sima Traianovici în broşura sa: „Lapoi i procletia u Sârba (retipărită din „Istria" în 1893). Vezi şi: „Despre uciderea bătrânilor", o tradiţie populară păstrată la Krepoline, în „Karagici" 1900, p. 128—132.

acum o casă ţigănească şi în faţa ei o mare fântână zidită din piatră, aproape cu desăvârşire ruinată, despre care nimeni n'a ştiut să-mi spună dacă este depe vremea lui Vellico. In altă ţară, un obiect atât de potrivit, cum este o fântână, n'ar fi fost lăsată fără ca pe ea să se aşeze o placă cât de modestă, cu cel mai mic semn, care să perpetueze amintirea unui viteaz atât de faimos şi a unui moment atât de important din viaţa lui. La fântână cum veniseră cu noi preotul din localitate, amândoi învăţătorii, primarul comunei şi câţiva ţărani, am prins prilejul să le atrag atenţia că locul acela era vrednic de a fi cinstit cu un semn cât de modest, care să fie un act de recunoştinţă din partea podgoricenilor, în amintirea lui Vellico, pentru eliberarea acestui ţinut de sub jugul turcesc. Fie ca anul 1907, când se împlinesc 100 de ani dela evenimentul menţionat, să găsească aici un cât de mic semn de recunoştinţă exteriorizată.

Despre Ghiura Iacşici n'am putut afla nici măcar atât. Un bătrân mi-a spus că fusese elevul lui Ghiura chiar în satul acesta şi că Ghiura învăţa foarte bine pe copii. Ca o a doua amintire despre Ghiura ni s'a arătat în balconul clădirei şcoalei, între uşi, o placă de piatră cu inscripţia „1854. Petar Milenco, Ţârnogoraţ, paroh, fiicei sale Neda". Această clădire a fost odată casa parohială, iar Neda era fiica preotului; despre ea se spune că Ghiura ar fi iubit-o şi că pe această placă ar fi săpat cuvintele de mai sus, pe vremea când era învăţător la Podgoraţ, adică la 1857.

Domnul Milan Jifcovici, învăţător la Podgoraţ, mi-a dat să cercetez „Letopiseţul Şcoalei din Podgoraţ, plasa Bollievaţ, judeţul Timoc", scris de defunctul Mihail S. T. Rizici, între 1890-1900, când funcţiona ca învăţător la Podgoraţ. Acest lucru îşi are povestea lui care merge până la Ministerul Instrucţiunii Publice. Dar aceasta este un lucru secundar. De aceea copiez, transcriu şi public numai ceea ce ne interesează. Deşi mă îndoiesc foarte mult că toate datele din letopiseţ ar fi exacte, totuşi le public ca fapte care au fost notate pe loc, deşi pare-se mai mult din auzite dela localnici, decât din observaţii personale :

„Satul Podgoraţ, se spune în acest letopiseţ, în actuala lui înfăţişare nu este cel vechiu. Numele lui pentru prima oară a fost pomenit abia pe la începutul veacului al XVII-lea; în veacul al XVIII-lea se pomeneşte de Podgoraţ, dar nu despre acest Podgoraţ, ci despre o localitate cu totul alta, care astăzi nu mai există.

„La gura râului Zlot, pe malul drept al râului Țârna, se întinde o minunată câmpie și acolo era așezat satul Podgoraț. Era un sat curat sârbesc, după cum mărturisește și numele lui. In apropiere, spre Nord, se afla deasemenea satul sârbesc Sumracovaț, iar ceva mai departe satele : Vârbovaț, Zvesdan și alte câteva care astăzi nu mai există.

„Locuitorii acestor sate erau Sârbi curați, veniți din vilaetul Cosovo. Erau Sârbii aceia care, răspunzând la chemarea lui Arsenie Șacabente, au pornit spre Sirmia și Baccica și care, alungați de acolo de armata turcească, s'au răspândit care încotro. In timpul acela Craina și Țârnareca se socoteau ca „Emin-Sultanié", ocrotite de principesele imperiale, socotite de Turci ca sfinte. Ținuturile acestea se bucurau în Imperiul turcesc de anumite privilegii și înlesniri ceeace era o momeală pentru nenorocitele raiale care își căutau un acoperiș și un adăpost. Și astfel s'au așezat în aceste ținuturi aproape pustii, acoperite cu păduri. Atunci au venit și s'au așezat aici : Lasoviciani, Lonovciani, Vârbovciani, Planinciani, Zvesdanți, Sumbracofciani, Răgoghiani, Vrajovrânciani, Raiciani etc. Iar unii au trecut Timocul așezându-se în ținutul Vidinului, în satele : Cosovo, Brachevaț, Zlocuchiane, Capetanofțe și altele.

„In epoca aceea, pe timpul războaielor și atotputerniciei lui Pasvangi-Oglu, mulți săteni ș'au părăsit vechile lor vetre și au pornit mai înspre interiorul Serbiei, iar în locul acestora s'au grăbit să vie Sârbii românizați din Banat și din România care se refugiaseră acolo mai demult, lăsând Țârnareca pustie. Acei din Banat se numesc : *Ungureni.* Ei au ocupat ținuturile păduroase dela Miroci și până la Bollianița, pe când cei din România, care se numesc *Țărani* — din Țara Românească — au ocupat satele părăsite, așezate dealungul râurilor Timoc și Țârnareca.

„Atunci locul unde se afla vechiul Podgoraț s'a pierdut. Numai câțiva din săteni, locuitori de baștină („Arsenievicii, Novacovicii, Stefanovicii") au fugit cu vitele lor și s'au dus în apropiere de Malinic și acolo în jurul puternicilor izvoare au întemeiat noul sat Podgoraț, unde mai târziu, venind din România, s'a așezat peste ei o masă de Români și astfel satul cel nou încetul cu încetul s'a românizat.

„Haiducul Vellico, la începutul carierei sale, tocmai de aici, din acest sat, și-a început operațiile sale care s'au încheiat în mod atât de fericit, prin înfrângerea beiului dela Podgoraț. De aci el și-a

continuat apoi activitatea şi a izbutit să curețe, intr'un chip fericit. Țârnareca de Turci. Alături de acest glorios luptător, în primele rânduri, erau Podgoricenii şi Grigovirții, iar drumurile, tăiate de către haiducul Vellico prin aceste păduri, pe atunci impracticabile, îi poartă şi astăzi numele.

„In secolul al XIX-lea satul Podgorat era loc de reşedință al întregului ținut, care, totdeauna, a purtat numele de Țârnareca, iar acuma se numeşte „Bollievat" ; aceasta din pricina micului şi neînsemnatului târg Bollievat.

„Bogații bei turci din Podgorat aveau proprietăți întinse pe care păşteau un mare număr de vite. Cunoscuta rasă de oi numită *Crivovir,* considerată în Serbia ca cea mai bună, a fost adusă, în aceste regiuni, de Pasvangi-Oglu şi răspândită în popor prin mijlocirea beilor

„La Podgorat, încă din vremuri vechi, drumul era bun şi satul avea o populație numeroasă. Turcii îşi aveau aici conacele, iar beii *culele.* In sat există şapte fântâni, foarte frumoase, care dau o apă de munte minunată. Toate aceste fântâni au fost zidite de Turci cu mâna de lucru a raialelor. Intreaga putere turcească pentru acest ținut, pare să fi fost concentrată la Podgorat, — cel puțin aşa bănuia haiducul Vellico şi de aceea, — pentru eliberarea ținutul Țarnareca — el, tocmai de aci s'a început acțiunea.

„Cu sfârşitul domniei turceşti, satele Podgorat şi Clavinița îşi pierd încetul cu încetul din importanța lor. Neînsemnata localitate Bollievat — mai bine zis parte din satul Dobruievat — se ridică, şi astăzi îl vedem reşedință de plasă, cu poştă, cu telegraf şi cu alte instituțiuni administrative.

„La 1875 satul Podgorat număra peste 1.800 capete de birnici şi era cel mai mare sat din Serbia. Dar în urma pătrunderii Turcilor în ținutul Țârnareca, câțiva cerchezi izbutesc să ajungă până la Podgorat, îi dau foc, jefuesc o parte din sat apoi repede se întorc înapoi. Sătenii care s'au văzut locuințele jefuite s'au mutat mai spre Nord de satul Podgorat unde au întemeiat un nou sat care astăzi se cheamă Bagovina. Acest sat are 400 de capete de birnici, o şcoală primară de băieți şi una de fete.

„Actualul Podgorat, numără până la 900 capete de birnici, are biserică, primărie, şcoală primară de băieți şi de fete cu 5 clase, şi 2 parohii deservite de doi preoți.

„Locuitorii sunt destul de avuţi Au vite. Insă, din punct de vedre moral nu stau aşa de bine, ci din zi în zi tot mai rău.

. . . .

„Tipul, portul, obiceiurile şi mai ales sărbătorirea zilei onomastice sunt o dovadă că locuitorii din satul Podgoraţ sunt de naţionalitate sârbească.

„Alungaţi din vetrele lor, în urma marilor năvăliri turceşti, care erau puternice mai ales pe lângă Sava şi Drina, Morava şi pe malul Dunărei, aceşti oameni se refugiau când în mica România de astăzi, când în munţii din Ardeal, de unde când lucrurile se linişteau se înapoiau ; apoi fugeau din nou. Până ce într'o zi s'au pomenit cu eliberarea lor de sub Turci... In această fugă ei se amestecau cu Românii dela care au luat limba şi unele obiceiuri, dar nu toate (sic! n. tr.).

. . . .

„Trăind în păduri, pe lângă turmele de oi, unde se năşteau dar nu se botezau, se căsătoreau, fără însă a se cununa, furând din alt sat — dar nu din al lor — jefuind şi punând mâna pe avutul altuia, ucigând, dând foc, fugind de serviciul militar, călcând poruncile autorităţilor etc. : acesta este idealul lor (al celor din Podgoraţ). In chipul acesta concep ei raiul pe pământt".

D-l Milan Jivanovici a avut amabilitatea să-mi însemneze mâncările naţionale — de post şi de dulce — pe care le gătesc şi le mănâncă locuitorii din Podgoraţ şi pe care le înşir aici.

I. *Mâncări de post :*

Pasui — fasole, se găteşte cu sau fără rântaş.

Crompei — cartofi, se mănâncă copţi dar se fac şi ciorbă, cu sau fără rântaş.

Varză acră, se mănâncă crudă, sau gătită cu orez, cu sau fără rântaş.

Piparca — ardei. Ardeii se gătesc sau se face din ei o mâncare iute cu oţet şi ceapă. Ardeii se umplu cu varză acră, tăiată mărunt şi se mănâncă fierţi.

Plotijani — pătlăgele, din ele se face ciorbă ca şi la Sârbi.

Linchiea — linte, se găteşte întocmai ca la Sârbi.

Țârțari — mazăre, se gătește ca și fasolea, cu sau fără rântaș.

Zeama che peșche, se gătește fără rântaș.

Peșche fript — pește fript. Așa se numește peștele fript pe jăratec, în untdelemn.

Urziși — urzici, se gătesc ca și la Sârbi.

Dragovei — legume, se gătesc ca și la Sârbi.

II. *Mâncări de dulce.*

Zama acra, din carne de pasăre, vacă, carne de porc, tot ca la Sârbi.

Papricaș, se gătește din carne cu cartofi și ceapă, ca și la Sârbi.

Varză cu carnie, se face mai mult cu carne de porc, ca și la Sârbi.

Carnie cu oriz, se fierbe carne în oală, se adaugă orez, fără a se prăji.

Carnie fripta.

Carnie fripta pri frigare.

Carnie fripta pri foc.

Oo fripche'n untura, ca la Sârbi.

Oo fripche cu brândza. Se prăejsc ouăle cu unt, iar peste ele se pune brânză măruntă.

Lapche — lapte.

Jagurt — iaurt, se lasă lapte în putinei ca să se acrească puțin și cu cât se împuținează, cu atâta i se adaugă lapte proaspăt.

Unt — se face în buci ca și la Sârbi, după aceea se topește și servește la prăjirea mâncărilor.

Brândza — brânză.

D-l Jivanovici a avut bunătatea să-mi mai însemneze și câteva date în legătură cu felul cum decurg la Podgorat procesiunile.

La Podgoraț, procesiunile se fac a doua zi după Sft. Treime.

Ziua aceea la ei se cheamă : *Zavechina* (Zavetina) [38]).

38) In trecerea mea prin Banat am observat că la Românii din partea locului, ziua când se fac procesiunile se numește „neghea" — „nedeia".

După slujba religioasă, preoţii urmaţi de învăţători, de elevii şcoalei şi de un număr de cetăţeni, care sunt orânduiţi pentru această sarcină — socotită aproape ca o corvadă — iau icoanele şi steagul bisericii şi se duc pe câmp din *zapârg în zapârg* (Zapis) [39]).

Cu acest prilej oamenii nu cântă nimic, numai elevii cântă tropare. In fiecare *zapârg* preoţii citesc rugăciuni, se reînoieşte crucea şi se stropeşte cu vin. Când procesiunea se înapoiază, la trecera prin sat, câte o femee o întâmpină cu o găleată cu apă şi stropeşte pe elevi, pe săteni şi pe toţi acei ce însoţesc procesiunea, iar câte una varsă toată apa din găleată în calea procesiunei. Toate acestea se fac pentru ca anul să fie roditor. In ziua aceea unii dintre săteni cu familiile lor prânzesc la biserică, iar după masă se organizează o horă la care vin săteni şi din alte sate.

Din Podgoraţ am plecat pe la orele zece, iar la douăsprezece şi un sfert am ajuns la Zlot.

Drumul dela Podgoraţ la Zlot este deosebit de frumos, plăcut şi încântător. Frumuseţea şi farmecul lui sunt mărite şi prin faptul că în depărtare se văd înalţii munţi Sto şi Deli-Jovan, din care se întind în toate direcţiile ramificaţiile lor înalte, mijlocii şi joase, împodobite de verdele felurit al pădurilor. La poalele lor se desfăşoară o frumoasă câmpie cultivată şi toate acestea la un loc dau, în această amiază de căldură înăbuşitoare, un farmec deosebit de plăcut.

Intr'un loc pe lângă drum, pe partea stângă, am observat o cruce de piatră. M'am apropiat de ea şi am cetit numai aceste două cuvinte : „Jovan Negran". Mai târziu, la Zlot, am aflat că este o cruce pe care familia a ridicat-o în memoria „haiducului" Jovan Pârvu Negran, care a fost executat, prin împuşcare, în locul acesta, la 1901.

---

39) Explicaţia *zapisului* este următoarea : Pe un pom de pe câmp se face o cruce şi în jurul acestui pom — numit de Sârbi *zapis*, iar de Români *zapârg* — după ce se ocoleşte de trei ori, preotul citeşte o rugăciune. După aceea crucea de pe pom se înoieşte cu cuţitul. Din lumânare se rupe puţină ceară, din care se face o cruciuliţă care este lipită pe crucea de pe pom. Acela, pe locul căruia se află pomul, aduce vin şi carne şi cinsteşte pe oamenii care urmează procesiunea. Cu acela pe locul căruia se află crucea nu se cade nici să te iei la bătaie, nici să te dai la dânsul, fiindcă — se zice — este păcat. Vezi la acest cuvânt : „Vuc. Stef. Caragici", Belgrad, 1898 (nota trad.).

Auzisem de mult despre zicătoarea locală : „Ghe la Zlot pa na Podgoraţ numa morminte de oţ" (dela Zlot până la Podgoraţ numai morminte de hoţi), dar nu ştiam că hoţilor familiile le ridică până şi monumente. Chiar defunctul meu tată, care servise câţiva ani ca preot la Brestovaţ, îmi povestise despre un faimos haiduc, care trăise cu 30 şi ceva de ani în urmă şi haiducise în împrejurimile satului Zlot, anume Nicola Făţar, care, cu tovarăşii lui, făptuise multe crime. Haiducia în aceste locuri, până nu de mult, nu era lucru rar. Dar „haiducii" de aici se deosebesc de cei din Serbia de Apus, care pe lângă tot odiosul au în ei şi ceva poetic, adeseori de un idealism curat. Haiducii de aici sunt adevăraţi oameni fără suflet, tâlhari ordinari, ucigaşi netrebnici, de cea mai urâtă specie, care ucid fără milă, ca nişte fiare, trăgând chiar şi din ascunzişuri, fără vitejie, ca nişte laşi. De aceea eu cred că vorba românească „oţ" (hoţ) întrebuinţată în aceste ţinuturi este greşit tradusă prin cuvântul sârbesc „haiduc". In limba românească „hoţ" are mai mult înţelesul de „fur" şi „tâlhar", pe câtă vreme pentru ceea ce noi numim „haiduc" şi ei întrebuinţează tot acelaş cuvânt de „haiduc", care însemnează luptător împotriva asupritorilor patriei, (ca în timpul fanarioţilor etc.). Despre aceştia există şi „cântece haiduceşti" şi în genere li se atribue cam acelaş rol care se atribuie şi la noi haiducilor de altă dată şi de acum [40]. Românii din Serbia n'au avut asemenea haiduci şi nici actualii lor hoţi, osândiţi de legi, n'au nimic comun cu haiducii din trecut.

Zlot este un sat mare cu o piaţă largă în centru, cu câteva cafenele, dugheni şi prăvălii de negustori.

Stând în faţa cafenelei, la răcoare, înconjurat de câţiva săteni din Zlot, am însemnat următoarele lucruri.

Viniera Buiezilor, aşa se numesc aici zilele de Vineri, Sâmbătă şi Duminică din săptămâna sft. Toader. Aceste zile sunt sărbători însemnate. Pentru ele sătenii dela Zlot se înnoiesc şi se îmbracă, cum se îmbracă Sârbii de Florii. Sătenii din Zlot, Vineri de dimineaţă ies afară din sat şi se duc până la peştera din Zlot (Gaura Lazăr). Aici cântă din cimpoi şi petrec. Trag cu puştile

---

40) Despre această deosebire vezi în dicţionarele : Dicţionar românogerman de L. Şeineanu şi Nouveau Dictionnaire roumain-français. de F. Damé, la cuvântul : hoţ, hoţesc, hoţie, hoţoman şi la cuvântul : haiduc, haiducie.

într'un fel de plantă numită în limba lor „somina" ; plantă ce creşte lângă peşteră şi ceea ce cade din ea jos, duc acasă şi o dau vitelor bolnave şi chiar oamenilor, *când aceştia suferă de dureri de coaste*. Ce fel de plantă este această *somină*, din explicaţiile pe care mi le-au dat n'am putut să înţeleg, iar numele ei în limba sârbă n'au ştiut să mi-l spună. Inainte de amiază ei se întorc în sat, unde nu îndrăznesc să joace, pentrucă fiind Vinerea din prima săptămână a postului mare sunt opriţi de preoţi. Totuşi tineretul se duce afară din sat, la câmp şi acolo joacă, pe când cei mai în vârstă se împrăştie prin cârciumi şi beau. Sâmbătă şi Duminică după amiază însă se poate juca şi în sat.

La Brestovaţ, Vinerea Buezilor se numeşte numai Vinerea din săptămâna sft. Toader. In ziua aceea lumea atât din Brestovaţ cât şi din împrejurimi se duce la Brestivacica-Bania (Băile dela Brestovaţ) unde fetele se scaldă şi se freacă cu buruieni şi cu rădăcini culese în ziua aceea. Aci toată ziua se mănâncă, se bea şi se petrece în jocuri şi cântece. Şi în satul Ostrelli, Vinerea Buezilor se numeşte numai Vinerea din săptămâna sft. Toader.

In comuna Zlot, in ziua de Paşte, Românii pun într'un pahar cu vin puţină urzică, flori şi frunză de corn, o fărămiţă de colac apoi se împărtăşesc cu ele.

In săptămâna brânzii, la Zlot, este obiceiul ca toţi sătenii să ducă în vatra satului grămezi de lemne, din care aprind unul sau mai multe focuri mari, în jurul cărora joacă. Aceste focuri se aprind pentru oamenii care au murit fără lumânare.

Ziua sft. Ioan, aci, se numeşte „*Simdiana*". In această zi, babele dis de dimineaţă, pornesc la cules ierburi pentru leac [41]).

Mai însemnez şi faptul că atunci când se întâmplă să fie mai multe nunţi în aceeaşi zi, ori câte ar fi, este obiceiul ca toată lumea să se ducă în vatra satului, unde petrece şi joacă laolaltă. Se spune că un asemenea obiceiu, în celelalte sate, nu există.

---

41) Când am însemnat acest obiceiu, se găsea cu noi şi un ţăran din Zaicear care mi-a spus că ziua de sft. Ioan la ei se numeşte „Eniot-den" („ziua lui Eniot); că în ziua aceea femeile, care de felul lor sunt hoaţe, se duc în ogoarele străine, de unde fură recolta, pe care o transportă în ogoarele lor. Această hoţie se face în modul următor: aceste femei dis de dimineaţă se duc la câmp, se strecoară în ogoarele străine, se desbracă în pielea goală şi spun: „Bună dimineaţă Enio"! şi numaidecât încep să dea cu mâna peste rouă. Pe urmă înfig în ogor o cruciuliţă făcută din lemn de alun şi descântă ceva. După aceea fură recolta şi o duc în ţarina lor. Vai de femeia însă pe care a prins-o cineva furând în ţarina lui.

In comuna Zlot am mai notat şi câteva nume româneşti de bărbaţi şi de femei. Bărbăteşti sunt : Pârvul, Ion, Truca, (Petar), Trăilă, Golup, Dragul, Iovan, Iancul, Lapădat, Vasiia, Martin, Miailo, Miai, Radul, Străin, Jurca, Simion, Flora, Alexa, Novac, şi Gheorghe. Nume femeieşti sunt : Florica, Ana, Stana, Petra, Anghelia, Brânduşa, Stanca, Ruja, Maria şi Dumitra.

In urma intervenţiei autorităţilor bisericeşti astăzi nume ca cele de mai sus, nu se pot da copiilor, preoţii având grije de a le înlocui prin alte nume curat sârbeşti. Dar pe lângă numele sârbeşti, Românii continuă — în casă şi între ei — să intrebuinţeze şi mai departe numele româneşti, pe care şi le dau singuri. In jurul unor nume de copii, acum câţiva ani, s'a petrecut, la Bollievaţ, un caz interesant şi anume : medicul de plasă vaccina pe copii împotriva scarlatinei. Intre alţii venise să-şi vaccineze cei doi copii gemeni şi o româncă din plasa Bollievaţ. Când i-a venit rândul să fie vaccinaţi şi copii ei, medicul, ca să-i caute în registru, a întrebat-o cum îi cheamă. Ion şi Iancu — a răspuns Romànca. Medicul a început să caute în registru, dar aceste nume nu se găseau. A întrebat-o din nou; ea a răspuns la fel. Atunci medicul bănuind despre ce este vorba a întrebat-o ce fel de nume le-a dat naşul copilor la botez ? Romànca auzind întrebarea, a început să ţiue : ţiu, ţiu ! şi n'a spus nimic mai mult. Copiii pasă-mi-te se numeau unul Gruiţa iar celălalt Bujiţa, nume pe care ea nici n'a putut şi nici nu şi-a dat măcar osteneala să le ţină minte, atât de străine îi păreau aceste nume.

Colegul meu, ducându-se să vadă peştera dela Zlot, a trebuit să zăbovim aci destul de mult. De aceea, când am pornit din Zlot pentru Brestovacica-Bania, trecuse de 5 după amiază. Ca să nu călătorim singuri, primarul comunei Zlot ne-a dat un om care să ne întovărăşească şi să ne fie de folos. Era un tânăr în vârstă de 25-30 de ani, de statură mijlocie, bine legat şi foarte plăcut la vorbă. Am crezut că este omul de serviciu al Primăriei, dar întrebându-l, mi-a spus că este unul din arestaţii dela Primărie. La întrebarea mea pentru ce l-au închis, mi-a spus că acum doi ani şi-a lăsat nevasta care s'a dus după altul, şi acum câteva zile, întâlnind-o, a bătut-o. Femeea s'a plâns şi deaceea a fost arestat.

La Românii noştri nu este lucru rar ca femeea să-şi lase bărbatul şi să se căsătorească cu altul, iar uneori să se întoarcă iar la

primul ei bărbat. Moralitatea la Românii noştri este sub zero. Nici femei, nici fete cinstite nu există şi nici chiar copile de 13 ani. A face pe mijlocitoarea la orice vârstă este un lucru cu totul obişnuit. Fratele să mijlocească pe soră sau mama pe propria ei fiică nu se socoteşte nici ca păcat nici ca ruşine.

In genere omenia, morala, moralitatea şi tot ce dovedeşte la un om şi la un popor nobleţea sufletească, aici sunt însuşiri care nu au nici un preţ. Românii ca soldaţi sunt cunoscuţi din războaiele noastre. Ceace îi face să dezerteze din luptă şi să nu fie viteji nu este convingerea că ei nu trebue să moară pentru Sârbi. Nu. Este laşitatea de animal, lipsa sentimentului de mândrie şi de vitejie militară. Laşi în lupte, laşi au fost şi când au fost pedepsiţi şi osândiţi pentru acest lucru. Pietatea (religiositatea) la ei este un lucru aproape necunoscut. La biserică nu se duc decât atunci când după concepţiile lor superstiţioase cred că trebue să se ducă. Hoţia, beţia, curvia, bătaia sunt lucruri obicinuite. Când au un ban, până şi femeile se duc la cârciumă şi acolo beau până ce isprăvesc toţi banii, îmbătându-se în aşa hal, încât după aceea se dedau la fapte care nu se pot pune pe hârtie. După concepţia lor până şi crimele sunt nimicuri ; ba chiar şi acele omoruri brutale, sălbatice, fioroase. „E în stare să te omoare pentru o lulea de tutun" se zice, adeseaori, la noi despre Români. Şi de nu le-ar fi frică de urmările faptei lor, omorurile s'ar ţine lanţ, de vreme ce şi aşa nu se dau în lături dela crime. Am avut prilejul de a vedea în mâinile autorităţilor criminali români. Ei nu se sinchiseau de loc că sunt criminali. Nu-i mustră conştiinţa. Li se pare un lucru banal. Li se pare chiar curios că sunt daţi în judecată. Numai pedeapsa cu moartea îi mai nelinişteşte puţin.

La ora opt şi jumătate eram la Brestovacica-Bania (Băile Brestovaţ) unde am rămas peste noapte şi ne-am odihnit. Despre Brestovacica-Bania nu ştiu ce aş putea însemna. N'am rămas aici decât o noapte, iar a doua zi am pornit mai departe la drum. Prin bunăvoinţa d-lui dr. Lazăr Ilici, medicul judeţean din Zaicear, care se găsea aici ca medic balnear, am putut căpăta aceste două cărţulii în care se vorbeşte despre băile Brestovaţ ; cărţuliil ce pot fi citite cu folos de orice persoană care se interesează de ele, şi anume : „Brestovacica-Bania", scrisă de Dr. C. Maceai, prezen-

tată de Dr. Lazăr Ilici, Zaicear, 1892 şi „Brestovacica-Bania", informaţiuni oficiale ale medicilor balneari, pentru sezonul 1902, de Dr. Lazăr Ilici şi Dr. Miţici, Belgrad, 1903.

24 Iunie.

Dela Băile Brestovaţ am plecat la ora nouă şi jumătate şi la zece şi un sfert eram în satul Brestovaţ. Cu toate că ar fi fost pentru noi mai potrivit să ne ducem deadreptul la Bor, eu am ţinut să ne oprim la Brestovaţ. Aci — acum 30 şi mai bine de ani — tatăl meu, timp de 5 ani, a slujit ca preot. Aici eu, ca , copil, alături de limba sârbă vorbită în casă, am învăţat pe stradă cu copiii, şi limba românească pe care o vorbeam ca un adevărat românaş. Dar cum eram mic, după atâţia ani, am uitat-o cu desăvârşire, iar dela un timp încoace am început să mi-o împrospătez. Imi aduc chiar aminte de începutul unor cântece, care, acum mai bine de 30 de ani, se cântau la Brestovaţ, dar care astăzi aproape s'au dat uitării.

Vinie Stana ghe la lemnie,	(Vine Stana dela lemne,
Are'n braţa mulche lemnie	Are în braţe multe lemne
Si nuellie...	Şi nuele)...
Aidaţi, aidaţi fiechilor,	(Haideţi, haideţi, fetelor
Sa dam paie vaşilor	Să dăm paie vacilor
Si f'n boilor...	Şi fân boilor...).

Poezia este îndeobşte partea slabă a Românilor noştri.

La ei în general se cântă puţin, şi dacă se cântă, cântă mai mult femeile. Toate cântecele lor sunt femeeşti şi se cântă, pe cât am putut observa, aproape toate pe o singură voce, având pe deasupra un ton într'un fel jalnic, melancolic şi tânguitor. Aşa sunt în genere ariile Românilor noştri. Cântece de vitejie, cu toate că am întrebat despre ele, par a nu prea fi, ca şi cum s'ar fi stins.

După 30 de ani, satul Brestovaţ nu s'a schimbat mult. Este la fel aşa cum mi-l aduceam aminte, numai că acum mi se părea totul mai mic, mai simplu şi mai murdar. Vatra satului, lângă râu, unde mă jucam cu copiii şi unde, mi-aduc aminte, în timpul săptămânii brânzei se aprindeau focuri mari, de parcă ardea satul, acum mi se părea mică faţă de aceea pe care o ţineam minte, din primele zile

ale vieţii mele. Din copilărie îmi amintesc şi numele unor sărbători naţionale, despre care, cu acest prilej, m'am interesat la ce dată cad şi le-am notat. Ele sunt ; Viniera ovului (Viniera Mare); Zeo ursulor (1 August); Joi verghi (Prima şi a doua zi după Sft. Treime).

Imi amintesc şi cuvintele prin care jandarmul satului chema pe ţărani la sfatul sătesc spre a li se face vreo comunicare sau spre a li se da vreo poruncă : „Auziţi mou copii, veniţi toţi la casa Domnească se va spunie vreo vorba : care nu vinie sa fie ruşine lui ! Auziţi mou, copii, mou !".

Intreaga săptămână a postului mare, la Brestovaţ, se numeşte, săptămâna sen Togheri. De lăsata secului se fac pite cu brânză care se cheamă *plaşinte* (plăcinte) şi care se prăjesc în tigae. Pentru ziua aceea se mai gătesc şi alte multe feluri de mâncări. După amiază oamenii iau de acasă bucliţe cu vin, se duc în vatra satului şi acolo se cinstesc. După ei, tot aici vine şi tineretul care joacă şi petrece. Oamenii cărora le-a murit careva fără lumânare, sau au pe cineva la muncă silnică, sau undeva pe drum, sau în străinătate, pregătesc câte unul sau două care cu lemne pe care le duc în vatra satului unde le aşează în grămezi. Pe înserate se întinde o pânză, peste ea se aşează mâncări : plăcinte, ouă, torturi, rachiu, etc. care se împart atât pentru dânşii cât şi pentru sufletul morţilor fără lumânare. In acelaşi timp se aprind grămezile de lemne din care se ridică vâlvătăi enorme. După aceea încep să mănânce, să bea şi să petreacă până în zori. A doua zi, beţi morţi, dorm toată ziua. Spre seară când se scoală din somn mănâncă mâncarea de dulce ce le-a rămas dela lăsata secului. Abia în ziua de Marţi, care se numeşte . „Marţea veselor" (Marţea vaselor) din pricină că atunci se spală vasele şi cămeşile, începe postul. Vinerea din prima săptămână a postului mare, după cum am arătat mai sus, se numeşte aici : „*Viniera Buezilor*".

In tot timpul săptămânii postului mare, nici un Român şi nici o Româncă, după apusul soarelui, nu mai face nimic, de teama lui *sen Togher* (sfântul Toader). *Sen Togherii* sunt nişte fiinţe care umblă călări şi fac rău oamenilor. Din această pricină Românii, după ce se înserează, nu se mai duc nicăeri. In zilele acelea, înainte de cântatul cocoşilor, ei nu îndrăznesc să-şi repare nici măcar opincile. Se povesteşte că o Româncă ar fi avut o fată bună şi o fată vitregă. Ştiind cât sunt de aspri în acele zi sen Togherii,

după înserate a trimis fata vitregă la moară ca să macine făină, să toarcă un fuior de lână şi apoi să le aducă acasă. Fata vitregă s'a dus la moară, a pus grâul la măcinat, şi-a pus pâinea în poală şi a început să toarcă şi să mănânce câte puţin. De odată a apărut o pisică care a început să se gudure pe lângă ea. Fata i-a dat puţină pâine şi i-a spus : „M'ţo m'ţişoara, sa fi mia soţioara !" (Mâţo, mâţişoară, să-mi fi mie soţioară). Aşa a trecut cu bine toată noaptea. Nu i s'a întâmplat nimic. După ce şi-a măcinat liniştită făina şi şi-a tors fuiorul, s'a întors acasă. Mama ei vitregă când a văzut-o venind s'a mirat de această minune şi s'a hotărît ca a doua zi pe înserat să-şi trimeată şi fata ei bună. Dându-i ce-i dăduse şi fetei vitrege, a condus-o până la moară. Fata a pus grâul la măcinat, pâinea pe genunchi şi a început să toarcă şi să mânânce. Pisica a apărut iarăşi şi a început să se gudure. Ea a lovit-o spunând : „Duche draculu, bata che sf'ntu, sa nu-mi sminteşi sa torc" (Du-te dracului, bată-te sfântul, să nu-mi sminteşti ce torc). Atunci pisica a sărit asupra ei şi a sugrumat-o. Iar sen Togherii i-au scos maţele şi le-au înşirat în jurul morii pe gard. Mama ei a aşteptat-o, a aşteptat-o şi văzând că nu mai vine s'a dus la moară. Când s'a apropiat şi a văzut maţele înşirate pe gard a crezut că fata a urzit pânză şi de aceea a zis : „Fata mea, vrednica mea, a tors fuiorul şi a urzit"! Dar când a intrat în moară într'adevăr a avut ce vedea.

Din Brestovaţ am plecat la unsprezece şi la douăsprezece şi un sfert am ajuns la Bor, sat care va avea un mare viitor, din pricina minelor de aramă, a căror exploatare a şi început şi pentru care s'au adus mulţi minieri şi muncitori de specialitate. Se lucrează acum la construirea locuinţelor pentru funcţionari şi muncitori care vor forma o întreagă populaţie nouă. Se instalează şi o uzină pentru topitul aramei, care va costa sume colosale. Se zice că mina este foarte bogată şi că prezintă mari perspective pentru viitor [42]).

Actualii conducători ai lucrărilor spun că aici au dat peste reziduri de vechi exploatări de mine. Intre altele, tot aici s'a găsit şi un sfeşnic roman de piatră, la fel cu cele care în număr mare se găsesc la muzeul nostru naţional. Dr. Miloe Vasici crede

42) Urmează 30 de rânduri cu privire la descrierea părţii ştiinţifice al conţinutului minelor. (not. tr.)

că exploatarea minelor dela Bor datează cu mult înaintea Romanilor. In articolul său : „Cercetări arheologice din Serbia" el spune: „Despre partea Nord-Estică a Serbiei, prin recentele descoperiri a unor fragmente de vase din vechile galerii dela Bor s'a confirmat că exploatarea minereului datează încă din perioada de bronz, dacă nu chiar din aceea de aramă [43]).

Deasupra satului Bor, pe colina *Tilva Roşu,* se găsesc ruinele unei vechi cetăţi oarecare. In legătură cu aceste ruine, D-l Dr. Nicolae Bulici, profesor universitar, mi-a pus la dispoziţie următoarele însemnări ale Domniei Sale : „Despre acest castel nu putem spune nimic precis, fiindcă din el a rămas prea puţin. Se pare că zidurile lui îmbrăţişau întreaga parte superioară a Tilvei Roşii. Intr'o parte, ţăranii au descoperit o bucată de zid, înalt de 2 m. şi tot atât de lat. Apoi au mai descoperit o altă bucată a cărei înălţime şi lăţime sunt egale şi care se închee cu prima bucată în unghiu ascuţit. Dacă şi această bucată face parte din zidul exterior, nu pot afirma, dar aşa mi se pare. Ambele ziduri sunt lucrate din pietre groase, necioplite (bucăţile mici fiind întrebuinţate pentru a astupa golurile dintre pietrele mari), lipite cu mortar de bună calitate". Anul trecut s'a găsit aici o piatră funerară care astăzi este aşezată în faţa administraţiei minelor dela Bor. Partea dreaptă ca şi cea stângă este spartă. Lungimea ei cea mai mare este de 0,41 m., lăţimea ei cea mai mare de 0,35 m., iar grosimea de 0,16 m. Pe partea posterioară a câmpului de inscripţie se află un câmp în relief care reprezintă un cal în faţa unui vas pântecos cu gâtul lat. Din vas se vede numai jumătatea din stânga. Calul s'a cam cabrat înspre spate şi are coada foarte lungă. Sub picioarele lui se află un câmp sculptat şi încadrat de un chenar, puţin cam ciopârţit la dreapta şi jos, fiind lung de 0,17 m. şi lat de 0,14 m.

Literile sunt grosolane şi din ele se văd numai :

D(is) M(anibus).

S(acrum)

VIN (era un nume de gentil ca de pildă Vinicius sau ceva asemănător).

IMV (? cognomen lui Imus ?)

Cu toate că aceaste piatră cu inscripţie romană a fost găsită

43) Vezi: „Sârbski Knijevni Glasnic", din 16 Oct. 1905, pag. 597.

aici, din aceasta nu rezultă că şi cetatea este romană, cu atât mai mult, cu cât acest monument a putut să servească ca material de construcţie la clădirea cetăţii. Unele dovezi despre origina lui romană ar putea fi totuşi cărămizile din zid cu latura lată, care seamănă mult cu cărămizile romane.

Satul Bor, spun localnicii, îşi datorează numele unui mare pin comun, care altădată se găsea undeva alături de drum, în apropierea actualului sat.

25 Iunie.

In spre Nord de Bor, încotro voiam noi să ne îndreptăm, drum nu există. Ca să poţi călători trebue să dai pe drumuri ţărăneşti, trecând sau prin satul Crivelli, sau prin Ostrelli. Noi am ales calea din urmă, fiindcă prin Crivelli ni s'a spus că drumul este mult mai anevoios. Şi astfel, în ziua de 24 Iunie, ora 6 dimineaţa, călăream spre Ostrelli, unde am ajuns pela orele opt.

După o tradiţie care se păstrează la Ostrelli, populaţiunea, deşi românească, este amestecată, fiind originară din diferite părţi. O parte a venit mai de curând, alta mai de mult, dar de unde anume, ţăranii n'au ştiut să-mi spună. Ei ştiu numai atâta că unii din ei sunt veniţi până şi din România şi din Bulgaria.

Incepând dela Bor, spre Nord, mai ales dela Ostrelli, îmbrăcămintea populaţiei se deosebeşte oarecum de aceea a Românilor dela Sud. Aici oamenii poartă o haină numită *baibarac*, făcută din stofă grosolană, neagră, fără mâneci şi *gună*, confecţionată tot din stofă grosolană neagră, având aceeaş formă, dar cu mâneci. Este adevărat că această îmbrăcăminte se zice, ar fi fost adoptată de curând, fiind împrumutată dela satele aşezate mai spre Nord. Incepând cu această îmbrăcăminte, se poate observa trecerea dela un port la celălalt. Afară de aceasta, cămaşa aici, atât la bărbaţi cât şi la femei, se numeşte *camaşa*. Imbrăcămintea femeiască se deosebeşte prin aceea că aici femeile nu poartă *gheba* (cheba) ci *baibaracul*, adică un ilic scurt de stofă neagră, fără mâneci şi prin aceea că, foarte des, în locul celor două fote, femeile poartă *craţan*, o rochie scurtă din ţesătură de lână colorată, care în satele româneşti dela Sud nu este cunoscută.

Apoi, tot de aici incepe, în vorbirea românească, şi deosebirea

dialectală, care merită să fie studiată, căci ea ne-ar ajuta mult la cunoașterea originei populațiunei românești din Serbia.

Cum în ziua aceea era tocmai sărbătoarea sf. Ioan, am întrebat cum se cheamă aici această sărbătoare și mi s'a spus că se cheamă *Simzienie*. In această zi, dis de dimineață, femeile se duc să culeagă plante de leac.

La ora nouă și jumătate am plecat din Ostrelli, iar la zece și jumătate eram la Bela-Reca (Rîul Alb) și am ieșit pe drumul care dela Zaicear duce la Dolni-Milanovaț.

Bela-Reca este un sat curat sârbesc. Belarecenii sunt Sârbi curați și după spusa lor au venit din vechea Serbie — dela Kosovo. Portul bărbaților este foarte simplu și urât, și pe cât am putut observa are o asemănarea oarecare cu acela al Românilor. Poartă însă ciorapi, lucru necunoscut la Români. Părțile care compun îmbrăcămintea n'au numiri românești ci curat sârbești. Femeile nu poartă două fote ci una singură, pe care numai vara o pun peste cămașe ca și Româncele. Poartă ciorapi, iar capul și-l împodobesc cu totul altfel decât Româncele.

La Bela-Reca, tocmai când descălecam, în fața cârciumei, din partea de jos a satului, am auzit sus în sat cântece de cimpoiu și din gură : un adevărat vacarm de petrecere. La întrebarea noastră ce s'a întâmplat, ni s'a explicat că fiind sf. Ioan, babele vin dela culesul plantelor ; că ele au cam băut puțin și iacă — petrec!... In acest timp iată și babele cu traistele și cu snopii de plante pe spinare — urmate de muzică și de un cârd de copii și de băeți tineri, curioși — care tocmai ajungeau în fața cârciumei din deal. Eu m'am grăbit să mă duc într'acolo să privesc la intoarcerea babelor din mica lor excursie și petrecere și am asistat la o priveliște pitorească. Un cimpoier cânta din cimpoiu, iar un toboșar bătea din tobă. Femeile — trecute de 40 de ani, cam ciupite — au întrat în horă cu plantele în spinare — în snopi sau în traistă — și jucau nu glumă ! Aci conducea hora una, aci alta. O horă se sparge și alta îi ia locul, fără ca muzica să înceteze o clipă. Alături de babe s'au prins și tinerii, ba chiar și nepoții, și toți laolaltă cântă, râd, strigă și chiotesc. Babelor le curg nădușelile, fie de căldură, fie de rachiu și sunt stacojii la față ca niște sfecle și se bâțâie, se bâțâie !... Și hărmălaia este mărită de glumele nesărate ce se fac pe socoteala babelor din partea celor fără ocupație, a curioșilor, a leneșilor și a oamenilor bătrâni, fără treabă și fără superstiții, care stau în fața

cârciumei. Este un spectacol ce nu se poate vedea chiar dacă cineva ar voi să-l plătească. Informându-mă, mi s'a explicat că aici este obiceiul ca în ziua de sf. Ioan, femeile mai în vârstă şi babele să se ducă până la marginea satului, ca să culeagă plante numite „plante de sf. Ioan". Acolo, sorbind rachiul cu care fiecare vine de acasă, ele culeg tot felul de plante pe care le cunosc şi după nume şi după leacul la care pot fi intrebuinţate. Iar când au isprăvit de cules plantele şi de băut rachiul, se întorc în sat toate laolaltă dansând şi cântând. In chipul acesta, când au ajuns în mijlocul satului, după ce au jucat puţin în faţa cârciumei, pleacă acasă. Plantele sunt răsfirate spre a se usca, iar apoi întrebuintate, după nevoie, fiecare la ce poate ajuta. Se dau bolnavilor să le bea, să se oblojească cu ele, sau să le pună în apa de scăldat: când şi cum trebuie, după reţeta medicinei populare.

Tot aşa babele se duc să culeagă plante şi în ziua de *Belianiţa* sau *vinera Beliana*. In ziua aceea se mai duc separat şi fetele să culeagă floare de muşcată (geranium).

Fetele se mai duc să culeagă muşcată şi flori în ziua de Paşti. Pe vremuri se duceau şi în ziua de Vinerea Mare, dar cu timpul acest obiceiu pierzându-se, ele au început să se ducă iar în ziua de Paşti.

La douăsprezece şi un sfert am plecat dela Bela-Reca către satul Luca. Drumul duce printr'o frumoasă şi romantică trecătoare prin care curge râul Bela-Reca. Cu toate că drumul este neted, el totuşi este foarte stricat din pricina râului. Când apele cresc şi se revarsă, defileul se umple şi atunci drumul se strică. Deşi pe hartă este trecut ca atare, nici pe departe nu seamănă a drum. Aici ar trebue făcută, cu cheltueli mari, o şosea pe care apele să nu o poată strica.

Intre satele Bela-Reca şi Luca, aproape de marginea graniţei satului Bela-Reca, într'o parte unde trecătoarea se cam lărgeşte, am văzut o movilă de pământ care semăna a *tumulus*. Alături pare să fi fost încă câteva asemenea tumulsuri aşezate pe aceiaş linie, dar ele abia se mai cunosc. Sunt ele într'adevăr tumulsuri, sau numai seamănă cu ele. Nu ştiu! Dar judecând după loc mi se pare că n'ar fi cu neputinţă să şi fie.

In satul Luca am sosit la orele douăsprezece şi jumătate după amiază. Acest sat este locuit numai de Români, dar din câte am aflat dela localnici, înainte vreme nu era aşa. In acest sat, aşezat la Sud de pârâul Tupan, locuiau cândva pe o parte a pârâului

numai Sârbi, iar pe cealaltă Românii. Cu timpul toată partea sârbească s'a românizat, aşa încât in acest sat nu se mai găsesc astăzi Sârbi. Acum vreo 50—60 de ani, în satul Luca s'a mai aşezat un număr de Sârbi. Cu timpul însă şi aceştia s'au românizat cu desăvârşire. Astăzi numai oamenii bătrâni mai cunosc pe lângă limba românească şi pe cea sârbească, pe care o folosesc arareori.

* * *

La noi, nu arareori se vorbeşte despre faptul că Românii noştri românizează pe Sârbi şi că foarte rar se mai întâmplă şi contrariul. Adeseaori se citează ca exemplu cum o Româncă, când este adusă într'o casă sârbească, românizează toată casa fără ca dânsa să învețe sârbeşte. Poate că această pildă să fie întrucâtva exagerată, dar poate şi să nu fie. Este cu neputință să existe şi asemenea cazuri, după cum ştiu sigur că există şi cazuri contrarii, când o noră româncă învață limba sârbă, iar din casa aceea nimeni nu învață româneşte. Dar românizări într'adevăr s'au petrecut, şi încă într'o măsură mare.

Au fost cazuri când Românii au venit in sate sârbeşti rămase pustii, s'au aşezat şi au rămas acolo, iar dela Sârbi s'a păstrat numai toponimia. Astfel, despre satul Nicolicevo, din plasa Zaicear, am notat următoarele : se zice că acest sat a fost la început sârbesc. Rămânând însă pustiu, nu se ştie din ce pricină, în locul Sârbilor s'au aşezat Românii care au venit acolo din satul Mişllinovaț. Când s'au stabilit în acest sat, în amintirea satului pe care-l părăsiseră, a fost botezată o colină din apropiere, dintre Nicolicevo şi Metovnița, cu numele vechiului lor sat. Pentru ce şi-au părăsit vetrele şi s'au aşezat la Nicolicevo nu am putut afla.

O asemenea românizare a unui sat este naturală şi nu este nevoie de nici o explicație specială. Dar sunt şi exemple de felul acelui din satul Luca.

Se zice că satul Slatina a fost — până acum 80 de ani — jumătate sârbesc şi jumătate românesc, cu o delimitare precisă între Sârbi şi Români. Acest sat este astăzi curat românesc, iar partea unde locuiau Sârbii se numeşte acum *partea sârbească.*

In satul Sena, (plasa Zvijd, județul Pojarevaț) până acum de curând, mai trăiau câteva familii sârbeşti care astăzi toate sunt românizate. Doar bătrânii mai vorbesc limba sârbă.

La întrebarea, de ce în această regiune a Serbiei au fost mai mult românizaţi Sârbii decât au fost sârbizaţi Românii ? — fără o cunoaştere mai aprofundată a trecutului istoric, a tradiţiei, a împrejurărilor geografice, a particularităţilor etnice, ca şi a statisticei, este foarte greu de dat un răspuns precis, sau mai bine zis este cu neputinţă. Aşa, la prima vedere, fără să garantezi absoluta ei exactitate, eu aş zice că poporul sârbesc, în unele localităţi din această regiune, fie prin emigrare, fie din alte motive, era foarte rar, sau răzleţit ; că în asemenea localităţi Românii au venit şi au continuat să vină într'un ritm tot mai mare şi deci, în asemenea localităţi, numărul lor covârşitor a fost prima cauză şi principala condiţie că ei s'au putut menţine, s'au intărit şi au avut o înrâurire hotărîtoare în regiunea cu populaţie sârbească răsleţită, rărită sau dispărută. Afară de aceasta, mi se pare mie, că Românii erau mai necioplîţi, mai brutali şi mai lipsiţi de cultură decât Sârbii, iar pe deasupra, din punct de vedere fizic, mai viguroşi şi mai sănătoşi şi deci în toate privinţele, mult mai rezistenţi decât Sârbii : însuşiri de care se lovea şi se sfărâma influenţa sârbească. Pe câtă vreme Sârbii fiind mai culţi, erau mai apţi pentru a primi înrâurirea românească. Apoi şi limba sârbească este mai grea decât cea românească, aşa încât unui Sârb îi este mai uşor să înveţe româneşte, decât unui Român sârbeşte.

La Bollievaţ, ca un adaus la cele de mai sus, am observat încă un fapt regretabil. Sârboaicele, foarte des, scapă de sarcină, provocându-şi avorturi prin frecare ; pe câtă vreme o Româncă, pentru nimic în lume n'ar face aşa ceva, Româncele lăsându-se să nască aşa după cum le-a fost scris.

Afară de aceasta, Românii sunt într'un fel încăpăţânaţi din născare, îndărătnici, închişi, inaccesibili şi de un egoism disimulat, ce necontenit paralizează orice influenţă străină. Când unui Român sau unei Românce îi dai bună ziua îţi răspunde întotdeauna româneşte, chiar şi atunci când ar şti limba sârbă. Nu vor să vorbească intenţionat şi nu răspund în limba sârbă chiar dacă o cunosc. De întrebi pe un Român despre un lucru, el totdeauna îţi va răspunde pe româneşte, cu cuvintele : „Nu şchiu sârbeşche“, chiar dacă ar şti. Pe câtă vreme Sârbii sunt altfel, într'un fel, mai toleranţi. Când le dai bună ziua în limba română ei îţi răspund tot în limba română, chiar dacă o fac în glumă sau în bătaie de joc. Iar când un Român intreabă pe un Sârb în limba românească, Sârbul

chiar dacă nu ştie româneşte îi va răspunde totdeauna în limba română cu cuvintele : „Nu şchiu româneşche", căci fiecare Sârb ştie atâta şi nu se sfieşte să pronunţe cuvintele pe care le ştie

Românii au,—nu ştiu de unde—dacă nu chiar înăscută în ei şi un fel de ură de rasă sau naţională împotriva altor naţiuni, deci şi împotriva Sârbilor. Cât departe merg ei cu ura împotriva Sârbilor se poate vedea dintr'o pildă oarecum hazlie. La Brestovaţ, la Bor şi în satele învecinate, Românii la îmormântarea cuiva, obişnuiesc să pună în sicriu, alături de cadavru, între altele, şi un ciomag. Aşa e rânduiala. Dar Sârbii pretind că după explicaţiile date chiar de Români, acest lucru se face pentru ca mortul — în lumea cealaltă — să se poată apăra de Sârbi !...

Cu mult mai paşnici şi mai blânzi sunt Sârbii, la care totul se reduce, pe socoteala Românilor, la glume şi la batjocură.

In fine, faţă de Români, Sârbii au fost intotdeauna, mult prea indiferenţi. Un Român din Valaconie povesteşte că la 1864 a avut ca învăţător la Bollievaţ pe un oarecare Peter Pavlovici, originar din Muntenia (România), care avea cărţi româneşti şi îndemna elevii săi, Români, să le citească, pedepsind pe cei care nu voiau sau nu puteau să înveţe a citi româneşte. Poate că această pildă şi altele asemănătoare să nu fie singurele. Şi dacă nu pot afirma că au putut fi multe, cred că şi acest lucru este o dovadă a nepăsării noastre.

In timpul din urmă am auzit că printre Românii noştri s'a observat şi un fel de propagandă secretă, condusă din România. Se pare însă că ea n'a avut prea mare succes, cel puţin în regiunile pe unde am trecut eu. Mi s'a spus că din România au venit nişte oameni care ştiind cu ce element simplu va trebui să aibe a face, spuneau Românilor că ei sunt prooroci. In afară de aceasta, le mai explicau că Ţara Românească se întinde până în buricul pământului şi că totul trebue să aparţină României.

La începutul anului 1903, doi Români din România au sosit în satul Cladurovo, pretextând că au venit să cerşească milă pentru nu ştiu ce biserică din Ardeal. Când s'au sesizat autorităţile de acest fapt cei doi dispăruseră.

La 1902, domnul D. I. învăţător la S. a descoperit în satul său o mulţime de cărţi româneşti aduse din România, de către Românii noştri, de pe când se duceau acolo la muncă; cărţile le-a trimis Ministerului Instrucţiunei Publice, dela care n'a primit nici un răspuns.

La toate acestea mai adaug că şi la noi se găsesc unii oameni care spun — din păcate am auzit chiar şi pe un preot — că a probă ba chiar şi sprijină nu ştiu ce fel de idee românească în Serbia. In această privinţă, informaţiile pe care le deţin le trec aici sub tăcere. Cred că aceste lucruri nu sunt o taină pentru cei ce trebue să le cunoască.

La Luca, casele sunt făcute din bârne. Pe din afară nu sunt tencuite. Se crede că astfel construcţia se păstrează mai bine şi nu putrezeşte. In fiecare casă, deobiceiu există *casa*=bucătăria, *sob*= soba ; *n'ntre uş* anticameră şi *clliet*=odaia pentru păstrat produsele alimentare: făină, lapte, ouă, etc., care în satele sârbeşti din Craina se numeşte *stasnia*. Românii pe lângă casă au de obiceiu: *podrum*=beci, *coşere*=coşare şi *şoprn*=şopron, pentru căruţă si unelte.

D-l Nicola Casapici, învăţător la Luca, a fost aşa de bun, încât, la rugămintea mea, mi-a trimis descrierea felului cum se serbează în aceste localităţi „slava" [44]).

O transcriu aici :

Ca şi în celelalte sate locuite de Românii noştri şi la Luca se serbează „slava" pe care ei o numesc „praznic". Gospodina casei, cu o zi înainte, frământă colac pentru „slavă", numit „*colacu praznicu*". Deasupra colacului se pun boabe de grâu, care rămân înfipte în el. Afară de colacul pentru praznic, care se frânge la biserică, se mai face un al doilea colac care se frânge acasă. Apoi un al treilea pentru liturghie, care este format din doui colăcei lipiţi unul lângă altul şi susţinuţi de un drug de aluat. Pe deasupra se mai frământă încă trei colăcei : pe primul se crestează cu cuţitul o cruce ; pe al doilea două ; iar pe al treilea trei.

In ziua praznicului, de dimineaţă, femeile se duc la cimitir, unde tămâiază mormintele şi numai după înapoierea lor dela cimitir încep să pregătească prânzul.

Când vine vremea să se ducă *colacu praznicului* la popă, gospodina pe lângă colac, mai pregăteşte o sticlă cu vin sau cu rachiu, trei lumânări înfăşurate într'un şervet şi un mănunchiu de flori, pe care sau bărbatul sau vreunul din copii le duc popei.

După aceea, gospodina casei întinde o cămaşă bărbătească,

44) „Slava" este o sărbătoare religioasă specific sârbească. Românii au adoptat-o dela Sârbi. Nici Bulgarii şi nici Românii din F. B. nu au o asemenea sărbătoare. (nota trad.).

în mijlocul podelei, peste care pune liturghia, ceapă, sare, un pahar cu vin, o bucată de carne, sau dacă e zi de post — peşte. Toate acestea, după ce au fost tămâiate, se împart pentru sântatea familiei.

După întoarcerea bărbatului dela biserică, cu colacul frânt, o femeie ia un clondir cu rachiu şi se duce să cheme pe oaspeţi la prânz. Intre timp în casă se pregăteşte „masa", care uneori este lungă de 4 m. Masa este făcută din două scânduri mai late cu capetele rotunjite. La capătul mesei se pune al doilea colac, care se frânge în casă. De obiceiu colacul se aşează peste o turtă de grâu sau de mălaiu, iar peste colac se pun cei trei colăcei cu crucile crestate pe ei cu cuţitul. Colacul cu trei cruci este destinat lui Dumnezeu, cel cu două sft-lui Aranghel, iar cel cu una singură Maicei Precista. („Maica Prechesta").

Oaspeţii, bărbaţi şi femei, după sosire se aşează în jurul mesei, după rang şi vârstă (bărbaţii se aşează în capul mesei, separaţi de femei). După ce s'au aşezat, se ridică cu toţii în picioare şi se frânge colacul. Frângerea o face gazda ajutată de cel mai bătrân dintre oaspeţi care este poreclit „popa". De obiceiu se ţine socoteală ca „popa" să fie căsătorit o singură dată. Aceasta din pricina recoltei. După ce „popa" frânge colacul, îl stropeşte cu vin şi, ciocnind cu gazda, spune : *„Ristos mijlocu"* (Cristos în mijlocul nostru) la care gazda, îi răspunde : *„Iastă şi o fi"* (Este şi va fi). Din acest colac trei bucăţi se împart oaspeţilor iar o altă bucată, cam a patra, o reţine „popa", pentru dânsul.

După aceasta işi fac toţi semnul crucii şi încep să mănânce. Pe la mijlocul mesei se ridică „popa" şi bea pentru praznic. El zice deobiceiu : *Sa juce Dumnezo la praznic şi la gazda şi la goşchii"*. (Să ajute Dumnezeu praznicului, gazdei şi oaspeţilor. (Goşchii=oaspeţi, sing. gost=oaspe. not. tr.) *„Sa pazasca Dumnezo ghe reo, oi, viche* (Să păzească Dumnezeu de rău, oi şi vite). *„Sa juce care pliaca la drum!"* (Să ajute pe cei ce pleacă la drum). După această urare toţi golesc paharele şi se aşează. In tot timpul mesei gazda nu face decât să slujească, iar cam pe la sfârşitul mesei bea şi ea pentru praznic.

La plecarea oaspeţilor, gazda, cu o sticlă de vin în mână, îi petrece până în curte şi înainte de a pleca îi invită să mai bea un pahar.

Aceiaşi oaspeţi mai vin şi la cină care se cheamă *şina praznicu* (cina praznicului).

A doua zi, numită, *„prıznicu ghe peorma“* (praznicul de pe urmă) din nou se invită oaspeţi la prânz ; la cina de a doua zi, care se cheamă *„coda praznicu“* (coada praznicului) fiecare oaspe aduce câte un litru de rachiu, o pogace (turtă), carne sau peşte, iar gazda nu pregăteşte nimic.

A treia zi care se numeşte : *„trancaniere“* (trăncăneală) oaspeţii dis de dimineaţă vin la rachiu şi cu asta serbarea a luat sfârşit.

In satul Luca se prăznuesc aceeaşi sfinţi pe care îi prăznuesc şi Sârbii : *Vinierea Mare, sfechi* (sfântul) *Nicola, Alimpi, s'n Ghiorghe* sau *Georgiu, Ivan, Aranghel, s'nta Maria etc.*

D-l Casapici a mai însemnat şi câteva sărbători femeieşti, ce se serbează în satul Luca.

Dela Crăciun până în ziua crucii (5 Ianuarie), femeile nu lucrează de frica bolii, numită de ei „bola mare“ = boala mare (epilepsie).

„Marţea'ncuiata“ este prima marţi a postului mare, când iarăşi, de frica bolilor, nu se lucrează.

„Vinierea a Stolului“ este Vinerea din ajunul Sâmbetei lui Toader. In ziua aceea femeile se duc pe muntele apropiat „Sto“ unde culeg „jagher“, cu care se spală ca să le crească părul.

„S'n Toghe a mare“, este Sâmbăta lui Toader.

„S'mţ (9 Martie) este păzită pentru sănătatea vitelor.

Joia Mare, Vinerea şi *Sâmbăta.*

Toată această săptămână de după Paşte până marţi, cunoscută sub numele de *„matcal“*, nu se lucrează din pricina bolilor mari.

Iarăşi *Vinierea a Stolu* — Vinerea de după Paşte.

„Rusallie“, începe cu cele 3 zile ale sfântei Treimi şi se termină marţea următoare.

„Joia Verghe“, este Joia din săptămâna sfintei Treimi ; în ziua aceea nu se lucrează de frica fulgerului.

„Maria opârluia“ (Maria focului) iarăşi este o sărbătoare ţinută de teama fulgerului.

In ajunul sfântului Bartolomeu, cunoscut aici sub numele

de „*Rapachin*", femeile fac nişte ulcele de pământ, în credinţa că de sunt făcute în ziua aceea vor dura mai mult. Ulcelele sunt lucrate de mai multe femei laolaltă ; pentru facerea lor, pe lângă un pământ special, roşu, se mai întrebuinţează : cenuşe, baligă de cal şi câlţi. Acest material se amestecă cu apă, se calcă bine, apoi se ia dintr'însul atâta cât trebue pentru o ulcea şi i se dă forma cu mâna.

Ulcelele gata se pun la răcoare să se usuce.

Din satul Luca am pornit la cinci şi un sfert spre Tandu.

Calea dela Luca până la Tandu seamănă cu aceea dela Bela-Reca până la Luca, cu singura deosebire însă că la ieşirea din Luca treci printre muntele Sto care se află în stânga şi muntele Deli-Iovan care este la dreapta. Aceşti munţi se inalţă impunători de o parte şi de alta, formând aceea trecătoare prin care apele se scurg înspre Nord şi înspre Sud. Şi pe când, plecând dela Bela-Reca, am mers dealunugl râului cu acelaşi nume, acum, spre Tandu mergem prin Ţârniac.

La Tandu am ajuns la şase şi jumătate seara. Ceeace se numeşte Tandu, la drept vorbind, nici nu este un sat ci într'o trecătoare o cârciumă, alături de o şcoală, o judecătorie, o prăvălie şi o casă; restul satului fiind format din sălaşe (torove) care, unele din ele, sunt răspândite, pe ambele maluri ale râului, pe o întindere cam de trei ore de mers, aşa încât în unele locuri se depărtează unele de altele, distanţă cam de un ceas încheiat. In ţinutul de Răsărit al Serbiei pe lângă sate se mai află şi sălaşe (torove), colibe şi grajduri; aici trăesc, sau mai bine zis în jurul lor este grupată gospodăria, aşa încât viaţa se desfăşoară ca şi la sate şi adeseori într'o măsură mai intensă.. Astfel, satul Tandu nu este un sat în înţelesul adevărat al cuvântului ci o aglomeraţie de sălaşe.

In cârciuma aceea singuratecă, pustie, murdară şi sărăcăcioasă am petrecut o noapte şi a doua zi am plecat spre Ţârniac.

25 Iunie.

Drumul dela Tandu până Ţârniac străbate o trecătoare cât se poate de abruptă şi pe alocurea foarte îngustă. Pe aici a fost tăiat şi drumul. Pe cât se poate judeca după ruinele lui, era consolidat şi a costat o sumă destul de mare, dar apele l-au ruinat într'un aşa hal că astăzi cu greu se poate trece pe aici cu căruţa.

Incepând dela Bela-Reca şi până la Dunăre comunicaţia pe şosea este foarte redusă. Câteodată, mai bine de oră n'am întâlnit şi nici n'am ajuns din urmă pe cineva. Dar nici pe noi nu ne-a ajuns nimeni şi în genere nici n'am văzut şi nici n'am întâlnit pe cineva. Despre căruţe nici pomeneală. Atât de puţin este umblat acest drum.

Inainte de a pătrunde în satul Ţârniac am dat peste mari grămezi de zgură, rămăşiţe din exploatarea, Dumnezeu ştie de când, a minelor de aici.

La Ţârniac am ajuns la ora şapte şi jumătate. Aci am luat masa de prânz în faţa cârciumei şi m'am odihnit, iar colegul meu s'a dus să cerceteze, din punct de vedere mineralogic, interesantele împrejurimi ale satului [45]). La Ţârniac am observat că atât în satul Tardu cât şi în satul Bor o persoană când dă mâna cu cineva se opreşte în loc şi îşi face semnul crucii.

La patru şi jumătate p. m. am ajuns la Clococevaţ, unde în faţa cârciumei ne-am odihnit o jumătate de oră, iar de acolo am plecat spre satul Mosna, unde am ajuns la ora şapte, iar la ora opt şi jumătate ne găseam la Dolni-Milanovaţ (Milanovaţ de Jos.)

Atât Tandu, Ţârniac, Clococevaţ cât şi Mosna sunt sate locuite aproape în întregime de Români.

Amurgul se lăsase de mult, când ieşind din trecătoarea Ţârniac am ajuns la Dunăre, pentru ca de aici să plecăm la Milanovaţ cu vaporul. Până aici am călătorit tot timpul prin locuri de un romantism sălbatic. In urma noastră lăsam una dintre cele mai frumoase privelişti, de care Serbia este atât de bogată, ca să dăm peste alta. Dar dela Bela-Reca această privelişte se înfăţişa aproape uniformă. Trecătoare după trecătoare. La picioarele noastre râul. Deoparte şi de alta munţi şi dealuri acoperite cu păduri, iar deasupra noastră bolta albastră a cerului şi un soare care te dogorea, aşa încât această uniformitate devenise banală şi în cele din urmă plictisitoare, mai ales în căldura înăbuşitoare a unui soare fierbinte de sfârşit de Iunie. Iar acum când pe o seară răcoroasă am dat peste majestoasa panoramă pe care o înfăţişează Dunărea impunătoare şi în acest amurg, aproape înfricoşătoare, impresia pe care am căpătat-o era cu totul deosebită : mai viguroasă, mai pu-

45) Urmează 24 de rânduri cu descrierea minelor din punct de vedere stiintific. (not. tr.)

ternică, mai intensă. Dunărea în această parte este deosebit de frumoasă. Munţi de o parte, munţi de cealaltă şi albia ei care în jos se îngustează de parcă s'ar inchide în munţi, mie mi-a făcut cam aceeaşi impresie pe care a făcut-o asupra lui Liubişea, Boca di Cataro, despre care el scrie următoarele : „Şi într'adevăr, aş putea să spun că aici natura se juca în timp ce elanul ei crea minunata-i operă". E minunat să călătoreşti prin frumoasa patrie sârbească. Eu cred că ea nu ni se pare frumoasă şi fermecătoare numai nouă cărora fiecare părticică a ei ne deşteaptă atâtea amintiri ; ea şi fără ele este frumoasă pentru ori şi ce om care ştie să aprecieze cu adevărat frumosul. chiar dacă nu-i este întărit prin vreo asociaţie de idei. Ele nu sunt necesare pentru că frumuseţea răsare prin ea însăşi.

26 Iunie.

La Dolni-Milanovaţ am petrecut o noapte, iar a doua zi până la amiază ne-am îndeletnicit cutreerând acest târguşor, care e la fel cu celelalte târguşoare ale noastre ; dar care, pe deasupra mai este şi port la Dunăre, având astfel o legătură mai directă cu lumea din afară şi cu comerţul ei, ceea ce nu au multe din orăşelele şi târgurile noastre. Dar faptul acesta n'a fost o piedică ca în acest târguşor să se găsească şi un Don-Chihot cu o imaginaţie de exaltat despre propria sa vrednicie şi un nenorocit de Sancho-Pansa, executorul descoperirilor lui Don-Chihot. Rolul pe care a vrut să-l joace faţă de noi aceşt Don-Chihot şi nenorocitul acela de Sancho-Pansa, în ajunul zilei de 26 Iunie, cu altă ocazie, ar merita să fie descris. Aici însă nu este locul. Totuşi, poate că după spusa noastră va fi descris de altcineva şi comunicat unde trebuie. Este îndeajuns să spun, că noi am părut suspecţi cuiva care avea paza ordinei—şi el a dat ordin unui subaltern „să intre la noi şi să umple casa de haz" — cum ar spune Negoş — făcându-se astfel de râs...

26 Iunie.

După dejun, exact la ora două, am pornit spre Maidan-Pec. Dela Milonavaţ, drumul la început urcă muntele în zig-zag, lăsând la vale Dunărea, dealungul căreia deasemenea se înalţă munţi frumoşi, ceea ce într'un fel îţi dă din nou impresia că te găseşti într'o Boca di Cataro în miniatură şi pe drumul care te duce de acolo

în Muntenegru. De aici el continuă prin munţi de un pitoresc neasemuit, aici urcând aici coborând, până când, în cele din urmă, la Raicova pentru ultima oară mai urcă odată spre a coborî apoi la Maidan-Pec.

Cu toate că ţinutul pe unde trece acest drum este cu desăvârşire pustiu şi că dealungul lui nu se văd nicăeri, nici sate, nici case, nici sălaşe şi nici suflet de om, afară de căruţe cu mărfuri sau goale, care duc cele trebuincioase la Maidan-Pec, sau care se reîntorc de acolo, unele locuri erau atât de frumoase şi de romantice încât, la un moment dat, am fost siliţi să ne oprim pentru a admira această sălbătăcie romantică, pe care o infăţişează munţii cei înalţi cu pădurile lor stufoase, verzi şi odihnitoare. In câteva locuri, în faţa noastră ca şi în jurul nostru se desfăşura o panoramă măreaţă. De departe şi până la poalele munţilor se incrucişează, de parcă s'ar încăleca una pe alta, puternicele ramificaţiuni ale munţilor: o adevărată mare de munţi, dacă s'ar putea spune astfel. Am avut aceeaşi impresie pe care cineva o dobândeşte când părăseşte câmpia dela Nieguş spre a merge la Centinge. Deal după deal, munte după munte. Numai că în Muntenegru totul este enorm, majestuos, colosal şi acolo nu este decât pleşuva stâncă muntenegreană; pe câtă vreme aici este pădurea îngrijită şi toată acoperită cu verdeaţa ei plăcută, care se topeşte într'o tonalitate ce merge dela verdele deschis, la verdele închis şi până la cel aproape negru, după cum pe alocuri este luminată de razele soarelui sau acoperită de umbră.

La patru şi jumătate eram la Corito. La Milanovaţ mi se spusese că acest târguşor se află la jumătatea drumului şi că aci vom găsi apă de băut şi loc de odihnă. Sub impresia acestor afirmaţii, eu credeam că vom găsi cel puţin ceva care să ne facă această odihnă mai plăcută. Ce deziluzie am avut însă când căruţaşii, care întorcându-se din Maidan-Pec, se opriseră aci ca să răsufle, ne-au spus că ne găsim chiar la Corito. Aşa dar în realitate Corito nu este decât un simplu izvoraş ce picură printr'un lemn găurit. In acest loc nu se găseşte nici atâta apă cât ar fi necesară pentru ca omul să-şi poată adăpa cumsecade vitele. Tot confortul în această pustietate este o bancă de lemn spartă. Dar când te gândeşti că dela Milanovaţ până la Maidan-Pec este atâta apă, apoi când te uiţi la povârnişurile din jur şi la drumul pe alocurea grozav de stricat pe care trebue să umbli, apoi la desăvârşita lipsă de locuitori

şi la singurătatea ce domneşte, atunci, şi acest mic izvoraş îţi apare ca o graţie divnă pe care, călătorii obosiţi, în trecere pe aici, îl preaslăvesc.

Puternică este pădurea în această parte a drumului şi in munţii din jurul lui. Sârbului, pădurea trebuie să-i fie dragă căci face parte din bogăţia ţărei sale, dar şi omului străin de aceste preocupări trebuie să i se pară că nu prea i se dă toată atenţiunea pe care ar merita-o.

Pe la orele şase am coborît la Raicovo. Este o veche colonie de minieri, de pe la începutul exploatării minelor noastre dela Maidan-Pec, adică dela 1848, de când a început să se scoată de aici minereuri, astăzi părăsită.

Dela Raicova am mai urcat încă odată panta muntelui, apoi am început să coborîm către Maidan-Pec. Maidan-Pecul privit de pe muntele din spatele lui îţi lasă o frumoasă şi idilică impresie. Şi chiar după ce ai intrat într'însul păstrează o înfăţişare foarte plăcută. Este modest şi totuşi destul de bine înzestrat, cu toate cele trebuincioase vieţii. Are şi şcoală şi biserică şi poliţie şi poştă şi cârciumă şi prăvălii ; are şi intelectuali şi tot ce trebue unei asemenea aglomeraţiuni.

Exact la ora şapte am fost la Maidan-Pec ; populaţia lui se împarte in două : în aceea din Varoş, situată în centru şi în aceea din Peschi-Crai, pe malul râului ; din Pali-Pec-Şaşca, Mahalaua ţigănească şi la Kuzniţe.

Maidan-Pecul are o istorie curioasă. După săpături şi alte urme se poate afirma că minele au fost exploatate chiar şi de Romani ; de Sârbi în Evul Mediu, apoi de Austriaci, după ce au cucerit Serbia dela Turci, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, care scoteau de aici aramă. După ei acelaş lucru l-au făcut şi Turcii până la graniţele limitrofe ale ţinutului Craina, apoi mina a fost părăsită şi a rămas închisă până la 1847, când a început să fie exploatată de Statul sârb. Dar după multe schimbări şi treceri dela Stat la particulari şi vice-versa, care îşi au istoricul lor nu tocmai lăudabil, în cele din urmă a trecut în mâinile Societăţii anonime belgiene pentru exploatarea de mine, care, cu toată asigurarea dată din partea tehnicienilor noştri că Maidan-Pecul a fost golit de minereu, scoate dintrînsul aramă chiar şi astăzi şi cheltueşte sume enorme pentru viitoarea desvoltare a întreprinderii. Societatea a clădit şi o topitorie după cel mai nou sistem

care, după cum se spune, este a doua din lume în acest gen şi va costa aproape un milion de dinari.*)

. . . .

Când am ajuns aici era într'o zi de Duminică : zi de repaus pentru lucrători. In faţa cafenelei din piaţă, sau cum a fost botezat acest loc de către un neamţ, inginer la minele din Maidan-Pec : „Unter den Linden", pentrucă este plantat cu tei şi serveşte ca şi omonimul său dela Berlin ca loc de plimbare, am văzut un taraf de lăutari ţigani, în jurul căruia era prinsă într'o horă împestriţată — în adevăratul înţeles al acestui cuvânt — populaţia eterogenă din Maidan-Pec, despre care ne-a dat un tablou atât de sugestiv, B. Nuşici, în pocestirea sa. **)

Când am descălecat şi ca să ne odihnim, ne-am aşezat sub un teiu, am avut o adevărată plăcere să asistăm la petrecerea acestei societăţi ciudate, compusă din oameni, dintre care unii au văzut Japonia şi chiar Brazilia ; a căror veselie era de diferite grade şi caractere, mergând dela „beţi morţi" până la veseli, „cheflii" ; şi dela cei care la beţie sunt gata să se ia la bătaie, până la cei care au mania sărutatului. Toată această petrecere s'a topit într'o hărmălaie pe care nici cafegiul, cu toţi chelnerii la un loc, n'a fost în stare să o potolească şi să-i pună capăt. Această companie împestriţată şi veselă era şi ridicolă şi comică.

27 Iunie.

Ziua de 27 Iunie era într'o Luni. Când ne-am sculat şi am ieşit afară, la cârciumă am dat peste o mulţime de muncitori care serbau : „Lunea albastră". Aceştia erau lucrători cu o denumire specială, aceea de „barabi", pentru care Duminica — ori unde s'ar găsi — ţine două zile. Cu toate că din pricina oboselii în noaptea aceea dormeam duşi, totuşi din când în când îi auzeam, mai ales înainte de revărsatul zorilor, atunci când somnul nu este atât de profund.

Până la amiază, mulţumită bunăvoinţei directorului minelor am putut vizita topitoriile, laboratorul chimic şi vechea topitorie rămasă dela stat. După amiază am vizitat construcţia nouei topitorii, funicularul şi mina. Aici peste 6 mii lucrători au de lucru în fiecare zi. La Maidan-Pec muncitorii sunt de diferite naţiona-

*) Urmează câteva rânduri cu privire la compoziţia minereului, (not. tr.).
**) „Kikadonska Posla" = Treabă kikadonească = ţigănească (not. tr.).

lități și din diferite părți : Sârbi, originari din Serbia, proporționali sunt puțini ; cei mai mulți fiind Români dintre așa numiții : *„Bufani"*.

Bufanii (femeile Bufanițe sau Bufanche) sunt, după cum am amintit, Români din Ungaria, din localitatea Ui-Moldova, care vin la Maidan-Pec de când a început exploatarea minelor. Specialitatea lor sunt minereurile, deaceea ei se numesc : ocnari și cărbunele, pentru care se numesc și *„cărbunari"*. Până acum de curând, la Maidan-Pec ei erau singurii meșteri pentru fabricarea cărbunelui de lemn. De curând însă au început să-i concureze cărbunarii sârbi, din județul Pirot. Afară de Bufani, la Maidan-Pec alți locuitorii români nu există. Bufanii se deosebesc de ceilalți Români din Serbia după îmbrăcăminte. Cămășile lor depășesc cu mult în rîuri pe ale celorlalți Români. Fotele purtate de femeile lor, în față și in spate, sunt făcute deadreptul din fire de lână, *) de diferite culori, care atârnă dela brâu în jos și numai la capătul de sus sunt țesute cam de o palmă.

Bufanii ca și ceilalți Români din Serbia serbează *„slava"* pe care ei o numesc *praznic*.

Mai notez că Bufanii, când încep să joace, nimeni nu are voie să se prindă alături de cel ce conduce hora, până ce nu s'a alipit lângă dânsul *„drăguțana" lui.* **)

La Maidan-Pec muncitorii nu serbează pe sf. Varvara, cum fac toți muncitorii minieri din celelalte ținuturi ale Serbiei, ci pe sf. Petru. Unii susțin că acest lucru s'ar datora faptului că în ziua de sf. Petru își serba slava Prințul Alexandru Caraghiorghevici, sub domnia căruia a început exploatarea minelor dela Maidan-Pec. Alții afirmă însă că ar fi obiceiu local.

28 Iunie.

In ziua de 28 Iunie, la orele cinci și jumătate am plecat spre Cucevo.

Când pleci dela Maidan-Pec, treci pe dinaintea unor mari grămezi de zgură rămasă din vechile exploatări, iar ceva mai la vale de Maidan-Pec dai de niște construcții dărâmate sau pe jumătate dărâmate, care serveau drept locuință pentru muncitori și administrația minelor. Această parte părăsită acuma se numește : *Bacarnița.* ***).

---

*) Ciucuri, (not. tr.)

**) Fata pe care o îndrăgește (not. tr.).

***) Arămăria (not. tr.)

Trecând prin domeniul defunctului Rege Alexandru, am străbătut o frumoasă trecătoare, împădurită, dar pustie, care merge încolăcindu-se într'un mod ciudat. Pădurea aici este luxuriantă ca busuiocul din grădină. Trunchiurile înalte ale copacilor de fag tânăr, în unele locuri sunt aşa de dese şi de luxuriante de parcă ne-am găsi curat la tropice.

La nouă şi jumătate eu eram la cunoscutul din ziare : „*Blagoev camen*" Piatra lui Blagoie); unde deasemenea au început prospecţiuni miniere. Cum drumul spre Blagoev-camen este foarte puţin străbătut, aici nu se găseşte loc de odihnă. Deaceea ne-am continuat călătoria mai departe spre Nereşniţa.

Această trecătoare este frumoasă şi romantică dar cu desăvârşire pustie ; pe aici nimeni nu trece. Nefiind nici un sat pe tot drumul, n'am întâlnit ţipenie de om. Numai într'un singur loc am dat peste câteva *sălişte,* aparţinând satului Voluia.

La două după amiază abia am ajuns în faţa cârciumei satului Nereşniţa, sat ce se întinde pe o lungime de aproape două ore de mers. După ce am prânzit şi ne-am odihnit, pe la şase după amiază am pornit spre Cucevo. In drum ne-am oprit ca să vedem maşinile şi felul cum se face spălatul aurului. Din nenorocire intendentul ne-a spus că nu se poate da voie fără un ordin din partea directorului, care era dus în sat. Cum era târziu să ne întoarcem în sat, pentru a căpăta învoire, ne-am continuat drumul, mulţumindu-ne să privim numai pe din afară două mari maşini prin care nisipul este ridicat şi apoi spălat.

La orele şapte eram la Cucevo, reşedinţa plăşii Zvijd, un târguleţ neînsemnat cu birourile respective, şi celelalte localuri inerente unei asemenea localităţi.

Toată plasa Zvijd este locuită numai de Români, cu excepţia satelor : Cucevo, Cuciaina şi Miloşevaţ.

Ceea ce prezintă un deosebit interes în această plasă sunt Rusaliile.

M. G. Milichevici spune despre ele :„*Crăieţele* sau *Rusalele*" la Svijd, mai ales în satul Duboca, în săptămâna Rusaliilor (de Sf. Treime) au devenit celebre. In acest sat vine lume multă dela mari depărtări numai pentru a vedea „cum vor cădea *Rusalele* şi cum *cărăbaşul* le va readuce în simţire, prin glasul *cărăbiţelor lui*" [46]).

De aceea, acest lucru pe mine m'a interesat cu deosebire. Cum

46) v. „Knejevina Sârbia", pag. 108.

însă nu eram în săptămâna Sf. Treimi nu am putut vedea nimic. Interesându-mă însă despre ele, am însemnat ceea ce am auzit dela alţi oameni care le-au văzut. Căderea „Rusalelor" se numeşte căderea femeilor din satul Duboca, in cele trei zile de Sf. Treime, într'un somn hipnotic, din care sunt readuse în simţire prin cântecul „cărăbaşului". In prima zi de Sf. Treime femeile încep să cadă în leşin, pe la orele trei după amiază ; a doua zi cad pe la amiază, iar a treia zi încep să cadă depe la orele nouă dimineaţă şi continuă până pe înserate. Se zice că ar fi căzând în leşin până şi copii de ţâţă şi babe. Inainte ca vre-una din ele să cadă în leşin, tresare, apoi se culcă şi imediat începe să se bâţâie, lovindu-se cu palma pe unde poate. Cum a căzut vine „cărăbaşul". De femeia căzută în leşin se apropie doi bărbaţi, care se numesc „crai" şi trei femei care se numesc „crăiţe". Craii ţin în mână săbii scoase din teacă şi alături de crăiţe încep să joace astfel încât unul din ei trage hora, iar al doilea este jucător. Ei dansează în jurul femeii leşinate, cântând :

Op, op, op, op aşa ! iar aşa !
Ş'nc'odată iar aşa !

Iar în timpul acesta cărăbaşul, adică cimpoierul, cântă din cimpoi, timp de vreo cinci minute. După aceea, acela care conduce hora o apucă de subţioară şi o trece peste părău, aplecând-o în trei locuri şi în toate trei cântând ca la început. Pe când ceilalţi joacă, unul din conducătorii horei ia în gură puţină apă dela pârâu, puţin pelin, puţin usturoiu, pe care după ce le amestecă în gură le scuipă în gura şi pe faţa femeii. In timpul jocului, conducătorul horei îi face cu sabia semnul crucii pe piept, iar ceilalţi jucători o lovesc cu picioarele. Atunci ea începe să-şi vină în fire. Cum şi-a venit în simţiri îşi face semnul crucii. Atunci acela care conduce hora îi dă cu cuţitul să bea de două ori câte puţină apă, pe urmă o spală şi o aşează pe locul unde căzuse. De acolo ea se ridică singură şi se prinde în horă unde joacă ca şi cum nu i's'ar fi întâmplat nimic. Intre timp hora se învârteşte şi nimeni nu-i dă cea mai mică atenţie. Se spune că de curând ar fi început să cadă în leşin, cu prilejul unor serbări tradiţionale ţărăneşti şi femei din unele sate învecinate. Am mai auzit că fetele din satul Duboca nu se mărită departe, ci numai în satele învecinate şi că de Sf. Treime se înapoiază în satul Duboca ca să cadă în leşin, căci dacă, în cele trei zile de Rusalii ar cădea în altă parte şi n'ar avea cine să

le trezească sau dacă s'ar ridica singure, ceilalți oameni din satul acela, în cursul anului, nu s'ar mai putea duce la mânăstire pentru a-și căuta alinare.

Cu privire la originea acestei căderi în leșin se povestesc următoarele : era în vremuri de demult în satul Duboca o familie care suferea de nu știu ce boală molipsitoare, așa încât într'un răstimp de câțiva ani toți membrii acestei familii au murit, afară de un bătrân. Ca să scape cu viață el a fugit în lume. Pe drum l'a întâlnit un moș, care era un sfânt. Acesta l'a întrebat încotro se duce. Bătrânul i-a spus. Sfântul l'a întrebat dacă n'ar dori să se înapoieze acasă. Bătrânul i-a răspuns că ar dori. Atunci sfântul i-a dat o pușcă și i-a spus să se înapoieze și în drum să tragă în primul om pe care l'ar întâlni. Dacă îl omoară să se ducă în satul său, unde nu i se va întâmpla nimic. Dacă nu-l poate omorî să nu se mai ducă. Mergând așa pe jos, bătrânul a întâlnit trei Țigănci care umblau una după alta. Trage cu pușca și le omoară pe toate trei, apoi își vede mai departe de drum. Ca să-l scoată din acest păcat, sfântul i s'a arătat din nou, i-a dat încă un glonț spunându-i să tragă cu el la biserică, în ziua hramului de Sf. Treime. Bătrânul i-a spus că la ei hramul ține trei zile și a cerut să-i dea încă două gloanțe ca să aibe câte unul pentru fiecare zi. Sfântul i-a dat încă două apoi a dispărut. De Sf. Treime moșul s'a îmbătat, a încărcat pușca cu toate cele trei gloanțe și a tras. Pușca a detunat așa de tare, încât de bubuitură toate femeile au căzut în nesimțire. De atunci în satul Duboca a rămas obiceiul, ca de Sf. Treime [47]), femeile să cadă în leșin.

Despre acest curios și interesant fenomen, d-l Dr. Voislav M. Subotici a scris un articol foarte clar și amănunțit, sub titlul : „Rusalle", în care, în afară de observațiunile sale personale și de informațiile ce i-au fost trimise de alții, a adunat și tot ce s'a scris în legătură cu problema de mai sus și pe baza unor fenomene identice și a unor date cu privire la Rusalele noastre, ajunge la următoarele concluziuni :

47) Mai amintesc că *Rusallii* în limba română însemnează : 1. Săptămâna Sf. Treimi. In aceste zile nu se culeg plante pentru leac, din pricina credinței că nu au nicio putere; 2. Nimfele apelor, duhurile din văzduh care provoacă furtună și vânturile mari. Legenda spune că sunt trei fete de împărat care urăsc oamenii, pentrucă au fost disprețuite de dânșii. Pentru a fi păzite, de Rusale femeile poartă pelin. (Nouveau Dictionnaire roumain-français par F. Damé, la cuvântul Rusalii).

„Când întreg materialul istoric, expus în această lucrare a mea va fi pus în legătură cu ceea ce am văzut personal, la fața locului și am înregistrat și povestit mai sus, atunci se va vedea asemănarea care există între căderile în leșin din Serbia și diferitele epidemii isterice. Fenomenul căderilor în leșin la femeile din Serbia, este o continuare a unor fenomene vechi de secole, de natură isterică, aduse din alte țări și localizate la elementul românesc — sârbo-vlah, dni Serbia. *Rusalele*, — somnul hipnotic în Serbia — este o epidemie isterică locală, transmisă prin ereditate, care, pe cale de autosugestie revine în mod periodic de ziua Sf. Treimi în aceeași locaiitate și la aceleași familii sau cel puțin în anumite familii, care au fost cândva în rudenie de sânge“ [48]).

In această ordine de idei mai amintesc încă ceva. Mi se pare că Românii noștri au un fel de predispoziție psihică deosebită pentru căderea în leșin. Despre ea amintește și d-l M. G. Milichievici când vorbește despre locuitorii din Craina Timocului. Eu în câteva localități am auzit vorbindu-se între Români că ar fi existând bărbați și femei care în anumite zile cad în leșin și în sminteală. Acest leșin diferă după localități și în orice caz ar merita să fie studiat. Drept pildă pomenesc de Anca, soția lui Mita Martinovici, din satul Valaconie, care în ajunul marilor sărbători cade in leșin și în sminteală și după aceea — vorba vine — prezice suferinzilor, răspunzând la întrebările ce i le pun. Cu acest prilej, vine la ea multă lume, atât din sat cât și din satele învecinate, căreia, după câte am aflat îi ghicește și îi dă povețe. Bunăoară, dacă cuiva i s'a furat un obiect, i s'a îmbolnăvit cineva sau îl paște un necaz oarecare, se duce la dânsa să-i ceară sfatul. D-l D. M. Subotici povestește despre o oarecare Dochia, femeie în vârstă de 40 de ani, din satul Voluia, care de Sf. Treime, încă din copilărie cade *Rusalle*, iar de sărbătorile mari a început să cadă în extas și în somn numai de când a devenit vrăjitoare. Cu ocazia marilor sărbători vine la ea lume credulă și atunci, ea vorbește cu Dumnezeu, cu sfinții, cu cei morți și cu cei vii, prezice soarta și prescrie leacuri pentru tot felul de boli. Se zice că lucrează fără plată [49]).

Afară de aceasta, Românii noștri suferă și de un fel de nebunie care ține puțin timp apoi trece. Când cineva este apucat de

48) Vezi : „Tri rasprave” od Dr. Suboticia, pag. 98, Belgrad.
49) Ibidem.

această boală, curat turbează, se precipită şi loveşte pe oricine îi iese în cale, făcând tot felul de extravaganţe. Eu, de aproape 30 de ani, ştiu despre destule cazuri asemănătoare, din satele Brestovaţ şi Bor, despre care foarte des îmi vorbea mama. In asemenea cazuri bolnavii sunt legaţi şi este chemat preotul ca să le citească molifte. Şi acest fenomen ar merita să fie studiat mai cu deamănuntul.

29 Iunie.

La ora opt înainte de amiază am pornit din Cucevo pentru a ne duce la Petrovaţ. Am mers nu pe şosea ci pe o cale mai scurtă, care trece prin satul Caone.

Dela Cucevo la Caone drumul merge printr'o frumoasă trecătoare, pietroasă, în mijlocul căreia, alături de drum, se găsesc faimoasele băi de ape calde *Potainiţa,* unde apele se adună în mod periodic timp de câteva ceasuri apoi se scurg. La aceste băi vin suferinzii să-şi caute leac pentru tot felul de boli. La Caone am ajuns la ora nouă. Caone este un sat românesc.

Odihnindu-se în faţa şcolii am notat că la Caone procesiunile se fac de două ori pe an : de Sf. Inălţare şi în prima zi de Paşti. Aci ele se numesc : *„Duşe hruşe şi icona“* (Duce crucea şi icoana)! Cu acest prilej, dela biserica din Cucevo, căci în satul lor nu au, iau *stag,* (steagul) *prapurii* şi se duc la câmp unde se plimbă din „zapis în zapis“ *) şi cântă în limba sârbă :

„Crâsta nose, Boga mole“ **)
„Gospod pomilui“. [50])

*) Românii zic : „din zapărg în zapărg“ (not. tr.).

**) Crucea duce şi pe Dumnezeu roagă, Doamne miluieşte, (not. tr.).

50) In drum n'am avut prilejul să culeg alte informaţii despre plimbarea Crucii la Românii noştri, ba ceva mai mult nici chiar să cercetez de unde provine faptul că ei, cu acest prilej, cântă în limba sârbă. Totuşi este ceva foarte caracteristic ca Românii să cânte un cântec sârbesc. Eu nu l-am transcris în întregime, căci sătenii se codeau să mi-l spună. Dar şi aşa originea lui sârbească şi poate chiar şi originea sârbească a obiceiului însuşi, pe care Românii l-au primit împreună cu cântecul dela Sârbi, se vede clar. La Români mai există, afară de acest obiceiu şi de aceste cuvinte sârbeşti, încă multe alte expresiuni, deformate, care se întrebuinţează în limba românească, fără ca cineva să observe că ele sunt de origine sârbească. Asemenea expresiuni se întrebuinţează chiar şi în România. Drept pildă amintesc de: „Bo“ (g) da proste = (Bog da proste = Dumnezeu să ierte = Got vergelte es Ihnen!)

(Expresia *Bo* (g) *da proste,* întrebuinţată la noi în înţelesul de : „Mulţumesc“, în limbile slave însemnează : „Dumnezeu să ierte“! (not. tr.).

Procesiunile sunt urmate de cimpoieri şi de lăutari ţigani care cântă tot timpul. La procesiune preoţii nu vin, pentru că în ziua aceea sunt ocupaţi la biserică. După procesiune urmează cinstire şi horă.

La Caone am mai notat şi numele câtorva din jocurile lor naţionale. Ele sunt : *prepişor, uara* (hora) *prelor, ghiorghionca, omolionţa, cobillian, sârba, polomca, tarandeo, troapa.* El mai joacă şi multe jocuri sârbeşti din care unele din ele sunt aduse în sat de soldaţi, când se întorc din armată.

D-l M. Nicolici, învăţător la Caone, la rugămintea mea, mi-a însemnat despre locuitorii din satul lui următoarele :

„După spusa oamenilor bătrâni, locuitorii din Caone au venit din Austro-Ungaria, din satul Almaj. De acolo au emigrat aproximativ acum vreo 200 de ani, din pricină că populaţia Almajului era foarte deasă şi locuitorii nu-şi puteau scoate hrana. Când s'au stabilit aici ei n'au dat peste vreo altă populaţie mai veche, tot ţinutul acesta fiind pustiu.

La zece şi jumătate am plecat spre satul Ranovaţ, sat din Plasa Mlava. Cum nu ştiam pe unde s'o luăm, pentru că ne indepărtasem de drum şi mergeam pe o cale care, ocolind, scurta drumul, ne-am alăturat unui grup din Caone, care se ducea la Ranovaţ, la nişte rubedenii. Era în ziua de sft. Petru, când satul Ranovaţ îşi serba hramul, şi în acelaşi timp era şi întrunirea congresului bisericesc. De obiceiu la asemenea serbări se obişnuieşte ca sătenii să primească ca oaspeţi pe rudele lor din alte sate. Cu noi deci călătorea şi un ţăran care era însoţit de cumnata lui şi de o babă cu nora ei. In drum, baba cu toţi cei 70 de ani şi mai bine ai săi, păşea mai abitir ca o tânără. Ca să intru în vorbă i-am spus în glumă : „Babo, tu nu eşti încă pentru toporaş, dacă poţi umbla aşa de bine !" [51]). Baba nu înţelegea bine sârbeşte de aceea ţăranul care mergea cu noi i-a tradus cuvintele mele în româneşte. Atunci baba a început să râdă şi a spus : „Nu sunt pentru toporaş dar sunt pentru rachiu". Colegul meu i-a întins clondirul in care mai avea ceva rachiu şi baba a sorbit cu poftă. După aceea

51) In Serbia de Sud pentru oamenii cari îmbătrânesc şi nu mai sunt buni de nimic in glumă se întrebuinează zicătoarea : „Ai ajuns pentru toporaş", adică eşti bun să fii omorît cu toporaşul. Acest lucru poate să fie în legătură cu străvechiul obiceiu când oamenii bătrâni şi neputincioşi erau omorâţi.

am întrebat-o dacă este adevărat ce se povesteşte că pe vremuri, atunci când oamenii îmbătrânind deveneau pentru ai lor o povară, erau omorîţi. Ea mi-a spus că era cândva aşa. In adevăr — continuă ea — în vechime oamenii mureau şi după patruzeci de zile înviau şi după aceea trăiau veşnic. Trăind o veşnicie era firesc să îmbătrânească aşa de mult încât să nu se poată mişca şi să devină pentru tinerii lor o veşnică povară. Spre a scăpa de dânşii, tinerii pregăteau mămăligă cu care îi oblojeau pe cap, iar după aceea îi loveau cu securea până ce mureau. Ei făceau acest lucru ca să creadă că nu-i omorau ei ci mămăliga. Dar de când a înviat sf. Lazăr, morţii nu mai învie şi de atunci a dispărut şi obiceiul ca bătrânii să fie omorîţi".

La intrebarea mea dacă în aceste locuri se desgroapă morţii după 40 de zile dela înmormântarea lor, după cum există obiceiul în satele din judeţul Timocului şi a Crainei, mi-a spus că acest obiceiu la ei nu se cunoaşte.

Pe la unu după amiază am ieşit pe drumul, pe care Românii din partea locului nu-l numesc nici drum nici şosea ca la noi, ci *caldărma* (caldarâm).

De abia ieşit la drum, dai de marele şi bogatul sat Ranovaţ, care are câteva cârciumi, prăvălii, şcoală primară cu mai multe clase, astfel încât se înfăţişează ca un târguleţ. Şcoala cea nouă, cu două caturi, este construită dintr'un astfel de material şi în aşa chip încât orişice oraş s'ar putea mândri cu ea.

Incepând dela Caone, portul românesc începe să cedeze şi să se apropie de cel sârbesc din ţinutul Morava. Această alunecare dela un port la altul, am observat-o mai bine ca oriunde, chiar la Ranovaţ, cu prilejul serbării hramului bisericii şi adunării congresului bisericesc. Cum am arătat, la Ranovaţ, în zi aceea, după amiază am ieşit ca să privim lumea ce se adunase până şi din satele îndepărtate. Erau oameni şi dela Maidan-Pec şi dela Mlava. Portul din Pec, atât la bărbaţi cât şi la femei, se apropie de cel românesc. Femeile în loc de *tarvellie* poartă pe cap *chingiale*. Pe câtă vreme portul din Mlava este aproape la fel cu cel din Morava. Bărbaţii poartă izmene şi cămăşi cu ilice, întocmai ca în ţinutul Morava, dar la cei din Pec se observă influenţa portului din Morava pe câtă vreme la cei din Mlava influenţa celui românesc. La îmbrăcămintea şi a unora şi a celorlalţi se observă câte un desen dela amândouă, făcând astfel trecerea dela un port la celălalt. Este foarte caracteristic că oamnii de aici, sau mai bine zis

din partea locului, nu poartă la brâu bricege ci nişte cuţite foarte mari şi grele care pot servi şi ca bricege dar — Doamne fereşte — şi ca secure. Şi aceste cuţite sunt lucrate de fauri dela oraşe sau de către Ţigani.

La congresul bisericesc am observat mulţi tineri care se plimbau cu steaguri. De fiecare steag era atârnată o batistă (maramă), iar în vârf câte un ştergar, în jurul băţului fiind înfăşurate ţesături de lână. La întrebarea mea ce rost au, mi s'a explicat că sunt aduse pentru pomenirea băeţilor şi fetelor tinere care au murit în cursul anului Steagurile sunt plimbate, timp de un an, în toate părţile unde se adună lume pentru a petrece.

După o tradiţie locală, locuitorii din Ranovaţ ar fi Sârbi care în vechime, din pricina Turcilor, au fugit în Ţara Românească unde s'au românizat şi de unde mai târziu au revenit la vechile lor vetre. Colegul meu d. Milivoe Başici, care ca revizor al şcolilor primare, a petrecut multă vreme în ţinuturile din Serbia locuite de Români, mi-a povestit că Românii noştri, atât cei numiţi *Ţărani* cât şi cei numiţi *Ungureni*, povestesc că sunt originari din Cosovo ; că în vechime ar fi fost Sârbi ; că s'au dus în Ungaria, in localitatea Almaj, unde s'au românizat şi de unde s'au înapoiat în Serbia, aşezându-se, de astă dată ca Români, în locurile unde se află acum. De aceea, spun ei, poartă nume de botez şi de familie sârbeşti şi tot de acolo au rămas cu obiceiurile sârbeşti şi cu *slava*.

Această interesantă tradiţie ar fi meritat să fie mai bine cunoscută, căci se pare că ea ascunde o adevărată taină, care, prin mai exacta ei cunoaştere, ar putea, până la un punct oarecare, ieşi la iveală. Cercetarea începută cu privire la aşezările Românilor din ţinuturile sârbeşti, în această privinţă, după toate probabilităţile, ne va aduce mai multă lumină.

La şase şi jumătate am pornit spre Perovaţ. Trecând prin satul Cniejeviţa, la orele opt eram la Petrovaţ. Incă dela Ranovaţ, mergeam pe un teren cu totul deosebit, după care se putea presimţi că ne apropiem de şes şi de pământul cultivat. Acest lucru se vedea din câmpiile cu vegetaţia lor luxuriantă, din ordinea ce domnea la sate, la casele din sate, la ogrăzile din jurul caselor, precum şi a drumului mult mai bun. Căci acum coborîsem în cultivata vale a Mlavei, care se întinde dela Jdrela Branicevului până la Dunăre.

30 Iunie.

La Petrovaț am petrecut o noapte de odihnă și în ziua de 30 Iunie, exact la amiază, am pornit spre mânăstirea Gorniac, pe drumul acela pe care l-a imortalizat Ghiura Iacșici, în poezia lui : *„Put u Gorniac“* (Drumul la Gorniac, not. tr.). Din satul Jdrela, locuit de Români, incepe frumoasa și minunata trecătoare. Pretutindeni dai de rămășițele și de ruinele unor vechi cetăți și clădiri care se găseau aici cândva.

Trecătoarea dela Gorniac este impestrițată de ruinele unor vechi fortărețe. Pe înălțimea Vucana se află o cetățuie : pe Uzengia cetățuie ; pe partea opusă a Jeviței se află străjerul Motrilliei, de unde se vede tot ținutul până la Belgrad, iar jos la fluviu, zidul porții care închidea și această unică și grea trecere spre Omollie. Mai departe, pe lângă Mlava, într'o vale a Vucanului — „Mitropolia“ — unde se presupune că ar fi fost sediul vlădicii din Branicevo. Ceva mai sus — Blagoveștanie — iar sus de tot, dealungul râului, mânăstirea Gorniac, care este deschisă și astăzi [52]).

Aici, la Jdrela a fost și capitala Domnilor din Branicevo ; Darman și Cudelina, care, la 1285, au zdruncinat până într'atâta domnia lui Milutin, până când, în cele din urmă, au fost învinși și Branicevo alipit din nou la statul regelui Dragutin.

Mulți bani și multă trudă s'a cheltuit până ce a putut fi străpuns drumul acesta prin Jdrela Mlavei. Trebuiau găurite stâncile spre a se face o trecere practicabilă, prin care acum se poate merge la Gorniac și mai departe în direcția Jagubița.

La Gorniac, care este așezat chiar în trecătoare, am ajuns la ora trei după amiază. Mânăstirea este o ctitorie a prințului Lazăr. Despre înființarea ei există o tradiție care s'a publicat în diferite cărți [53]).

Totul se reduce la următorul fapt. Prințul Lazăr vâna prin munții Vucana și Jejevița. Intr'o pădure suita sa a dat peste pustnicul sf. Grigore Sinaitul care, în peștera actualei mânăstiri, trăia și ispășia. Prințul a cerut să-i vorbească, dar pustnicul a refuzat să vină la dânsul și a rămas în partea opusă a râului Mlava. Apa vuia așa de tare că unul pe celălalt nu se puteau auzi. Pustnicul

52) M. Gh. Milichievici, „Cnejevina Sârbia“, pag. 1032

53) „Puteșestvie po Sârbii“ od Ioachima Vuicea, vol. I. Belgrad 1901, pag. 98—100 ; „Sârbschi Venat“ de Teodor Vlaici, Belgrad, 1850, p. 31—35; „Manastiri u Sârbii“ de M. G. Milichievici, în „Glasnic sârbcsog ucenog druștva“, vol. XXI, p. 57.

a ordonat apelor să înceteze vuetul şi de atunci in locul acela apele nu fac nici un sgomot ca şi cum nu s'ar mişca. In convorbirea lor, sf. Grigore i-a spus Prinţului că ar dori să i se ridice o biserică. Prinţul i-a împlinit dorinţa zidind mânăstirea Gorniac, în slava Intrării în biserică a Maicii Domnului.

La 1848, scriind despre mânăstirea sf. Ştefan din plasa Alexinaţ, am spus [54]): „Dacă ar fi să credem ceea ce se spune în popor, atunci mânăstirea a fost ridicată pe locul unde ispăşea sf. Ştefan şi în cinstea vieţii lui plăcute lui Dumnezeu.... Locul unde se află mânăstirea este cât se poate de prielnic unei vieţi de pustnic, iar poziţia ei ca şi peştera în multe privinţe se potrivesc cu descrierea locului unde a trăit şi a ispăşit sf. Petru Corişchi [55]) (din Corişca). Mânăstirea Gorniac ar fi să fie încă o pildă că în amintirea unui pustnic şi a unei vieţi plăcute lui Dumnezeu s'a zidit o mânăstire pe locul unde a trăit, a ispăşit şi a murit. In tot cazul mai există asemenea pilde cărora tradiţia le perpetuează amintirea.

1 Iulie.

La zece şi jumătate înainte de amiază am pornit spre satul Şetonie, mergând până la un loc pe acelaşi drum pe care venisem la Gorniac. Pentru Şetonie drumul se desparte în partea de jos a satului Jdrela.

Şetonie este un sat curat sârbesc, cu aproape cinci sute de birnici. După spusele ţăranilor, ei sunt colonişti veniţi din diferite ţinuturi ; sunt din Cosovo, din Craina şi din alte părţi. Femeile bătrâne poartă câte două fote, una în faţă, alta în spate, ca şi Româncele, iar fetele tinere nu le mai poartă. Imbrăcămintea bărbaţilor este la fel cu aceea a ţăranilor din Morava, cu unele urme ce amintesc influenţa portului românesc. Bunăoară, pantalonii româneşti, căciula mare, luleaua scurtă şi râurile de pe cămăşi.

Satul Şetonie, spun ţăranii, şi-a luat numele dela faptul că de aici şi până la Gorniac se plimba (şetao-se) prinţul Lazăr când zidea mânăstirea Gorniac. Satul are şi o biserică despre care se spune că ar fi fost zidită de prinţul Lazăr sau de Miloş Obilici. Biserica a fost restaurată mai târziu [56]).

---

54) „Izveştai Sârbsche Cral. ucitelsche şcole u Alexinţu", za 1897 — 1898, şcolscu godinu, pag. 109.

55) V. Glasnic sârb. ucen. drustva, v. XXIX, p. 309—311 şi 328 şi „Godişniţa N. Ciupichia", v. XIV, p. 483—1288.

56) M. G Milichievici, 1883, in „Knejevina Sârbia", pag. 1053.

Actualul sat Şetonie este format din vechiul sat Şetonie şi din satul Izvor care erau alăturate ; ele se găseau în stăpânirea a doi arendaşi, fiecare stăpânind câte unul. Mai târziu, prinţul Miloş, le-a unificat, aşa încât satul Izvor a fost absorbit de satul Şetonie, dar ţăranii şi astăzi serbează două slave deosebite, care amintesc de cele două sate de altă dată. Una din *slave* se serbează în ziua Sf. Inălţării şi cealaltă de sf. Nicolae (9 Mai), ambele fiind serbate de către jumătatea loucitorilor satului, fiecare în partea lui, cu colac separat (cu semnul crucii pe el). Când ţăranii care alcătuiau altădată satul Izvor îşi serbează slava, ea este urmată de o procesiune ce merge până la jumătatea hotarului satului. Atunci ţăranii din Şetonie se duc la ei ca oaspeţi, iau parte la hora lor şi viceversa. Şi una din *slave* ca şi cealaltă ţin câte două zile. Pentru vii şi câmpie satele serbează pe sf. Trifun [57]). Această serbare ţine trei zile şi se desfăşoară pe locul unde altădată erau viile. Şi pentru această *slavă* colăcerul frământă un colac pe care preotul îl frânge în prima zi a serbării. Fiecare familie aduce de ale mâncării. Aici mănâncă, aici joacă, aici are loc serbarea şi petrecerea din cele trei zile. Sf. Trifun, spun ei, a fost primul care a făcut pe câmp fânul în căpiţe spre a nu fi luat de vânt. De aceea, când preotul frânge colacul, peste colac încrucişează două linguri, aşa cum se încrucişează furcile pe căpiţe.

O parte a câmpului, dintre proprietăţile mânăstirii şi satul Şetonie se numeşte *ţarină,* nume care pentru megieşiile ţărăneşti din Serbia nu este rar şi care ar merita să fie tălmăcit. Eu, încă dela 1894, am arătat că un frumos platou de lângă satul Crallievo, din plasa Alexinaţ se numeşte *ţarina.* Cu acest prilej am arătat că Vuc Caragici, în „Sârbski Riecnic" (Dicţionarul Sârbesc) la cuvântul respectiv spune că la poporul nostru multe localităţi se numesc aşa, de pildă lângă mânăstirea Sişatovţa, lângă Smederevo etc. Despre *ţarina* din Smederevo vorbeşte şi d-l M. C. Milichievici (Kniejevina Sărbia, pag. 132). Am arătat atunci că în împrejurimile Alexinaţului, *ţarina* este termenul întrebuinţat pentru a se desemna limita între două hotare ţărăneşti, mai ales dintre proprietăţile a două sate (megieşia dintre două sate). Ca bunăoară când un primar dă ordin : nimeni nu are voie să treacă ţa-

57) Această serbare se numeşte „Zavetina".

rina. In nota de sub cuvintele mele, redacţia revistei „Nastavnic" a adăugat următoarea observaţie : „După notele d-lui G. I. Ţviici, profesor la Universitatea din Belgrad, cuvântul *ţarina* cu acelaşi înţeles este întrebuinţat şi în întreg judeţul Timoc". Interpretării de atunci adaug acum alta cât se poate de exactă, la care am ajuns mai târziu, prin observaţiile pe care le-am făcut la Soco-Bania şi împrejurimi. Prin *ţarină* în vremea veche se înţelegea pământul pe care se afla satul cu grădinile de pomi şi de zarzavat. In afară de *ţarină* era *sinorul*. Ţarina era îngrădită cu pari sau cu gard de nuiele şi acolo unde drumul ducea sau ieşea din sat, ograda avea portiţă. Oricine trecea prin această parte era obligat s'o închidă în urma lui pentruca vitele din sat să nu pătrundă in sinor. Ograda dela *ţarină* o reparau ţăranii, fiecare pe porţiunea ce-i revenea. Iar dacă ograda se strica într'o parte, aşa încât vitele din sat să poată intra în *sinor*, paguba nu o suporta proprietarul vitelor ci acela căruia îi aparţinea proprietatea unde gardul fusese stricat. Asemenea *ţarini* avea fiecare sat din plasa Alexinaţ, Bansca şi din întreaga Craină a Timocului. In multe sate *ţarinele* s'au menţinut până nu demult, iar satul Crivi-Vir a avut *ţarină* chiar până la 1893. Cuvântul ţarină după toate probabilităţile este de origine românească, rămăşiţă, pe pământul sârbesc, dela Vlahii medievali. Şi Românii din România numesc *ţarină* câmpia din apropierea satului (champ dans le voisinage d'un village) [58]).

La ora trei după amiază am pornit spre satul Chiovdin. In drum ne-am abătut şi pe la Şetonisco-Vrelo, care se află ceva mai la deal de satul Jejeviţa. *Vrelo* este o apă curată cum e cristalul şi curge repede aşa încât ceva mai la vale învârteşte o moară cu câteva pietre.

La Chiovdin am sosit la patru după amiază. Un sat curat sârbesc ai cărui locuitori s'au aşezat aici venind din Muntenegru şi din Serbia veche. Ei se deosebesc de locuitorii satelor vecine atât în graiu cât şi în port şi în obiceiuri.

Dela cinci până la şase am călătorit spre satul Vezicevo, care este locuit de ţărani veniţi din satul Şiliciani din Vechea Serbie.

Lăsând în urma noastră acest sat şi trecând prin satele Zlatova şi Crabovţca, la zece seara am ajuns la Despotovaţ, mică

58) V.: Nouveau dictionnaire roumain-français par F. Damé, la cuvântul : „*ţarină*".

localitate ajunsă fără voie orăşel, unde îşi are sediul administraţia plăşii Despotovaţ.

2 Iulie.

In această zi, înainte de amiază, am vizitat mânăstirea *Manasia*, aşezată la o jumătate de oră depărtare de Despotovaţ, pe o minunată trecătoare inconjurată de păduri.

Manasia este o ctitorie a marelui Ştefan, centru cultural de seamă pentru epoca domniei lui. Aci lucrau renumiţii „traducători din Reseva". Aici este înmormântat şi ctitorul ei, Despotul Ştefan (1487). Importanţa de altă dată a acestei mânăstiri ne-o arată mărimea, frumuseţea şi puternica fortăreaţă care o înconjura. Dar a venit o vreme când totul a trebuit să rămâie pustiu, să se năruie. Actuala mânăstire este restaurarea celei vechi, iar fortăreaţa stă aşa năruită şi pe fiecare zi se dărâmă şi se năruie tot mai mult.

La ora unu după amiază călătoream spre Chiupria, unde am ajuns la patru şi jumătate şi de unde după o scurtă odihnă, am plecat spre Parachin, ajungând acolo la ora şase şi jumătate.

Când depe înălţimile dintre Despotovaţ şi Chipuria am privit, spre Valea Moravei şi spre Morava care se profila în mijlocul ei, am avut senzaţia că m'am odihnit de drumul greu şi lung prin munţii Serbiei Răsăritene şi parcă mă găsesc acasă. Noi aceştia dela şes, când zărim câmpia, ne asemuim cu locuitorii depe ţărmul mării când zăresc marea. Sunt frumoşi munţii, dar nouă mai dragă ne este câmpia. Căci fiecare rămâne legat de locul unde s'a născut.

Era ultima zi a călătoriei noastre, care însă a încetat de a fi o excursie. Acum călătoream pe un drum de câmpie, pe drumul Ţarigradului de altădată, cel mai animat drum de trafic din vechime al patriei noastre. In această zi nu am avut de notat nimic altceva de cât doar despre o faptă bună nu tocmai de demult. Nu departe de Secheriţa, venind dela Parachin, şoseaua într'o parte este desfundată din pricina apelor care o sapă şi o strică. Pentruca drumul să nu se strice cu totul şi să se prefacă în băltoacă, care să împiedice comunicaţia, un oarecare Trifun din Vidova de Jos, la 1830, — drept pomană — l-a şesăluit cu piatră, aşa încât locul

acesta şi acuma se numeşte „caldarâmul lui Trifun". Faptul mi-a fost povestit de d-l Marianovici, strănepotul după mamă al acestui Trifun şi eu îl citez ca o pildă despre asemenea ctitorii rămase din bătrâni.

Restul zilei l-am petrecut călătorind prin Sechiriţa, Iovanovaţ, Râjăni, Deligrad. La Alexinaţ am ajuns la ora nouă seara.

Pe drum am petrecut întocmai paisprezece zile.

Lămurire. — După cum se poate vedea la pag 129 din vol. I al acestei lucrări, sunetele m, n şi l. la Românii din Valea Timocului, se pronunţă muiat. In lipsa semnului distinctiv, cuvintele respective, ca d. p. Valaconie, Viniereа, au fost tipărite fără acest semn, iar pentru sunetul l, am întrebuinţat doi ll, ca d. p. Bollievaţ Cărlliesat et. (not. edit.)

Nr. 5 — O MOARĂ PE TIMOC
Se văd morarii în costume identice cu cele oltene

Nr. 6 — ROMÂN DIN CARPAȚII TIMOCULUI
din marea regiune industrială a Borului

C. Constante și *A. Golopentia*, Românii din Timoc, culegere de izvoare.

Nr. 7 — Vărsarea Timocului în Dunăre în fața satelor mehedințene Gruia și Prisot și a celor timocene Rădoivăți și Racovița

Nr. 8 — ROMÂNCE DIN VALEA DUNĂRII ȘI A TIMOCULUI

C. Constante și *A. Golopenția*, Românii din Timoc, culegere de isvoare.

Nr. 9 — ROMÂNI DIN REGIUNEA DE MUNTE A ZAICEARULUI.

Dr. ATANASIE POPOVICI

MEMORIUL
ROMÂNILOR DIN SERBIA

TRADUCERE DIN LIMBA FRANCEZĂ DE

C. CONSTANTE

Dr. Atanasie Popovici : Mémoire sur les Roumains des Serbie, adressée à la Confairence de la Paix, Paris, 1919.

MEMORIUL ROMÂNILOR DIN SERBIA

Conferința pentru Pace, întrunindu-se la Paris, cu scopul de a așeza in Europa o nouă alcătuire, întemeiată pe justiție și pe principiul naționalităților, Comitetul Național al Românilor din Serbia, al cărui președinte este subscrisul, m'a însărcinat să aduc membrilor conferinței plângerile și năzuințele legitime ale acestei populații.

Intemeiat pe aceasta, am onoarea de-a înfățișa cele ce urmează:

Valea inferioară a Timocului și a Moravei, din Nord-Estul Serbiei și platoul care desparte aceste două râuri, sunt locuite de o însemnată masă de populație românească. Ea ocupă teritoriul celor 4 județe: Craina, Pojarevaț, Timoc și Morava. In această privință iată și mărturia, care nu poate fi înlăturată, a unui profesor sârb, care a studiat problema Românilor din Serbia și a publicat asupra lor o broșură, scrisă într'un spirit științific și nepărtinitor:

„Pe o suprafață de 12.240 km. p., adică o treime din Regatul Serbiei (la 1912), se întind cele 4 județe ale Serbiei din Nord-Est: Craina, Morava, Pojarevaț și Timoc. Din aceste 4 județe, două — Craina și Pojarevaț — sunt locuite de o populație aproape în întregime românească, pe câtă vreme în celelalte două județe — Morava și Timoc — locuesc și Sârbi, mai cu seamă în plășile Zaglavaci și Timoc (Județul Timoc)“ [1]).

Obârșia populației române din Serbia este foarte bine cunoscută, ca fiind alcătuită din rămășițele coloniilor romane și trace romanizate care se aflau în această țară, atunci când Sârbii s'au

1) v. Tih. Georgevici: „Kroș Nașe, Rumune", Belgrad, 1906.

revărsat în aceste locuri, şi care n'au putut fi slavizate de cât cu greu şi numai în parte. Populaţia românească s'a păstrat mai curată în văile înalte şi în pădurile dese ale acestui ţinut muntos. In sec. XIV-lea, urmele lor se întâlnesc în mai multe acte oficiale ale ţarilor sârbi. Dar peste această primă alcătuire etnică, au venit să se adaoge elemente macedo-române dela Pind şi din Balcani. In mişcările etnice pe care le-a pricinuit invazia otomană, în jurul acestui sâmbure etnic s'au strâns rămăşiţele româneşti care rătăceau între Carpaţi şi Balcani. In cursul sec. XVII—XVIII şi XIX-lea, noui pături au venit să se suprapună peste primele aşezări şi de astădată ele au venit din mica Valachie (Oltenia) şi din Banatul Temişoarei. Şi astăzi încă se deosebesc diferitele straturi ale acestei populaţii, după unele trăsături caracteristice — port şi moravuri — pe care le-au păstrat şi care se găsesc în grupul de unde îşi trag obârşia.

Insemnătatea numerică a populaţiei româneşti din Serbia nu este deloc de lepădat. Ea numără astăzi mai bine de 340.000 suflete, pornirea ei fiind aceea de a se întinde şi de a se înmulţi.

Chiar la 1859, geograful francez, G. Lejean, care a cunoscut această populaţie şi a studiat-o de aproape, a spus că Românii din Serbia sunt „oameni destoinici, muncitori şi mai prolifici decât Sârbii şi că numărul lor creşte mereu“ [2]).

Primele date statistice asupra Românilor din Serbia sunt dela 1846. Numărul Românilor, pe vremea aceea, atingea cifra de 97.215.

Zece ani mai târziu, geograful francez pomenit mai sus, dădea 104.343 Români care locuiau în Serbia.

In acel timp, populaţia Serbiei nu depăşea numărul de 900.000 suflete ; aşa dar Românii alcătuiau ceva mai mult decât a noua parte din totalul populaţiei statului sârb. Această proporţie s'a păstrat de atunci, dacă n'a fost chiar întrecută cu toate sforţările statisticelor oficiale sârbeşti de a o ascunde. Astfel, la 1890, după 30 de ani, aceste statistici nu dădeau decât un număr de 149.713 Români, iar la 1895, 159.510, pentruca la 1900 să ne dea 122.429 s., arătând astfel o însemnată descreştere, fără ca nimic să îndreptăţească această grabnică dare înapoi. Nici emigraţiuni, nici epidemii nu au fost care să ducă la o descreştere mai ales a populaţiei

2) L'Ethnographie de la Turquie d'Europe, p. 17.

românești din aceste ținuturi, pe când populația sârbească a urmat să crească, — după aceleași statistici — într'o proporție cu totul exagerată și arbitrară.

In adevăr, populația celor 4 județe sârbești, care, la 1859 era de 282.398 suflete, la 1900, a ajuns să aibă însemnata cifră de 635.286 suflete.

Ținând însă seama de faptul știut că Românii sunt mai prolifici decât Sârbii, este cu neputință ca la 1900 numărul Românilor să fi rămas aproape același ca la 1859, pe câtă vreme, în acelaș răstimp, numărul Sârbilor să crească de 4 ori și dela 159.785 suflete să ajungă la cifra de 513.386 suflete.

Dacă ținem seama de caracterul foarte păstrător, bine cunoscut, mai cu seamă al populației românești din Serbia, ca și a întregului popor românesc, argumentul că populație românească s'ar fi „sârbizat", nu poate fi folosit.

Dacă am socoti că numărul Românilor, dela 1859 și până acum a crescut tot atâta cât și acela al Sârbilor, noi ar trebui să avem, astăzi față de cei 700.000 locuitori, câți locuesc în cele 4 județe sârbești, ceva mai mult de 300.000 Români și aproape 400.000 Sârbi. Iar dacă la cifra Românilor din județele Pojarevaț și Craina (261.588 s.) a căror populație este în mare majoritate românească (80%), adăogăm și pe aceea a celorlalte două județe (81.871), unde populația românească este cel puțin de 20—30%, se ajunge chiar până la cifra de 340.000 Români.

Dar pe când statistica oficială se străduia să ascundă numărul adevărat al Românilor, ocârmuirea s'a ocupat și ea să lucreze la „sârbizarea lor". Limba românească a fost gonită din biserică și cărțile sfinte românești au fost arse. Intrebuințarea limbei românești în școli, pentru copiii Români a fost oprită. Și pe când în județele sârbești, numărul școlilor primare era mai puțin decât îndestulător, școlile primare sârbești din satele și cătunele județelor românești erau înmulțite mai mult decât s'ar fi cuvenit [3]).

Ocârmuirea deasemenea și-a dat osteneală de a tăia orice legătură dintre Românii din Serbia și frații lor din România. Ea, în primul rând, nu îngăduia lucrătorilor agricoli români din Serbia să treacă in România, decât cu foarte mare greutate, ceeace nu făcea pentru muncitorii sârbi : apoi, acei care cu toate aceste

3) „Românii și popoarele Balcanice", Pârvan, Papahagi, Buc. 1913, pag. 25.

piedici isbuteau să treacă granița, nu aveau voie, cu nici un preț, să aducă cu ei, în Serbia, ziare, reviste și cărți românești [4]).

Mitropolitul din Belgrad nu dă voie preoților de a da, la botez, copiilor Români, noi născuți, nume românești [5]).

O listă cuprinzând nume sârbești este atârnată în fiecare biserică ; aceste fiind singurele nume îngăduite. Autoritățile sârbești merg cu lipsa lor de îngăduință (toleranță) până acolo în cât au înlocuit pe profesorul de obârșie românească, Nicolici dela liceul din Negotin, numai pentru că vorbea cu părinții, cu prietenii și cu cunoștințele lui, românește. La 1909, un preot de obârșie românească, într'un sat curat românesc, a fost dat în judecată, acuzat de a fi propagat românismul prin grai și prin împărțirea de almanahuri și cărți românești. Acest proces s'a judecat la Tribunalul din Negotin. (Dos. 9695).

Și cu toate acestea, populația românească din Serbia n'a încetat de a se întinde, de a se inmulți și de a se înstări. Nu voiu da ca dovadă decât următoarele rânduri, scoase dintr'un articol publicat de ziarul „Pravda", în numărul său 375, din 1909 : „Insoțit de câțiva prieteni, am pus la cale, zice autorul articolului, o excursie pe jos — dus și întors — dela Belgrad la Negotin. La plecarea noastră am simțit o mare bucurie, ca omul care călătorește de plăcere în țara sa. Dar pe drum am avut simțământul de a călători într'o țară străină : ne-am simțit străini.

„Dela Petrovaț, prin trecătoarea Gorniac și de acolo până la Zaicear și Negotin, trecând prin munții Omole, nu dai decât peste o mare masă de Români.

„Limba lor în aceste județe este așa de răspândită, în cât cu greu te poți sluji de limba sârbă. Dovadă, negustorii cari vin în legătură cu acești sălbateci sunt nevoiți să învețe limba lor.

4) „La 1902, D. I., institutor în satul S. găsind la niște țărani, cărți românești, aduse de muncitori români, care lucraseră la munca câmpului în România, a pus mâna pe ele și le-a trimis Ministerului Instrucțiunii Publice. Se găsesc la noi oameni, și ceeace este mai trist, chiar și preoți, care răspândesc în Serbia ideia românismului" (v. T. R. Georgevici, „Kroz Nașe Rumune")

5) In urma cererei forurilor bisericești, astăzi în Serbia numai este îngăduit de a se da copiilor Români noi născuți, nume românești ; la botez ei le dau cu sila nume curat sârbești. Cu toate acestea Românii și mai departe întrebuințează între ei numele românești care le sunt dragi. O pastorală a arhiereului din Timoc (E. No. 765 din 18 August 1899), sub amenințarea unor pedepse disciplinare, silește pe preoți de a da copiilor români noi născuți, la botez, numai nume sarbești alese dintre acelea ce se află trecute pe un tablou, atârnat la biserică, la vederea tuturor.

„Este grozav lucru să te gândeşti că un negustor, un preot, un învăţător, sau chiar primarul, trebue să vorbească cu concetăţenii lui limba românească. Dar este şi mai grozav să auzi una ca asta.

„Ca să-şi facă cineva o idee până la ce punct Româno-Sârbii au împins lucrurile, este de ajuns să vă arăt că ordinile sau regulamentele administrative din multe plăşi trebue să fie tipărite şi afişate în româneşte. (De p.: la Bârza-Palanca, la Techia, etc.)".

Impotriva acestei politici de înăbuşire şi de „sârbizare", Românii din Serbia n'au putut să opună decât o împotrivire îndârjită şi mută. N'au dat înapoi din nici un punct de vedere. Dacă n'au mers cu împotrivirea până la răscoală este că, întotdeauna, au fost îndemnaţi să nu o facă de către fraţii lor din regat, ori de câte ori s'au dus la Bucureşti pentru a le cere sprijinul lor prietenesc, pe lângă conducătorii din Belgrad. In două rânduri, la 1904 şi 1906, Românii din judeţul Pojarevaţ au trimis la Bucureşti un împuternicit cu un memoriu semnat de toţi fruntaşii românilor din judeţ, prin care rugau guvernul român fierbinte să intervină pe lângă cel sârb spre a le îngădui dreptul de a avea şcoală şi biserică naţională. La 1913, locuitorii din judeţul Craina au făcut la Bucureşti o cerere asemănătoare. Guvernul din Bucureşti însă cu inimă uşoară n'a ţinut seama de dorinţele întemeiate ale celor peste 300.000 Români din Serbia, numai pentru a păstra prietenia ei [4].

De altfel, intoleranţa sârbească despre care noi am dat doar numai câteva pilde, n'ar fi îngăduit nici o mişcare naţionalistă, religioasă, şcolară etc.

In Serbia sunt socotiţi ca trădători toţi aceia care scot la iveală pe Românii din Serbia. „Ei (Românii) trebue să fie nebăgaţi în seamă sau trecuţi sub tăcere. Căci tot ce ar putea să atragă privirile asupra lor ar putea să dea naştere unei probleme româneşti în Serbia, care, după părerea multora, ar fi foarte primejdioasă" [5].

Un guvern care nu îngădue cea mai elementară libertate şcolară şi bisericească supuşilor săi — Români — este neîndoios că nu ar putea decât să înăbuşe şi să împiedice cu cea din urmă asprime, orice mişcare iredentă, orice împotrivire mai dârză, care ar putea să aibe un răsunet în străinătate.

4) Chiar şi în vremea din urmă, atât la Iaşi cât şi la Bucureşti, cenzura a oprit orice publicaţiune favorabilă Românilor din Serbia, care ar fi putut supăra pe conducătorii sârbi.

5) v. T. R. Georgevici, „Kroz Naşe Rumune".

Dar, Românii din Serbia speră că de acum înainte obiceiurile trecutului vor înceta.

Principiile wilsoniene care au fost primite de toată lumea şi mai ales de poporul sârb — aceste principii în numele cărora Iugoslavii, toţi — atâţia câţi sunt — cer să fie alipiţi la regatul sârb, — trebue să fie aduse la împlinire şi în ceea ce ne priveşte.

Nu Sârbii sunt aceia care ar putea să ne oprească de a cere acest lucru. De aceea, noi cerem dela Conferinţa pentru Pace, pe temeiul principilor wilsoniene, dreptul de a fi alipiţi la fraţii noştri liberi din regat. Aceasta este pentru noi singurul mijloc de a ne asigura libera noastră desvoltare ca şi aceea a culturii noastre intelectuale, în limba noastră naţională şi singura noastră chezăşie că nu se vor mai pune piedici libertăţii noastre şcolare, religioase şi politice. Noi vrem şi cerem să ni se dea ceeace s'a dat şi altor ramuri ale poporului Iugoslav.

Noi locuim pe însăşi frontiera care desparte Serbia de România şi teritoriul pe care îl ocupăm alcătueşte un fel de eşind în mijlocul teritorilor româneşti. Acest fapt îndreptăţeşte năzuinţele noastre şi dă o mare tărie dreptului nostru care se trage din principiul wilsonian.

Noi ne-am vărsat sângele fără precupeţire pentru Serbia în cele două războaie balcanice, dela 1914. Divizia românească din Timoc a fost citată printre cele mai brave, in lupta disperată împotriva inamicului comun. La rândul său, poporul sârb ne datorează libertatea şi neatârnarea, pe care le-am câştigat prin sforţările comune, la care au luat parte fraţii noştri care au murit şi cei care au supravieţuit : acei care au luptat în Serbia, în România ca şi în Austro-Ungaria. Ei prin grelele lor sacrificii, ne-a răscumpărat dreptul la libertate.

In acest război a curs prea mult sânge şi prea multe milioane de oameni au murit luptând împotriva impilării, pentruca odată pacea încheiată, să mai rămână, fără pricini întemeiate, popoare sau părţi de popoare, subjugate, ca noi.

Dacă mai este dreptate la fel pentru toată lumea, noi, pe temeiul ei, cerem dela Conferinţa pentru Pace să ni se facă dreptate şi avem convingerea că cererea noastră nu poate fi înlăturată

Dr. ATANASIE POPOVICI
Preşedintele Comitetului Naţional
al Românilor din Serbia

TABLOUL STATISTIC

Localitățile locuite de Români și numărul locuitorilor Români.

A. *Sate locuite numai de Români.*

1. *Județul Craina.*

1. Cioconear	205	suflete
2. Manastirița	380	„
3. Tabacovaț	405	„
4. Veleșnița	535	„
5. Vrața	540	„
6. Costel (Costolaț)	540	„
7. Coroglaș (Miloșeva)	580	„
8. Mosnarnei	690	„
9. Cupuziște	620	„
10. Sip	645	„
11. Cladușnița	670	„
12. Sarmovaț (Samarinovaț)	680	„
13. Iasicova mică	695	„
14. Tanda	745	„
15. Sârbovlah (Sârbovo)	750	„
16. Vaiuga	825	„
17. Toponița	865	„
18. Slatina	930	„
19. Bordei	985	„
20. Camenița	1.015	„
21. Malainița	1.035	„
22. Duboceani	1.080	„
23. Camenița Mare	1.090	„
24. Clococevaț	1.090	„
25. Techia	1.130	„
26. Dupliana	1.155	„
27. Vârbița Mare	1.170	„
28. Bârloaga	1.180	„
29. Recița	1.280	„
30. Târnaica	1.280	„
31. Glogovița	1.365	„
32. Podvarșca	1.385	„

33. Gegeraţ	1.430	suflete
34. Ratcova	1.480	„
35. Corbova	1.490	„
36. Vârbiţa Mică	1.530	„
37. Milanovaţ	1.565	„
38. Grabovița	1.585	„
39. Plavna	1.695	„
40. Iasicova Mare	1.770	„
41. Rudna Glava	1.795	„
42. Prahovo	1.880	„
43. Bluvanovaţ	1.900	„
44. Coprivnița	1.980	„
45. Mocrane	2.120	„
46. Gobişnița	2.210	„
47. Gorniane	2.280	„
48. Bucovcea	2.475	„
49. Geanova (Duşanovaţ)	2.520	„
50. Radaivaţ (Raduevaţ)	2.560	„
51. Urovița	2.925	„
52. Iacubovaţ	4.075	„

II. *Județul Pojarevaț.*

53. Magudița	75	suflete
54. Maidan-Cuceaina	140	„
55. Slivovaţ	305	„
56. Sârbce	320	„
57. Ţerovița	325	„
58. Sfiniarevo	360	„
59. Breznița	370	„
60. Barnița	385	„
61. Leşnița	460	„
62. Lescovo	460	„
63. Siga	530	„
64. Crivacea	545	„
65. Cicevaţ	565	„
66. Zagreba	570	„
67. Vitovnița	615	„
68. Lescovaţ	620	„

69. Cocetin	670	suflete
70. Alindova	675	„
71. Vucovice	730	„
72. Cudrej	795	„
73. Osanita	910	„
74. Vlaole Mare	930	„
75. Doleaşniţa	970	„
76. Bucovcea	980	„
77. Reciţa	1.000	„
78. Dvorişte	1.065	„
79. Voluia	1.080	„
80. Mirievo	1.120	„
81. Jitcoviţa	1.120	„
82. Caona	1.150	„
83. Cladurovo	1.200	„
84. Vârbniţa	1.200	„
85. Giuracovo	1.220	„
86. Cesleva-Bara	1.250	„
87. Orlevo	1.250	„
88. Busur	1.340	„
89. Dubocica	1.340	„
90. Starcevo	1.347	„
91. Iasicovo	1.460	„
92. Sena	1.490	„
93. Mustapice	1.550	„
94. Snegotin	1.597	„
95. Jdrelo	1.640	„
96. Manastiriţa	1.695	„
97. Cobile	1.770	„
98. Stamniţa	1.935	„
99. Topolovnic	2.015	„
100. Raşanaţ	2.275	„
101. Neresniţa	2.710	„
102. Melniţa	2.420	„
103. Lasniţa	3.610	„
104. Ranovaţ	3.665	„
105. Porodin	3.775	„
106. Duboca	4.445	„

III. *Județul Timoc.*

107. Pârlita	635	suflete
108. Topla	735	„
109. Slivar	750	„
110. Savinaț	825	„
111. Oștrelli	905	„
112. Camzigrad	1.055	„
113. Dobro-Pole	1.075	„
114. Bor	1.120	„
115. Nicolicevo	1.205	„
116. Podgoraț	1.350	„
117. Bucie	1.365	„
118. Metovnița	1.550	„
119. Slatina	1.650	„
120. Brestovaț	1.755	„
121. Crivelli	2.000	„
122. Valaconie	2.235	„
123. Osnici	2.255	„
124. Șarbanovaț	2.550	„
125. Zlot	4.530	„

IV. *Județul Morava.*

126. Lipovița	70	suflete
127. Macevaț	320	„
128. Jidile	605	„
129. Resavița	680	„
130. Batinaț	950	„
131. Isacovo	1.040	„
132. Subotița	1.050	„
133. Gladna	450	„
134. Vlașca	570	„
135. Iasenovo	1.350	„
136. Vitejevo	1.615	„
137. Belaica	1.720	„
138. Bigrenița	2.165	„
139. Bobova	2.450	„

B. *Sate cu populație mixtă* (Sârbi și Români).

I. *Județul Craina.*

1.	Petrovo-selo	65 suflete
2.	Stubic	95 „
3.	Reca	280 „
4.	Miroci	340 „
5.	Boletin	395 „
6.	Golubinie	835 „
7.	Doni-Milanovaț	835 „
8.	Maidan-Pec	765 „
9.	Cladova	950 „
10.	Carbulovo	980 „
11.	Luca	1.350 „
12.	Bârza-Palanca (oraș)	1.370 „
13.	Negotin (pref. jud. Craina)	1.420 „

II. *Județul Pojarevaț*

14.	Clenovnic	35 suflete
15.	Batușa	40 „
16.	Bradarț	50 „
17.	Burovaț	65 „
18.	Batovaț	65 „
19.	Toponița	65 „
20.	Crupaia	85 „
21.	Petrovaț	85 „
22.	Mileșevo	90 „
23.	Curiace	95 „
24.	Țârnice-Mare	105 „
25.	Voșanovaț	105 „
26.	Ponifca	120 „
27.	Suvodol	130 „
28.	Zabarge	150 „
29.	Jabari	180 „
30.	Oreșcovița	180 „
31.	Cusice	190 „

32. Vlade mic	200	suflete
33. Nabarge	205	„
34. Clicavaţ	245	„
35. Ţârnice-Mic	245	„
36. Ram	275	„
37. Mişlenovaţ	280	„
38. Costalaţ	340	„
39. Sibniţa	340	„
40. Golubaţ	350	„
41. Luciţa	365	„
42. Salacovaţ	370	„
43. Pancovo	370	„
44. Boşniac	380	„
45. Cuceaina	385	„
46. Dobrane	390	„
47. Petca	430	„
48. Mileviche	450	„
49. Blizniac	460	„
50. Arnăut-Popovăţ	475	„
51. Dobra	505	„
52. Târniane	585	„
53. Cuşilevo	635	„
54. Pojarevaţ [1])	780	„
55. Velico-Selo	830	„
56. Turia	925	„
57. Racova-Bara	975	„
58. Rachinaţ	1.005	„
59. Prahova	1.030	„
60. Brejane	1.305	„
61. Vlaşca-Dol	1.430	„
62. Jagubiţa (oraş)	1.450	„
63. Crepolin	1.650	„
64. Milantovaţ	2.005	„
65. Poliana	2.005	„

III. *Judeţul Timoc.*

66. Ragotina	75	suflete

1) Reşedinţa judeţului Pojarevaţ.

67. Isvorul-Mare	370	suficte
68. Lucovo	450	„
69. Zaicer (Zaicear) [2]	1.240	„
70. Bacevița	1.145	„
71. Bogovine	1.350	„
72. Gârlean	1.710	„
73. Isvorul-Mic	1.885	„
74. Lubnița	1.905	„

IV. *Județul Morava.*

75. Brestova	50	suflete
76. Popovnea	75	„
77. Svilainaț (oraş)	75	„
78. Duboca	140	„
79. Chiupria (oraş) [3]	230	„
80. Dubnița	305	„
81. Subsca	305	„
82. Proşlinaț	405	„
83. Tropone	520	„
84. Ezero	520	„

2) Reședințe de județ Timoc.
3) „ „ Morava.

T. R. GEORGEVICI

ADEVĂRUL

ASUPRA

ROMÂNILOR DIN SERBIA

TRADUCERE DIN LIMBA FRANCEZĂ DE

C. CONSTANTE

T. R. Georghevitch: La Verité sur les Roumains de Serbie, Paris, 1919.

ADEVĂRUL ASUPRA ROMÂNILOR DIN SERBIA

de TIH. GEORGEVICI

INTRODUCERE

Sârbii şi Românii în tot cursul istoriei lor au fost nu numai cei mai buni vecini, dar şi prieteni încercaţi. O singură dată, la 1394, poporul sârb a luptat împotriva Românilor, într'o vreme când Domnii Sârbi, în calitatea lor de vasali ai Turciei, au fost nevoiţi să combată pe voevodul — prinţul — român, Ion Mircea. Un istoriograf sârb, contimporan al acestui eveniment, povesteşte cum Domnii Sârbi au consimţit să ia parte la această luptă numai siliţi şi cu inima strânsă ; şi cum regele Marco (1371 — 1394), (Cralevici Marco = Crăişorul Marco), faimosul erou din poezia populară sârbă, înainte de bătălie, a spus următoarele cuvinte : „Rog pe Dumnezeu creştinii (Românii) să iasă invingători din această luptă, chiar dacă eu aş cădea cel dintâi".

De atunci şi în tot răstimpul lungei şi împovăratei istorii a poporului român, nu numai că o deplină înţelegere n'a încetat de a domni între cele două popoare, dar, mai mult, ele până astăzi au fost însufleţite de o adevărată dragoste. Nici marile întâmplări politice, nici războaiele, nici marile tentaţiuni, nici toate încercările Austro-Ungariei — care urmărea să bage zavistie între ele — n'au putut să zdruncine această prietenie.

Astăzi, în analele legăturilor sârbo-româneşti, din nou trebue să se înscrie o dată întunecată. Câţiva Români şovinişti dela Paris nu „siliţi şi cu inima strânsă" ca altădată Domnii Sârbi, ci cu deplină libertate şi voinţă s'au ridicat pentru a răsturna şi întuneca o tradiţie ideală, pe care, într'un lung şir de secole cele două popoare vecine o păstraseră cu evlavie.

Acest fapt este foarte simptomatic. El se produce astăzi când pentru Sârbi şi Români se ridică cele mai strălucitoare zile din istoria lor şi se arată la orizont, sub cele mai vii culori, hotarele înţelegerii şi a muncii în comun, dacă vor să păstreze ceeace au câştigat cu preţul sângelui lor şi să-şi asigure calea progresului pentru viitor. El apare tocmai în momentul când se putea crede că, odată cu dispariţia Austro-Ungariei, avea să dispară până şi umbra oricărei putinţe de a se băga zavistie între Sârbi şi Români : rămăşiţa — între ei — din vechea politică austriacă.

Un număr de şovinişti români — să trecem deadreptul la fapte — având în fruntea lor pe un renegat, au început să inunde lumea cu broşuri şi articole în care se cere : sau Românii care locuesc ţinutul de Nord-Est al Serbiei să rămână Sârbilor, ca o compensaţie pentru Sârbii din Banat ce ar reveni României — sau Serbia „în conformitate cu principiul naţionalităţilor" să cedeze României partea aceea din teritoriile sale care sunt locuite de Români.

Oamenii politici români clari văzători, adevăraţii patrioţi, ca şi aceia care cunosc întinderea populaţiei româneşti din Serbia şi raportul numeric dintre Români şi Sârbi, din teritoriile sârbeşti, n'au ridicat niciodată această chestiune. Chestiunea Românilor din Serbia era pentru ei inexistentă. Până astăzi numai Austria singură o ridicase, pentru că avea nevoie ca în legăturile dintre Serbia şi România să domnească neînţelegerea. Ea a „pus degetul" pentru ultima oară la 1913 — 1914, arătând ţinuturile Serbiei de Nord-Est, „ca pe un tărâm de expansiune naţională şi legitimă a regatului român". Dar „România niciodată n'a voit să asculte această voce de sirenă". [1]).

După ce această politică tradiţională a Austriei, a început să fie reînviată la Paris, câţiva intelectuali sârbi s'au grăbit să o şi înăbuşe, atât în interesul Sârbilor cât şi în acela al Românilor. Pe un ton foarte moderat, într'un fel cu totul prietenesc, sprijiniţi pe dovezi, au arătat lipsa de adevăr, de logică şi partea absurdă din pretenţiunile şoviniştilor români şi a acelora care au voit să meargă pe urmele politicei austriace de învrăjbire dintre Sârbi şi Români.

Din nenorocire acest lucru nu li s'a părut acestora îndestulător. Ei s'au dedat deci la o muncă şi mai puţin lipsită de scrupule.

---

1) La Roumanie, 27 Noembrie, 1914, No. 4632.

Peste noile broşuri şi articolele publicate prin ziare, au înfiinţat : „Un Comitet Naţional al Românilor din Timoc şi o „Ligă pentru desrobirea Românilor din Timoc şi din Macedonia"; ei au redactat un „Memoriu al Românilor din Serbia" pe care l-au înaintat la Conferinţa pentru Pace şi în care cer ca Serbia de Nord-Est să fie cedată României.

Toate aceste pretenţii, Sârbii nu le-au luat în seamă. Ei ştiu că lumea nu este atât de naivă ca să creadă pe cuvânt o mână de oameni, care pot fi patrioţi foarte sinceri şi convinşi, dar pe care îi orbeşte interesul. Ei mai ştiu că la Conferinţa Păcii se cunosc foarte bine partizanii unor asemenea tendinţe, iar chestiunile asupra cărora urmează să se hotărască sunt bine cunoscute.

Eu însumi, cu privire la aceste agitaţii, n'aşi fi scris nici un cuvânt, dacă n'aşi fi fost provocat. La 1906, publicasem o dare de seamă a unei călătorii făcute prin ţinuturile din Serbia, locuite de Români, cu datele şi impresiile pe care le putusem culege în grabă. In „Memoriul Românilor din Serbia", pe care şoviniştii români l-au înaintat la Conferinţa Păcii, ca şi în cele câteva broşuri scrise spre a aduce dovezi pentru pretenţiunile pe care le ridică pe seama drepturilor ce le-ar avea România asupra ţinuturilor din Nord-Estul Serbiei, au săvârşit această nedreptate — cu toate că mi-au făcut onoarea de a invoca autoritatea mea ca fiind aceea a unui autor „bine cunoscut" pentru studiile sale, etnografice, care „a publicat asupra lor (a Românilor din Serbia) o broşură scrisă in tr'un spirit ştiinţific şi imparţial" — au săvârşit, zic, această nedreptate, de a scoate din cartea mea unele pasagii, de a le potrivi şi de a le comenta într'un chip atât de arbitrar, încât ele, aşa cum sunt înfăţişate, nu dau nici datele adevărate, culese de mine şi nici adevăratele mele impresii. Judecând după scrisa lor, s'ar părea că şi eu, cu privire la problema Românilor din Serbia, apăr teza lor. Iată, deci, motivul pentru care nu pot rămânea nepăsător. Nu am la îndemână lucrarea mea despre care este vorba mai sus, spre a putea purcede la comparaţii şi spre a putea scoate la iveală datele şi impresiile mele cele advărate, aşa cum sunt descrise acolo. Totuşi cunosc şi îmi amintesc foarte bine acele date şi impresii asupra Românilor din Serbia. Mai mult : eu m'am dedat unor studii şi unor cercetări asupra lor încă din 1906 ; am călătorit în ţinuturile sârbeşti locuite de Români ; am studiat cu deamănuntul literatura lor aşa încât voi arăta aici, pe scurt, cunoştinţele mele asupra Ro-

mânilor din Serbia şi de astădată „într'un spirit ştiinţific imparţial".

Aceste cunoştinţe pe care le-am căpătat prin călătoriile mele, nu numai că nu vor schimba cu nimic datele şi impresiile mele din 1906, ci dimpotrivă ele le vor sprijini şi le vor întări şi mai bine.

In chipul acesta, chestiunea Românilor din Serbia va fi şi mai lămurită.

PENTRU CE S'AU AŞEZAT ROMANII IN SERBIA

Serbia de Nord-Est şi mai cu seamă judeţele: Pojarevaţ, Craina, Timoc şi Morava, cu toate că au o populaţie în mare parte sârbească, *sunt deasemenea locuite şi de un însemnat număr de Români.* Aceşti Români sunt noi veniţi acolo, imigraţi din România şi din Banat, de unde şi numele de *Ţărani* (dela ţară sau Ţara Românească) şi de *Ungureni,* din Ungaria.

Vechii colonişti romani, care se găseau in număr mare, în mai toată Peninsula Balcanică, au dispărut cu desăvârşire din Serbia, încă din secolul al XV-lea, fără să fi lăsat vreo urmă, aşa că ei nu au nici o legătură cu Românii cari locuesc astăzi în Serbia. Singura amintire care a rămas dela vechii colonişti romani, se păstrează până astăzi în denumirile geografice, care, în mijlocul unei populaţiuni curat sârbeşti, par surprinzătoare : Starivlah (Român bătrân), în Serbia de Sud-Vest ; Vlaşca ravan (Platoul român) pe Copaonic ; Vlaşco pole (Câmpia românească) în judeţul Podunavlie ; Şarbanovaţ, în judeţul Niş, etc.

Este interesant de constatat că aceste vechi denumiri geografice româneşti sunt foarte rare în ţinuturile în care locuesc astăzi Românii din Serbia. Prin urmare, între cei vechi, adică coloniştii romani din Serbia şi Românii de astăzi nu există continuitate : aceştia din urmă fiind veniţi mai târziu.

Teritoriul în care locuesc astăzi Românii din Serbia era, înainte de venirea lor, curat sârbesc. El ţinea în întregime de vechiul stat sârbesc. Acolo se găsesc vechile mânăstiri sârbeşti : Gorniac (Fundaţia Prinţului Lazăr, 1372 — 1398), Manasia (Fundaţia lui Lazarevici, 1389 — 1427) ; Tuman, Bucovo, Vitcvniţa, Manastiriţa, Vratna. Insemnate mine sârbeşti se găseau acolo, pe care cântecele naţionale sârbeşti le pomenesc şi astăzi cu mândrie şi a căror amintire este incă vie în numirile

geografice : Rudna, Glava, Zlatovo, Zlot, Maidan-Cuceaina, Ceaşca a cărui nume se trage dela minierii germani — Saxonii — care lucrau în aceste mine : Timocul — (pârâul de aur) din cântecele naţionale sârbeşti. Toate cimitirele vechi din epoca dinaintea venirei Românilor sunt în întregime sârbeşti. Toate epitafele sunt sârbeşti şi nu privesc decât pe Sârbi.

Românii când au venit spre a se aşeza în Serbia de Nord-Est, au dat peste Sârbi fie localnici, fie veniţi de curând din ţinuturile sârbeşti dela Sud-Vest şi dela Sud. De unde au continuat să vină chiar şi după aşezarea Românilor, până în epoca cea mai apropiată de noi. Cea mai bună dovadă că lucrurile s'au petrecut în felul arătat, o găsim în toponimia care pe tot cuprinsul Serbiei de Nord-Est ca şi în plăşile : Craina, Cliuci, Poreci, Ţârna-Reca, Zvijd, Omole, Pec, Stig, Mlava etc. este toată sârbească. De pildă, pentru munţi avem : Ţârni-Vrăh, Sto. Miroci, Velichi, Crah, Lescovichi. Pentru râuri : Porecica-Reca, Ţârna-Reca, Crivovirschi-Timoc, Pec., După cum nume sârbeşti avem şi pentru aproape toate numirile de sate, zic „aproape" pentrucă sunt sate locuite de Români cari au nume turceşti : Tabacovaţ, Geanievo, Iacubovaţ, Mustapici, etc. Nu sunt decât puţine sate care au denumiri româneşti (Valaconie, Clocoşevaţ, şi alte câteva). Dar pentru fiecare din ele se cunoaşte atât epoca întemeerei lor cât şi obârşia numelui : Brestovaţ, Bor, Duboca, Racova-bara, Bolietin, Cobişniţa, Ţârnaica, Manastiriţa, Toponiţa, Slatina, Cameniţa, Duboceani, Vârbiţa, Rişta, Glogoviţa, Podvârşca, Graboviţa, etc. In sfârşit, tradiţiile locale, cu privire la unele sate, ce se păstrează atât la Sârbi cât şi la Români, dovedesc deasemenea că Românii au venit şi s'au aşezat în ţinuturi curat sârbeşti. Aceste tradiţii privesc numai personagii istorice sârbeşti şi întâmplări în legătură cu istoria sârbă. (Tradiţia mânăstirii Gornac cu Prinţul Lazăr ; a mânăstirii Tuman şi a culei Miloşava (cula lui Miloş în Poreci), cu Miloş Obilici ; a satului Şetonia cu prinţesa Miliţa ; a satului Izvariţa cu bătălia dela Cosovo ; Marcova-crâşma (crâşma lui Marcu), şi Miroci cu Marco crăişorul etc.).

Nici Sârbii, ca de altfel nici Românii din Nord-Estul Serbiei n'au nici o cunoştinţă in legătură cu personagii istorice române, sau despre întâmplări în legătură cu istoria Românilor.

De altminterea, Românii din Serbia, ei înşăşi ştiu că aşezarea lor nu este aşa de veche. In această privinţă fiecare familie

își are tradiția ei. Toți știu că sunt coloniști ; toți știu de unde au venit. Mulți dintre ei știu chiar și locul de unde sunt băștinași, precum și rudele pe care le-au lăsat în satul lor.

Prima pricină care a îndemnat pe Români să se așeze în Serbia este următoarea : ca urmare a năvălirii turcești și a stării de plâns in care i-a adus domnia turcească, locuitorii din ținuturi întregi, din actuala Serbie s'au văzut nevoiți să-și părăsească vetrele și să-și caute adăpost pe cealaltă parte a râurilor Sava și Dunăre. Atunci a fost nevoit să fugă mai cu seamă un mare număr de locuitori din Nord-Estul Serbiei. Aceasta s'a petrecut mai ales în jumătatea secolului al XVIII-lea. Din această pricină, partea de Nord-Est a Serbiei și-a văzut populația rărită. Rodnicele câmpii ale Dunării, ale Timocului și ale Moravei ; munții așezați între văile acestor râuri ; pădurile și bogatele pășuni din aceste ținuturi nu puteau să rămână deșarte. Puțin câte puțin ele au început să se populeze cu noi locuitori veniți din ținuturile Serbiei de Sud-Est și dela Sud. Aceste emigrări uneori au ajuns până în Bulgaria apuseană de astăzi. Cam pe timpul acela se socotesc și începuturile așezării Românilor în ținutul Nord-Estic al Serbiei.

Românii, în afară de teritoriile deșarte din Serbia de Nord-Est care îi îmbiau, mai aveau și alte pricini ale lor care îi făceau să-și caute adăpost în Serbia. Din nenorocire ele nu pot fi amintite fără groază și îmi pare foarte rău cu sunt silit să ridic pentru o clipă pietrele de pe mormintele unor generațiuni de Români fără suflet, care au gonit pe țărani din căminurile lor și a căror amintire, ea singură face să roșească generațiile României de astăzi, care au despre onoare un simțământ atât de înalt.

Românii din Serbia nu sunt, nici mai mult nici mai puțin, decât niște *venetici*. Ei au fugit din țara lor, cum s'ar spune, numai cu cămașa de pe ei, fără să fi adus cel mai mic lucru, fiind mulțumiți doar de a-și putea scăpa viața și onoarea.

Până la mijlocul secolului al XIX-lea, țăranii Români sunt exploatați chiar de către Români. De aceea libertatea care s'a dat țăranilor în România, pe la mijlocul secolului al XIX-lea, a fost numită „desrobirea țăranilor".

Lăsând la o parte chestiunea obârșiei robiei țăranilor din România — de o însemnătate mai mică — eu voiu arăta aici pe scurt numai starea lor. Tot pământul României era împărțit între boeri, biserică și țărani liberi. Munca pe proprietățile boerilor și ale bise-

ricei era făcută de către țăranii Români șerbi care erau legați de aceste proprietăți și duceau viața grea de robi. Numai țăranii liberi erau stăpâni pe pământurile lor. Puțin câte puțin însă, prin mijloacele cele mai destrăbălate, boerii și clerul au isbutit să pună stăpânire aproape pe întregul pământ al țării. Războaiele împotriva Polonezilor, a Ungurilor, a Turcilor și a Tătarilor ; războaiele lăuntrice dintre Munteni și Moldoveni, anii de recoltă proastă, boalele molipsitoare, apucăturile primitive ale poporului, toate aceste la un loc au dus pe țăranii liberi la o istovire economică silindu-i, ca să trăiască, să facă datorii. „Dar afară de boeri și de fețele bisericești alți împrumutători nu erau". Cu chipul acesta sub pașii moșnenilor a căscat prăpastia cametei. Neputându-și plăti datoriile, atât ei cât și proprietățile lor au căzut în mâna cămătarilor [2]).

Nedreptatea și părtinirea tribunalelor au venit și ele în sprijinul cămătarilor. Astfel, țăranii liberi au fost izgoniți de pe pământurile lor, chiar și atunci când ele nu erau apăsate de nicio sarcină. Li se cerea să aducă actul de proprietate, deși se știa că multe din pământuri ajunseseră a fi proprietățile țăranilor pe temeiul dreptului de stăpânire. Neputând aduce dovezile cerute se pomeneau goniți de pe bunurile lor. „Acolo unde se găseau acte de proprietate scrise, boerii sau prepușii prințului le falșificau sau le distrugeau. Și atunci când, cu toate aceste inșelăciuni, moșneanul putea să ajungă până la divan, el, acolo, găsea, în boierii cari erau judecători și parte, pe aceiași oameni cari îl despuiaseră și acum îl judecau, tot ei fiind aceia cari aduceau la îndeplinire hotărîrea : adică și judecători și pârâtori. La această jefuire clerul sprijinea pe boeri și boerii sprijineau clerul ; curtea și biserica își împărțeau prada. „Să răpești unui țăran bucata de pământ era un titlu de onoare. O poliță trasă în stima publică", zice un scriitor român din prima jumătate a secolului al XIX-lea [3]).

Constituția lui Șerban I. din 1594, a schimbat pe țăranii cultivatori de pe pământurile boerilor, în șerbi, „care au fost legați de pământul pe care îl lucrau". De atunci cultivatorii încep să fie vânduți odată cu moșiile și numele lor este trecut în actul de vânzare [4]).

2) Elias Régnault „Histoire Politique et Sociale des Principautés Danubiennes", Paris 1855.
3) Ibidem, 293—295.
4) Ibidem, 297.

Starea ţăranilor români pe moşiile boerilor semeţi şi necruţători era deci grozavă. Pe pământul bogat al României unde natura — risipitoare — punea la îndemâna omului cea mai largă răsplată pentru sforţările sale, ţăranii nu făceau alta decât să muncească ; tot câştigul fiind furat de boeri la care „toată ştiinţa economică nu are decât un singur scop — jaful" [5]).

Şi astfel, pe când la curţile boerilor domnea belşugul şi aceştia duceau o viaţă de plăceri, ţăranii, se sbăteau într'o sărăcie, a cărei simplă povestire nu poate decât să ne înduioşeze. „Bordeele ţăranilor nu erau decât nişte vizuini întunecoase, gropi săpate în pământ, acoperite cu nuele, peste care se aşeza ţărâna abea depăşind nivelul pământului. Pe această ţărână de acoperiş creştea repede iarba, aşa încât din depărtare părea a fi o uşoară ondulaţie a câmpiei, dacă nu s'ar fi zărit eşind, din când în când, câţiva nori de fum care arătau că acolo se afla locuinţa. Inăuntru nu aveau nimic: nici lucruri, nici unelte, doar câteva scânduri goale care ţineau loc de pat, câteva scăunele şi oalele în care se fierbea *mămăliga* [6]).

Un scriitor dela începutul secolului al XIX-lea, vorbind despre locuinţa ţăranului român spune că este : „o adevărată peşteră de troglodiţi" [7]). Şi un alt scriitor dela finele secolului al XIX-lea zice : „Coliba negrului din Africa este mai bine construită pentru nevoile vieţii" decât locuinţa ţăranului român [8]).

Singura hrană pe care ţăranul român o împarte cu familia sa este o fiertură făcută din mălai cu apă. Această mâncare simplă şi primitivă se cheamă : *mămăligă ;* are o parte bună numai într'atât că se poate prepara repede şi uşor. Ţăranul când se află pe câmp, lucrând cu familia sa, ori unde s'ar găsi, aprinde focul şi pe trei beţe încrucişate în picioare, îşi atârnă căldarea cu apă. Aşteaptă până ce apa clocoteşte, pune puţină sare, şi toarnă mălaiul care se încheagă numai decât. Odată răcit el se îngroaşe. Atunci fiecare îşi taie cu o sfoară câte o felie [9]).

Toate celelalte sunt aidoma cu locuinţa şi cu hrana. Zdruncinaţi sufleteşte, nenorociţii ţărani români nu-şi puteau ajuta sin-

5) Ibidem, 282.
6) Ibidem, 284.
7) W. Mac-Mikhael-Journal from Moscovy to Constantinople, London. 189, p. 105.
8) E. de Laveley, La Peninsule des Balkans. Paris, 1888, t. II, p. 310.
9) E. Régnault, „Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes", p. 283.

guri şi nici nu erau in stare să se împotrivească cu oarecare îndârjire la grozavele nelegiuiri ale boerilor lor. Şi boerii se foloseau de acest lucru cât puteau mai mult. Ei deschid crâşme şi încurajează beţia. In adevăr, boerul proprietar, având prin lege monopolul băuturilor spirtoase de pe domeniul lui, printr'un comerţ ruşinos, stoarce ţăranului până şi ultimul gologan, care ar fi putut scăpa lăcomiei lui. Din nenorocire, ţăranul, ca toţi desnădăjduiţii soartei, spre a uita, este îndemnat să-şi petreacă toate zilele de sărbătoare în aceste triste bordee care sunt crâşmele. Iată dar cum : proprietar îi fură munca ; crâşmar îl desbracă. Această din urmă hoţie este o crimă îndoită : ea îndeamnă pe ţăran la un nărav care-l scoboară ; ea îmbogăţeşte pe boer de pe urma acestui nărav [10]).

„Dacă ciocoiul (nume dat de ţăran boerilor care însemnează „câine dormind") ar fi putut să pună mâna pe soare — ar fi pus-o şi ar fi vândut ţăranului pe bani, lumina şi căldura lui Dumnezeu ! Dacă ciocoiul ar fi putut stăpâni apele mării, ar fi făcut din ele lucruri de câştig şi cu chipul acesta ar fi robit pe ţărani prin intuneric, prin frig, prin sete ; după cum l-a robit prin mijlocul foamei, răpindu-i pământul !"

Aşa au fost caracterizate purtările boerilor de către un ţăran român, care a fost chemat, la 1848, în faţa unui divan alcătuit din 18 boeri şi 18 ţărani, însărcinat cu alcătuirea unui proect de lege pentru clasele muncitoare din România. Pe de altă parte, un scriitor român din aceeaşi epocă scrie : „Nici războaiele din Evul Mediu, nici năvălirile anuale ale Tătarilor, nici distrugerile pământurilor n'au dus la decăderea ţării ; rana vie, cangrena care-i rodea inima, în timp de război ca şi în timp de pace, era boeria [11]).

Dacă la toate acestea se mai adaogă guvernarea tiranică a Domnilor Români, nelegiuirea clerului, dările foarte ridicate, nedreptăţile judecătorilor care se lăsau mituiţi, precum şi alte nelegiuiri dintre cele mai triste, vom avea înfăţişarea de fapt a stării ţăranilor români.

Toate aşa zisele reforme aduse chipurile pentru îmbunătăţirea stării ţăranului român şi toate aşa zisele legi erau sau fără însemnătate sau de cele mai multe ori, făcute spre a-i înrăutăţi starea. „Legea, pentru boeri era literă moartă. Ea nu avea preţe decât atunci când se puteau sluji de ea pentru noi prigoane".

10) Ibidem, 283
11) Ibidem, 294, 296.

Ca urmare a legii din 5 August 1746, făcută ca să îmbunătățească starea țăranului, aceștia și-au părăsit vetrele cu miile și au bejenit prin păduri, căutându-și scăparea în haiducii și cerând dela silnicie ceeace le fusese luat prin silnicie. După decretul din 1775, care și el urma, chipurile, să le îmbunătățească starea, 10.000 de țărani s'au făcut haiduci și cu armele în mână s'au ridicat împotriva nedreptății la care erau supuși.

Această stare desnădăjduită a țăranilor din România a fost pricina pentru care și-au părăsit căminurile și-au fugit in toate părțile : în Transilvania, în Banat, în Serbia, în Bulgaria. Nu pot arăta aici toate aceste emigrări, de aceea voiu da ca pildă numai câteva. Ele vor fi îndestulătoare pentru a arăta felul cum au decurs cele mai vechi ca și cele ce le-au urmat. In urma legii din 5 August 1746, o masă de țărani români au fugit din Muntenia și din Moldova. Un recensământ făcut după această așa zisă reformă ne arată curat care era stare de lucruri. In loc de 147.000 birnici în Muntenia și de 112.000 în Moldova, nu mai rămân în prima țară decât 70.000 și 50.000 în a doua [12]).

Depopularea Munteniei se făcea cu atâta repeziciune și pe o scară atât de întinsă, în cât Poarta, la 1768, ceru lui Grigore Ghica, sub amenințări, să pună capăt asupririlor. Speriat, Prințul Ghica n'a isbutit să convingă pe o parte a țăranilor fugiți să vină înapoi decât făcându-le mari făgădueli, dar și asta pentru puțină vreme. In urma Regulamentului Organic din 1831, mii de țărani români în neputință de a se supune măsurilor împovărătoare ale Regulamentului și-au căutat un adăpost dincolo de granițele țării lor. „Țăranii moldoveni trec în Bucovina, în Basarabia și în Dobrogea ; din Muntenia fug în Transilvania, în Serbia și în Bulgaria. In zadar țărmurile fluviului sunt supravegheate ca în timp de război : fugarii izbutesc să treacă, strecurându-se printre golurile lăsate de armată. Mai ales iarna, atunci când Dunărea înghețată este ca un pod totdeauna liber, emigrările se înmulțesc“ [13]).

In afară de aceste emigrări în masă, Românii se duceau în Serbia și în grupuri mai mici, unele chiar de câte o singură familie, sau oameni singuratici. In Actele Arhivelor Naționale sârbești din Belgrad se găsesc multe dovezi despre venirea Românilor in Serbia — în grup și individaul — în timpul domniei prințului Miloș Obrenovici (1815—1839).

12) Ibidem, 72.
13) Ibidem, 310.

Românii veneau în Serbia într'o stare de mizerie desăvârşită, neavând nimic alt decât sărăcia, blestemând ţara de unde plecaseră şi pe stăpânii lor, căutându-şi un refugiu, nădăjduind să găsească oblăduire şi să ducă un trai şi o viaţă liniştită şi sigură.

Prim urmare, iată dece Românii au venit să se aşeze în Serbia.

Acuma, pentru aceşti nenorociţi de refugiaţi români, începe, pe pământul sârbesc, o altă viaţă cu totul deosebită.

Ca pe vremea stăpânirii turceşti, tot aşa şi după neatârnare, în Serbia se găseau mari întinderi de pământ rămase deşarte. Românii venind în Serbia, au pus pe vecie, stăpânire pe ele. După neatârnarea Serbiei, toate aceste pământuri pe care se aşezaseră Românii, socotite ca pământuri fără stăpâni, le-au fost lăsate în deplina stăpânire şi niciodată nimeni nu s'a incumetat să ridice vreun drept asupra lor.

Numai oamenii cari au călătorit prin Serbia de Nord-Est, cunosc aceste nesfârşite întinderi de pământ unde se află câmpiile, livezile, păşunile, pădurile, fermele şi viile coloniştilor români.

Pe timpul domniei turceşti, ei plăteau Turcilor aceeaşi dijmă pe care o plăteau şi Sârbii, dar ea nici pe de departe nu ajungea pe aceea pe care o plăteau în România. Socotiţi la fel cu Sârbii sub stăpânirea turcească, ei tot aşa au rămas şi după ce Serbia a scăpat de jugul turcesc. Nici sub Turci, nici în Serbia liberă, ei nu au fost apăsaţi şi nedreptăţiţi, cum fuseseră altădată în România. Tribunalele turceşti ca şi cele sârbeşti se purtau cu aceeaşi nepărtinire faţă de ei ca şi faţă de Sârbi. Nimeni nu-i îndemna la deprinderi rele, nici la fapte imorale, iar avutul lor era pus la adăpost. In locul „bordeelor întunecoase", in care îşi petreceau cu familiile lor zilele de desnădejde, ţăranii români după ce s'au aşezat în Serbia au învăţat dela Sârbi să-şi clădească case frumoase şi încăpătoare, în satele lor din care multe seamănă a oraşe. In locul mămăligii, care în România era singura lor hrană, aici, în Serbia, au avut în fermele lor numeroase cirezi de vite, care le dădeau din belşug lapte şi carne. Din recolta viilor au avut butoaiele pline cu vin şi rachiu. In locul sărăciei în care trăiau în România, după ce erau despuiaţi de boeri, în Serbia, dimpotrivă, ei vindeau ceeace le prisosea din produsele lor şi se numărau printre cei mai bogaţi locuitori. Este destul să treci prin Serbia de Nord-Est pentru a vedea marile sate româneşti, bogate, înfloritoare şi frumoase, ca : Valaconie, Bor, Crivelli, Oştrelli, Ranovaţ, etc. Puse faţă în faţă cu satele

de trogloditi din România, ele ne vor arăta deosebirea care există între cetăţeanul liber şi mulţumit din Serbia şi robul de altădată din România.

Iată dar care este „dureroasa" stare a Românilor care fac parte din Regatul Serbiei, cum o numeşte în apelul său, „Comitetul Ligei pentru emanciparea Românilor din Timoc şi din Macedonia" !

Dela aşezarea lor în Serbia, Românii, din toate punctele de vedere, au avut o stare asemănătoare cu a Sârbilor. In timpul domniei turceşti ei au îndurat aceleaşi necazuri. După liberarea Serbiei ei s'au bucurat de aceeaşi libertate şi de aceleaşi drepturi.

Românii s'au bucurat de starea pe care am descris-o mai sus încă din primele zile ale eliberării Serbiei. Printre numeroase pilde nu voiu arăta decât una singură : sub domnia lui Miloş Obrenovici, pe vremea când Turcii se mai găseau încă în Serbia, s'a întâmplat ca o tânără romăncă să fie batjocorită. Prinţul Miloş a luat numai decât, cu toată autoritatea sa, partea fetei şi în plângerea pe care a trims-o Paşei din Belgrad, el i-a spus : „Noi nu putem răbda ca asemenea batjocuriri să se facă *fiicelor noastre*". Şi din timpul acela, între Români şi Sârbi nu s'a făcut vreo deosebire ; nici unul din drepturile lor n'a fost ştirbit. In Serbia legi deosebite pentru ei nu s'au făcut. In faţa legilor, în faţa stăpânirii şi în faţa tuturor tribunalelor ei sunt socotiţi deopotrivă cu Sârbii.

Inflorirea şi libertatea de care se bucurau, i-au făcut pe Români să-şi iubească noua lor patrie, pe care totdeauna au apărat-o şi pentru care şi-au vărsat sângele, mai mult decât pe cea veche.

In epoca răzmeriţei, pentru neatârnarea Serbiei de sub jugul turcesc, Românii s'au răsculat şi ei şi au luptat cot la cot cu Sârbii. In poezia lor populară — în limba maternă — ei cântă zilele de grozăvie ce le-au petrecut sub stăpânirea turcească, ca şi lupta cavalerească pe care au dus-o, ca şi Sârbii, împotriva Turcilor.

Concetăţeanul lor, Sârbul, haiduc Vellico Petrovici, cel mai mare erou, din prima răscoală sârbească (1804—1813), este proslăvit în cântecele naţionale ale Românilor din Serbia, tot aşa ca şi în cele sârbeşti [14]).

Niciodată Românii din Serbia n'au arătat vreo nemulţumire

14) Haiducul Vellico nu era, cum pretinde autorul, Sârb ci Român din Craina, (nota tr.)

sau vreun gând de împotrivire (iredentism). Intre ei şi cei din România nici odată n'a existat vreun fel de legătură. Mai mult : Românii din Serbia s'au arătat nepăsători faţă de stările din România. Având destul pământ pentru agricultură şi pentru creşterea vitelor, ei, niciodată, nu s'au dus în România ca să-şi caute acolo de lucru, cum s'a întâmplat, adeseori, cu locuitorii din ţinuturile sărace ale Serbiei. Ei n'au arătat pentru România nici măcar vre-o simpatie. Ei n'au dat României nici un om oarecare mai de vază. Toate legăturile lor, toate interesele lor, toată dragostea lor, tot ce au putut da ei, au dat nouei lor patrii — Serbia.

In avântul lor patriotic, unii patrioţi Români, sunt mulţi ani de atunci, au încercat să facă propagandă românească în Serbia. Această încercare a fost întreprinsă în mai multe feluri. Intemeiaţi pe neştiinţa Românilor, — aşa zişii profeţi cari se iveau noaptea îmbrăcaţi în haine ciudate, spre a izbuti s'au folosit până şi de unele superstiţii — pentru a spune poporului că pământul românesc este „buricul pământului" (muntele Rătan). Poveştile copilăreşti, ameninţările cu nenorociri erau însă zadarnice. Românii din Serbia nu vor să audă de altă patrie decât de cea sârbească. Şoviniştii Români care, astăzi, — aici, la Paris — fac propagandă pentru unirea ţinutului de Nord-Est al Serbiei cu România şi care n'au cercetat niciodată pe Românii din Serbia, nici nu-şi dau seamă ce nedreptate fac conaţionalilor lor din Serbia. Singurul dintr'înşii care-şi dă bine seama de această nedreptate este D-rul At. Popovici, născut şi crescut printre Românii din Serbia şi care, dacă ar fi fost prietenul lor adevărat şi interpretul credincios al simţămintelor lor, n'ar fi făcut ceeace face : dimpotrivă. Cea mai bună dovadă că el cunoaşte gândul Românilor din Serbia este că atât pentru „Comitet" cât şi pentru „Liga de desrobire a Românilor din Timoc şi Macedonia", n'a găsit, spre a-l semna nici un membru care să fie Român din Serbia, afară de dânsul, ca şi pentru „Memoriul Românilor din Serbia", pe care l-a înaintat la Conferinţa pentru pace.

In sfârşit, toţi Românii din Serbia nu sunt Români curaţi. Mulţi din ei sunt de origină sârbă, adică Sârbi care s'au refugiat în România şi în Banatul răsăritean din pricina năvălirilor şi asupririlor turceşti. Acolo, în mediul românesc, ei s'au românizat şi după aceea au revenit în Serbia ca Români, împreună cu adevăraţii Români, care fugeau din România din pricina prigoanelor boerilor. In ade-

văr, sunt multe dovezi care arată că mii de oameni, spăimântaţi de năvălirile turceşti, au fugit în România, de unde iarăşi au revenit in ţara lor [15]).

In multe familii româneşti din Serbia s'a păstrat tradiţia că sunt de neam sârbesc ; că fugind din pricina prigoanei turceşti au trecut Dunărea ; că acolo, printre Români, ei şi-au pierdut limba maternă, de unde apoi au revenit în Serbia ca familii româneşti. Unele familii de români din Serbia şi astăzi încă poartă vechi nume sârbeşti ; toţi sărbătoresc „slava", care este un obiceiu curat sârbesc şi o numesc cu un nume sârbesc : „praznic". Acest obiceiu nu este cunoscut în România. Tradiţiile istorice care s'au păstrat printre Românii din Serbia ca şi printre Sârbi — şi ele se referă la origina sârbească a Românilor din Serbia.

Ca şi tradiţiile ce s'au păstrat printre Sârbi, tot aşa şi acele care s'au păstrat printre Românii din Serbia sunt în legătură cu personagii şi întâmplări istorice din vechea istorie a Sârbilor (Cralievici Marco, Starina Novac, bătălia dela Cosovo etc.).

Despre întâmplările din România, despre oamenii ei mari, Românii din Serbia nu ştiu nimic. Singurele amintiri în legătură cu România, care s'au păstrat în tradiţiile lor, sunt tristele şi îngrozitoarele poveşti despre asupririle la care au fost supuşi altădată în România, precum şi fuga lor departe de această ţară.

Această este stare de fapt a Românilor din Serbia. Şoviniştii Români cred că o cunosc şi ei mai mult sau mai puţin bine, cu toate că ei caută să înşele lumea astăzi când susţin că au drepturi asupra ţinutului de Nord-Est a Serbiei.

Cu toate acestea, ei, în loc de a căuta să răscumpere greşelile strămoşilor lor, îndemnând pe Români să se inapoieze la vechile lor vetre, bine înţeles, dacă aceştia ar primi acest lucru, (ceeace până la un punct oarecare ar fi de înţeles), nu s'au sfiit a cere teritorii ce aparţin Serbiei. Mai mult : ei nu cer numai teritoriile care le-au fost date de bună voie conaţionalilor lor colonişti, ca supuşi mai noui ai statului sârb, care i-a primit, le-a scăpat viaţa, i-a făcut liberi, bogaţi şi fericiţi, dar cer patru din judeţele Serbiei de Nord-Est, unde populaţia, alături de o minoritate românească, în marea ei majoritate este sârbească.

15) F. Régnault, „Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes", p. 319.

NEADEVĂRURI ASUPRA ROMÂNILOR DIN SERBIA

In broşurile ca şi în articolele lor, şoviniştii Români nu s'au sfiit să spună lucruri care ating onoarea Serbiei şi bunul ei renume. Spre a arăta că spusele lor sunt cu desăvârşire neîntemeiate voiu da doar câteva pilde.

Ei spun, mai cu seamă, că numărul Românilor trăitori în Serbia este mult mai mare decât acela pe care îl arată statisticile oficiale sârbeşti. Unii dintrânşii spun că ar fi 250.000, alţii 300.000 şi alţii că ar fi chiar 350.000. In fine, mai sunt şi dintre aceia cari îşi închipue că poate fi aplicat în Serbia de Nord-Est, principiul naţionalităţilor susţinând că acest număr s'ar ridica chiar la 500.000. De fapt, în cele patru judeţe ale Serbiei de Nord-Est, erau, la 1895, 159.510 Români ; la 1900 — 120.658 şi la 1910 ceva mai mult de 90.000. Aceste cifre — arată curat descreşterea Românilor din Serbia. Şoviniştii Români se miră că numărul Românilor din Serbia nu a crescut şi acuză statul sârb spunând că falsifică statistica. Dar nu este motiv nici de mirare, nici de acuzaţiuni. Istoria cunoaşte un nesfârşit număr de pilde ale unor asemenea descreşteri a popoarelor, atunci când trăesc într'un mediu străin şi sunt supuse unor înrâuriri străine. Ea ne arată chiar pildele de popoare care, în împrejurări asemănătoare, au dispărut cu desăvârşire. Românii din Serbia trăesc într'un mediu curat sârbesc şi se află tot timpul sub înrâurirea sârbească ; ei nu se pot îndepărta dela legile istorice. Ei se sârbizează şi numărul lor descreşte pe fiecare zi. Surplusul pe care-l caută şoviniştii Români s'a dus să găsească pe Tracii care altădată trăiau pe teritoriul vechei Dacii ; pe Ilirii cari populau Dalmaţia ; pe milioanele de Slavi din Germania ; pe Sârbii cari, în secolul al XVII-lea, au emigrat în Rusia şi pe cei cari altădată locuiau în Banatul răsăritean. In sfârşit pe tote celelalte popoare din vremea veche şi medievală cari astăzi nu mai sunt.

Iată în ceeace priveşte falşificarea datelor statisticilor sârbeşti.

Să vedem acum ce este cu cifrele statisticelor publicate de şoviniştii români. Până când nu le fusese atrasă luarea aminte că în Serbia de Nord-Est, alături de Români, locueşte o mare masă

de Sârbi [16]), ei susținuseră că în Serbia trăesc 250.000 până la 350.000 de Români. Când și-au dat seama că aceste cifre nu erau deajuns pentru a cere să se aplice, pe seama Românilor din Serbia, principiul naționalităților, ei nu s'au sfiit să le urce, nici mai mult nici mai puțin, decât la cifra de 500.000 [17]). Cu acest chip samovolnic ei ar fi putut să ridice cifra Românilor din Serbia la 50.000.000 !

Această cifră le-ar da Românilor dreptul de a cere aplicarea principiului naționalităților, nu numai în Serbia, dar tot odată, în intreaga Peninsulă Balcanică și în multe chiar din țările învecinate. Dar întrebarea care se pune este de a se ști, în ce parte se află falșificatorii. In partea Sârbilor unde datele din statisticile oficiale au fost *culese de către autoritățile comunale locale*, care, în satele românești din Serbia, sunt în mâna chiar a Românilor și care au găsit cifra de 90.000, sau din partea șoviniștilor Români cari au descoperit cifra de 500.000 ! [18])

Dar, în afară de învinuirea nedreaptă pe care șoviniștii Români o aruncă asupra Serbiei, când o acuză de falșificarea datelor statistice, ei o mai acuză fără temei și pentru alte păcate. Ei spun că autoritățile sârbești au întreprins o acțiune de sârbizare o populației românești ; că limba românească a fost gonită din bise-

16) v.: „Les Roumains de Serbie" par Belici, Tviici, Cok, etc. Paris, 1919, p. 6, unde se arată că județele din Nord-Estul Serbiei cuprind :

Jud,	Sârbi	Români
Craina	72.828 .	. 39.314
Timoc	. 124.770 . . .	. 27.768
Pojarevaț . . .	. 333.775 .	. 26.131
Morava	. 200.211 . . .	. 3.427
Total . .	731.584 . . .	. 96.640

17) v.: „Le Temps", din 22 Aprilie, 1919.

18) Este adevărat că numărătoarea Românilor din Serbia se făcea de către autoritățile locale — unde notarul însă totdeauna era un Sârb — dar prof. Georgevici uită faptul că prelucrarea cifrelor se făcea la Belgrad. Ca să ascundă însă falșul din statisticile oficiale sârbești, autorul ne spune că scăderea numrăului Românilor din Serbia s'ar datora sârbizării lor. Ca să ne convingă ne dă și câteva pilde, nu numai de descreșterea unor populațiuni, ci chiar de totala lor dispariție. Este adevărat că multe popoare au dispărut, dar acest lucru s'a intâmplat în decurs de secole, iar nu intr'un răstimp de 15 ani, cum este cazul Românilor din Serbia. Dela 1895 la 1910. numărul Românilor din Serbia nu putea să scadă la o treime, când însuși d. Georgevici la 1909, în articolul său din din ziarul „Pravda", ne spune că : „Dela Petrovaț prin pasul Gorniac și de acolo până la Zaicear și Negotin, prin munții Omole, nu se întâlnește decât o mare masă de Români și nu se vorbește decât limba românească". (nota tr.).

rici, cărțile sfinte românești arse ; că întrebuințarea limbei românești, pentru copiii români a fost interzisă în școli [19]).

Toate aceste sunt potrivnice adevărului.

Autoritățile sârbești niciodată nu s'au încumetat să se apuce de sârbizarea Românilor · n'aveau pentru ce s'o facă. In adevăr, Românii niciodată nu s'au mândrit de origina lor românească · dimpotrivă. Nu numai că s'au arătat față de România nepăsători, dar ei vorbeau de ea cu groază. De ce le-ar fi fost, deci, frică autorităților sârbești pentru a recurge la sârbizare ?

Limba românească, în școlile din Serbia, niciodată nu a fost oprită pentrucă acest singur fapt că ea n'a fost întrebuințată niciodată. Românii din Serbia niciodată n'au simțit nevoia de a învăța carte românească și nici n'au cerut acest lucru. Sunt pe deplin mulțumiți de școlile sârbești, de învățătura în limba sârbă, care le este îndestulătoare pentru nevoile lor dela târg, din armată, și dela autorități. Ideia unei alte școli și a unui altfel de învățământ deosebit niciodată nu le-a trecut prin minte.

In ceeace privește limba românească în biserică și cărțile sfinte românești, voiu da câteva fapte culese în timpul studiilor mele asupra Românilor din Serbia, despre care sunt convins că chiar Românii îmi vor mulțumi, pentrucă ele, de bună seamă, trebue să le fie cu desăvârșire necunoscute. Odată cu venirea Românilor în Serbia, au venit și preoții, aducând cu dânșii și cărțile sfinte românești. Despre ei, pentru prima oară, se pomenește în Serbia, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, pe timpul ocupațiunei Austriace. Delegații mitropoliților sârbi, care în timpul acela au cercetat bisericile și enoriile din Serbia, au dat în satele românești de preoți români. Pentru fiecare dintr'ânșii au înscris locul nașterii și data sosirii lui în Serbia. Ca și Sârbii, Românii erau și ei creștini ortodoxi și cum un mare număr de preoți români cunoșteau și liturghia slavă, de care Românii se serviseră până nu demult, *s'a întâmplat ca preoții români uneori să se așeze și în sate sârbești* [20]). Asa s'a întâmplat chiar și în primele decade ale secolului al XIX-lea. In Serbia liberă, prințul Miloș Obrenovici, nu numai că nu s'a împotrivit la aceasta, dar după cum se vede din actele Arhivelor Naționale sârbești, el a poruncit ca Românii să fie hirotonisiți preoți ori de câte ori cereau acest lucru. „Când, zice Eliade Rădu-

19) v.: „Mémoire des Roumains de Serbie", p. 5.
20) Sublinierea este a noastră, (nota tr.)

lescu, se vorbeşte de preoţi in Moldo-Valahia, trebue să-ţi închipui un simplu ţăran la fel cu toţi enoriaşii săi : aceeaşi instrucţie, acelaş port, aceleaşi îndatoriri. Lucrează pământul, îşi hrăneşte copiii şi soţia, plăteşte dările, face armata, atunci când armatele protectoare intră în ţară ; el nu este dator să ştie a citi decât cărţile bisericeşti tipărite. Dacă din întâmplare el ştie să scrie sau să citească un manuscris, aceasta înseamnă mult. Este deajuns ca el să facă slujba bisericească şi să citească evangheliile în limba naţională, aşa cum sunt scrise, fără a le tălmăci" [21]).

Aceşti preoţi români, fără nici un fel de carte, pe deasupra mai erau superstiţioşi ca şi enoriaşii lor ţărani. Ei deslegau pe credincioşii de păcate, le descântau, îi anatemizau, săvârşind lucruri care deşi copilăreşti şi de râs, numaipuţin erau potrivnice canoanelor religiei creştine. Despre aceste fapte, în arhivele sârbeşti dela începutul secolului al XIX-lea, se găsesc numeroase mărturii. In judeţul Timoc, popa Ion împărtăşea pe ţărani cu urzici. Un alt popă desgropa vărcolaci etc. Nu mă gândesc, povestind aceste lucruri, să arăt pe preoţii români sub o înfăţişare neprielnică. In adevăr, sub dominaţia turcească nici preoţii sârbi nu erau mai buni. Nu era vina nici a unora nici a celorlalţi ; de vreme ce n'aveau prilejul de a-şi face o creştere mai bună. Dar numărul preoţilor români din Serbia descreşte repede, căci noii veniţi erau puţini, faţă de marele număr de Români care veneau mereu în Serbia. Prin urmare, vechii emigranţi, prin moartea celor bătrâni, rămâneau fără preoţi. Iată de ce Românii erau nevoiţi să primească preoţi Sârbi [22]).

In timpul când Serbia se găsea sub dominaţia turcească, iar biserica sârbă atârna de mitropoliţii greci, un asemenea cler putea fi îngăduit. Dar după ce Serbia s'a liberat, după ce biserica şi-a căpătat autonomia şi în capul ei a fost aşezat învăţatul teolog, care era mitropolitul Petar, preoţii *români, treptat au dispărut* ca şi preoţii sârbi neştiutori şi simpli, iar locurile lor au fost luate de preoţi care-şi făcuseră studiile la seminar. Serbia ne având la îndemână preoţi români şi nimeni ne cerându-i să facă

---

21) v.: I. Eliade Rădulescu, „Mémoire sur l'histoire de la régéneration Roumaine en 1848, p. 27, citat de E. Régnault în „Hist. pol. et soc. des Princ. Danub.", Paris, 1855, p. 322.

22) Am subliniat mai sus afirmaţia autorului care spune : „s'a întâmplat ca preoţii români uneori să se aşeze şi în sate sârbeşti", deci preoţii români nu lipseau. Dacă Românii erau nevoiţi să primească preoţi sârbi, era pentrucă politica de sârbizare cerea ca preoţii români să fie trimişi în sate sârbeşti, iar în cele româneşti să fie trimeşi preoţi sârbi. — (nota trad.)

alți preoți din rândurile populației românești (!), autoritatea eclesiastică s'a văzut nevoită de a trimite, în ținuturile Serbiei de Nord-Est, preoții pe care îi avea la îndemână (!). Ea căuta să fie de folos populației și până astăzi nimeni nu s'a ridicat împotriva slujbei bisericești care se face în limba slavă. Vechile cărți sfinte românești, „n'au fost arse", cum susțin șoviniștii români în memoriul lor. Ele își terminaseră misiunea, fuseseră scoase din slujbă și date în păstrare la Biblioteca Națională din Belgrad, unde se află și astăzi (?).

Dealtmintrelea, găsesc că este cu totul de prisos să scriu un singur cuvânt pentru apărarea Serbiei. Fapte pe care nu le poate tăgădui nimeni, o apără ele singure. Serbia de multă vreme este un stat constituțional, unde alegerile legislative sunt libere. Toți cetățenii iau parte la ele. Românii din Serbia au fost totdeauna aleși în Adunarea Națională Sârbă. Ocotiți de mandatul lor de deputat, ei ar fi putut nu numai să critice și să arate toate nedreptățile ale căror victime ar fi fost, dar să mai și ceară pentru consătenii lor tot ceeace ar fi crezut că le lipsește. Și acest lucru cu mai multă ușurință și cu mai multă libertate decât în Parlamentul unguresc. De când există o Adunare Națională Sârbă, niciodată nu s'a auzit ca deputații Români să arate vreo nemulțumire, și n'a fost nici una singură din cererile lor care să nu fi fost împlinită.

Din cele de mai sus, se poate judeca temeinicia învinuirilor aduse de către șoviniștii Români împotriva Serbiei.

*) Semnele de mirare și de întrebare sunt ale noastre (nota trad.)

DOCTORUL ATANASIE POPOVICI

In județul Craina, la câteva ore în susul Dunării, urcând dinspre Negotin, pe chiar țărmul fluviului și pe șoseaua care cotește dealungul lui, se află marele și veselul sat românesc, Mihailovaț. In acest sat s'a născut D-rul Atanasie Popovici, singurul Român din Serbia protestatar și „șeful mișcării naționale a Românilor din Serbia".

Mihailovaț este un sat mai nou, întrucât nu sunt decât vreo 20 de ani de când Românii au venit și s'au așezat aici. Istoricul imigrării locuitorilor din Mihailovaț în Serbia este păstrat în actele Arhivelor Naționale din Belgrad. Il voiu arăta pe scurt fiind caracteristic pentru așezarea Românilor în Serbia.

In fața satului Mihailovaț, în mijlocul Dunării, se află o insulă numită Velico-Ostrovo (Ostrovul Mare). Această insulă, altădată a fost locuită de către strămoșii actualilor locuitori din Mihailovaț, cari cu greu îndurau asupririle boerilor lor. (Pe cari și ei îi numesc ciocoi). Incetul cu incetul, familie după familei, ori de câte ori se ivea prilejul, se refugiau în Serbia ; aceasta până la 1835.

La 1834, unele teritorii ale Serbiei de Nord-Est, între care și județul Craina au căzut pentru totdeauna sub autoritatea sârbească. Locuitorii din Ostrovul Mare, sub conducerea preotului lor, printre care de bună seamă se găsea și strămoșul lui Atanasie Popovici, dela care își trage numele : Popovitch=Popovici — au cerut prințului Miloș Obrenovici, prin mijlocirea lui Vule Grigorievici, trimisul prințului, care locuia la Dolni-Milanovaț pe Dunăre, îngăduința de a trece în Serbia, tot odată rugându-l de a-i ajuta și scăpa de nevoi.

Ei, în cele mai negre culori, descriau prințului, felul cum sunt asupriți din partea boerilor al căror nume îl dădeau, arătând cu deamănuntul și toate cele îndurate. Cu frică și umilință ei roagă pe prinț, în plângerile pe care i le trimit scrise în limba română,

de a le întinde o mână de ajutor, dându-le învoirea de a veni în Serbia, spre a-şi putea scăpa viaţa şi onoarea lor cât şi a familiilor lor. Prinţul care nutrea simţăminte cu totul deosebite pentru Ţara Românească, nu voia să se amestece în treburile ei şi nici a-i da prilej de imputări. Deci, în această afacere, el s'a purtat cu multă băgare de seamă. Dar când Vule Grigorovici a început să-i trimeată plângere după plângere şi chiar să-i înfăţişeze plângerile locuitorilor din Ostrov prin viu graiu, plângeri cari îi ajungeau prin anume împuterniciţi, prinţul Miloş, milostivindu-se de nenorocirile lor, în cele din urmă s'a învoit a da ordin ca locuitorii din Ostrov să fie sprijiniţi. Astfel, într o noapte, cu ajutorul autorităţilor sârbeşti, tot Ostrovul Mare s'a mutat în Serbia. Prinţul Miloş a poruncit ca locuitorii din Ostrov să fie bine primiţi şi să li se dăruiască hrană şi toate cele de trebuinţă pentru început; apoi să li se dea şi pământul trebuitor pentru înfiinţarea unui sat precum şi mari întinderi de terenuri pentru agricultură şi creşterea vitelor. El, le-a clădit, pe cheltuiala sa, o biserică şi le-a dat toate libertăţile şi toate drepturile de care se bucurau înşişi Sârbii din Serbia. In semn de recunoştinţă, aceşti colonişti Români au dat satului lor numele de Mihailovaţ, după numele fiului mai mic al prinţului Miloş, care se chema Mihail.

Tradiţia păstrată în popor cu privire la această imigrare a locuitorilor din Mihailovaţ este încă vie. E o poveste zguduitoare, care ar părea de necrezut, dacă n'ar fi aidoma cu ceeace se găseşte în Arhivele Naţionale dela Belgrad.

Sunt mulţi ani de când scriitorul sârb, M. D. Milichevici, a scris despre aceste fapte, şi eu însumi, cu prilejul trecerii mele prin Mihailovaţ, la 1907, le-am auzit povestindu-se. Locuitorii din Mihailovaţ ştiu foarte bine că adevărata lor viaţă arată că libertatea şi bogăţia lor se trage dela venirea lor în Serbia. De aceea îşi aduc aminte cu recunoştinţă de numele prinţului Miloş.

Ei îşi iubesc noua lor patrie ca cei mai buni patrioţi, îndeplinindu-şi datoriile ca cei mai credincioşi cetăţeni. Singurul dintr'ânşii care nu o face este D-rul Atanasie Popovici. Nu cunosc pricinile patriotismului său deosebit, dar ceeace ştiu este că el nu înfăţişează vederile nici unui Român din Serbia şi nici a vreunui locuitor din Mihailovaţ.

2000 ex. — Decembrie 1943